

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

**ΘΕΜΑ: Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Διαμάντη Ευαγγελίας

ΑΜ: 2844

Επιβλέπων Καθηγητής

Ι.Ν. Νέστορος

Ρέθυμνο <2014>

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
1. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ.....	7
1.1. Ο θάνατος στη Νέκυια της Οδύσσειας.....	8
1.2. Ο θάνατος του Αχιλλέα.....	12
2. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ.....	16
3. ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ Η ΥΠΟΣΧΕΣΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ.....	22
4. Ο ΥΠΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ.....	25
5. ΠΛΑΤΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ.....	27
5.1. Η Πλατωνική Εσχατολογία.....	27
5.2. Ο θάνατος στο χριστιανισμό.....	32
6. Η ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΑ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.....	39
7. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	44
7.1. Η θρησκευτική σάτιρα του Λουκιανού.....	44
7.2. Η φιλοσοφία του Μάρκου Αυρήλιου για το θάνατο.....	49
7.3. Οι παρηγορητικές επιστολές του Πλούταρχου.....	52
7.4. Οι αυτοκτονίες των Ρωμαίων επιφανών.....	56
8. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ.....	59
9. Τ'ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΥ ΘΑΝΑΤΟΣ, ΘΑΝΑΤΟΣ ΔΕ ΛΟΓΙΕΤΑΙ.....	62

10. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ.....	66
10.1. Ευχές προς τους συγγενείς των αποθανόντων.....	66
10.2. Λαϊκά τραγούδια για το θάνατο και την αθανασία.....	69
10.3. Ελληνικά Ποιήματα του 20ού αιώνα για το θάνατο.....	75
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	83
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	85

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία ,πραγματεύεται το θέμα του θανάτου και της αθανασίας ,έτσι όπως συναντάται, διαχρονικά ,στον ελληνικό πολιτισμό. Η ιστορική αναδρομή ,ξεκινά με αναφορά στα ομηρικά έπη της Ιλιάδας και της Οδύσσειας, όπου περιγράφεται ο θάνατος του Αχιλλέα και του Έκτορα και αναδεικνύεται η σημασία της έννοιας της υστεροφημίας. Έπειτα, αναλύεται ο χαρακτήρας του Οδυσσέα του Καζαντζάκη και η στάση του απέναντι στο θάνατο και την ελευθερία. Στη συνέχεια, περιγράφονται τα Ελευσίνα μυστήρια και συναντάμε για πρώτη φορά την υπόσχεση-πίστη στην αθανασία, η οποία παρουσιάζεται ως ευχάριστη κατάσταση. Άλλωστε, ο θάνατος παραλληλίζεται με τον ανώδυνο ύπνο , από την αρχαία ελληνική μυθολογία που θεωρούνταν αδέρφια. Η αντίληψη αυτή, αναλύεται εκτενέστερα, στην πλατωνική εσχατολογία και τις προεκτάσεις της στο χριστιανισμό. Ακόμα, σχολιάζονται οι αντιλήψεις για το θάνατο στη Ρώμη ,όπως αποτυπώνονται από τον τρόπο που τον αντιμετώπιζαν οι επιφανείς πολίτες αλλά και μελετώντας τις παρηγορητικές επιστολές του Πλούταρχου, τη φιλοσοφία του Μάρκου Αυρήλιου αλλά και τη θρησκευτική σάτιρα που εντοπίζουμε στα κείμενα του Λουκιανού. Ακολουθεί ,η ανάδειξη του ελληνικού ιδεώδους ,που προκύπτει από τους αγώνες του ελληνικού και κυπριακού λαού για τη διεκδίκηση της ελευθερίας που ταυτίζεται με την ίδια τη ζωή . Στο τέλος της εργασίας, γίνεται μια εκτίμηση της νοοτροπίας και συμπεριφοράς των Ελλήνων απέναντι στο θάνατο στη σύγχρονη εποχή, όπως διαφαίνεται από τα λαϊκά τραγούδια, ποιήματα και επικήδειες ευχές .

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ανησυχία του ανθρώπου για το θάνατο, καθώς και τα υπαρξιακά και μεταφυσικά ερωτήματα για το σκοπό της ζωής και για το αν υπάρχει ζωή μετά το θάνατο, όχι μόνο απασχολούν, αλλά πολλές φορές βασανίζουν την ανθρώπινη ψυχή οικουμενικά. Οι Έλληνες, από τα αρχαία χρόνια ως σήμερα, προβληματίστηκαν πάνω στο θέμα του θανάτου, προσπάθησαν να δώσουν απαντήσεις σε όλα αυτά τα ερωτήματα και να σταθούν με θάρρος και τόλμη απέναντι στην πραγματικότητα του θανάτου, αφού σχεδόν πάντα υπήρχε η πεποίθηση ότι η ψυχή του ανθρώπου είναι αθάνατη και μετά το θάνατο μεταβαίνει σε έναν άλλο κόσμο, μακριά από τα βάσανα της επίγειας ζωής. Στόχος της εργασίας είναι να πραγματοποιηθεί μία ανασκόπηση σχετικά με τη στάση των Ελλήνων απέναντι στο θάνατο, από την ομηρική εποχή μέχρι και τη σύγχρονη και να αναδείξει το ελληνικό ιδεώδες για έναν τιμημένο και δοξασμένο θάνατο παρά για μια ζωή μέσα στη σκλαβιά και την υποδούλωση.

Σήμερα, ο θάνατος για τους περισσότερους, θεωρείται κάτι αναπόφευκτο, κάτι που όλοι μας ως άνθρωποι θα βιώσουμε είτε ως νέοι είτε γηραιότεροι. Ωστόσο, ο φόβος του θανάτου, υφίσταται από την αρχαιότητα μέχρι και σήμερα. Δεν είναι τυχαίο ότι στη σκέψη του και μόνο κυριαρχούν συναισθήματα ταραχής, ανησυχίας, φόβου, πανικού καθώς, όπως άλλωστε πολλάκις είχε τονίσει ο Ευριπίδης, η ζωή είναι επιθυμητή για όλους, ενώ ο θάνατος όχι. Όπως είναι φυσιολογικό, λοιπόν, ο θάνατος σαν γεγονός και σαν συναίσθημα προκαλούσε και προκαλεί ακόμα μεγάλο πόνο, αγωνία και θλίψη. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως η προσέγγιση του θανάτου στην αρχαία ελληνική σκέψη αλλά και αρχαία ελληνική γραμματεία δεν ήταν ούτε είναι πάντοτε αρνητική. Μάλιστα, συχνά, αποτελεί λύση για τους ανθρώπους που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματά τους, αφού καταφεύγουν στην αυτοκτονία, πιστεύοντας ότι είναι η μοναδική διέξοδος για να λυτρωθούν από τα βάσανα της ζωής και τον πόνο που τους προκαλούν. Επιπρόσθετα, άλλες

φορές ο θάνατος παρουσιάζεται ως η ποθητή κατάληξη μιας πεντάμορφης ευτυχισμένης ζωής. Αυτό άλλωστε πρεσβεύει και ο σπουδαίος Αθηναίος νομοθέτης Σόλων και εν συνεχεία, το μεταφέρει στον βασιλιά Κροίσο, όταν συνομιλούν, όπως μας ενημερώνει σχετικά, ο σπουδαίος Έλληνας ιστορικός ,Ηρόδοτος. Καταλυτική, για να εξηγήσουμε την παραπάνω αντίληψη, είναι η πίστη στην αθανασία αλλά και η έντονη επιθυμία των Ελλήνων για απόκτηση υστεροφημίας.

Έτσι, εξετάζοντας ,αρχικά ,τις απόψεις του Ομήρου για τη ζωή μετά το θάνατο και στη συνέχεια αρκετών άλλων Ελλήνων συγγραφέων και φιλοσόφων για το ίδιο θέμα, όπως του Επίκουρου, του Πλάτωνα, του Καζαντζάκη, του Πλούταρχου και του ίδιου του Χριστού , η εργασία αναλύει ότι η ελληνική ψυχή αψηφά το θάνατο και όταν έρχεται η ώρα του θανάτου στέκεται ψύχραιμη και αλύγιστη απέναντι του. Ωστόσο, η τάση του Έλληνα να επιλέγει το θάνατο μπροστά στο δίπολο ελευθερία ή θάνατος ή και στο δίλημμα ένδοξος θάνατος ή ανάξια ζωή, δεν μεταφράζεται σαν υποτίμηση της αξίας της ζωής .Αντίθετα, η αγάπη των Ελλήνων για τη ζωή ήταν και παραμένει μεγάλη . Αυτό, αποδεικνύεται τόσο στην αρχαία εποχή ,μέσα από τη λαχτάρα του Αχιλλέα να επιστρέψει στη ζωή μετά το θάνατο, όσο και στα σύγχρονα λαϊκά τραγούδια.

Αναμφισβήτητα, ο μεγαλύτερος αγώνας στη ζωή του ανθρώπου είναι «να τα βρει με τον εαυτό του», να ξεπεράσει όλους τους φόβους και τις ανασφάλειές του και να απολαμβάνει τη ζωή, η οποία έχει ως κατάληξή της ,το θάνατο . Στόχος , λοιπόν, είναι η συγκεκριμένη εργασία να δώσει απαντήσεις και σε πολλές «ανήσυχες ψυχές» που θα τη διαβάσουν, όχι για να συμβιβαστούν με την ιδέα του θανάτου, αλλά για να ανακαλύψουν το θάνατο υπό το πρίσμα του ελληνικού ιδεώδες ,όπως ξεδιπλώνεται από την ομηρική εποχή μέχρι τη σύγχρονη εποχή που εξακολουθεί να επιβιώνει.

1. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ.

Αρχικά, σε ότι αναφορά την προομηρική περίοδο ,δεν υπάρχουν αρκετά δεδομένα που να καταδεικνύουν τη σχέση των ανθρώπων με το θάνατο. Ωστόσο, μαρτυρίες των μινωικών και μυκηναϊκών μνημείων δίνουν κάποια πρώτα στοιχεία. Συγκεκριμένα, μυκηναϊκές ταφές στην Ελλάδα φαίνεται να πραγματοποιούνταν κοντά ή μέσα στον κατοικημένο περίβολο, κάτι που επιβεβαιώνεται από ταφικούς πίθους που έχουν εντοπιστεί σε εσοχές τοίχων προμυκηναϊκών κατοικιών στην Αίγινα.(Farnell,1921). Το συμπέρασμα που απορρέει ,λοιπόν, είναι πως εκείνος ο πρώιμος λαός ,δε φοβόταν να έχει επαφή με τους νεκρούς. Όπως αναφέρει ο Farnell(1921) <<καθώς πίστευαν στη συνεχιζόμενη ύπαρξη της ψυχής, μάλλον αντιμετώπιζαν με στοργή το φάντασμα ,παρά με φόβο και επιθυμούσαν να το κρατήσουν μέσα ή κοντά στην οικογένεια>> (σελ.21).

Για να κατανοήσουμε, πώς αντιμετωπίζει ο Όμηρος το θάνατο είναι αναγκαίο να συνεκτιμήσουμε, το ευρύτερο ιδεολογικό και κοινωνικό γίνεσθαι της εποχής του (Schadewaldt, 1989). Στην εποχή του Ομήρου (8^{ος} αιώνας π.Χ.) , θεωρούνταν τιμή για έναν άνδρα να διακρίνεται για την τόλμη, την αρετή και την ανδρεία του, όσο ζούσε, και να επιδιώκει έναν δοξασμένο θάνατο στο πεδίο της μάχης, κερδίζοντας την υστεροφημία, δηλαδή την καλή φήμη του μετά το θάνατο, αποτελώντας πρότυπο προς μίμηση για τους νεότερους. Αντίθετα, όποιος δε διακρινόταν για την ανδρεία του θεωρούνταν μαλθακός, και αν εγκατέλειπε τη μάχη θεωρούνταν «ρίψασπις» (ῥίπτω+ ἄσπις =αυτός που ρίχνει την ασπίδα του και δειλός, καθώς διέπραττε ύβρεις απέναντι στους θεούς, καταπατώντας τους άγραφους νόμους της ηθικής. Όσοι εγκατέλειπαν τη μάχη ,όχι μόνο δεν προστατεύονταν από τους θεούς, αλλά και το κοινωνικό σύνολο τους θεωρούσε άξιους περιφρόνησης και χλευασμού (Παπαδόπουλος, 2007).

Έτσι, ενώ τους ήρωες που έχασαν τη ζωή τους πολεμώντας για την πατρίδα τους, τους θρηνούσαν, τους έθαβαν με κάθε τιμή προσφέροντας τους τύμβο ,δηλαδή, ένα ταφικό μνημείο που αποτελείται από τεχνητό λοφίσκο, συνήθως από χώμα, ο οποίος έχει υπερυψωθεί στο σημείο ενός ή πολλών τάφων, χοές (προσφορές στους νεκρούς που χύνονταν από ειδικά σκεύη στο χώμα ή στον τύμβο, όπως κρασί, γάλα, μέλι, κτερίσματα),αντικείμενα με μεγάλη αξία ή προσωπικά αντικείμενα του νεκρού που τοποθετούνταν στον τάφο του, τους ριψάσπιδες, όσους δηλαδή εγκατέλειψαν τη μάχη, τους περιφρονούσαν και τους στερούσαν τα δικαιώματά τους. Ωστόσο, μπορούσαν να κερδίσουν πάλι τη χαμένη τους τιμή, μόνο αν επιδείκνυαν θάρρος και τόλμη σε μια νέα πολεμική αναμέτρηση της πατρίδας τους (Κακριδής, 1985). Ο Όμηρος, λοιπόν, ήταν ο πρώτος που ασχολήθηκε με το θάνατο, την αθανασία, το θνητό και το αθάνατο ,τον ήρωα και το θεό στα αριστουργηματικά έπη της Οδύσσειας και της Ιλιάδας.

1.1. Ο θάνατος στη Νέκυια της Οδύσσειας.

Σύμφωνα με τον Κακριδή (1985), στη Νέκυια της Οδύσσειας, στη ραψωδία λ, παρουσιάζεται μια αντί-ηρωική εικόνα του θανάτου. Όταν η μάγισσα Κίρκη λέει στον Οδυσσέα ότι πρέπει να πάει στον Κάτω Κόσμο, για να συναντήσει το μάντη Τειρεσία και να μάθει για την τύχη του, ο ήρωας ,αρχικά, φοβάται. Ωστόσο, αναγκάζεται να υπακούσει στο θέλημα των θεών και να πάει μαζί με τους συντρόφους του στον Άδη. Έτσι, ο Οδυσσέας ξεκινά από το νησί της Κίρκης με τους συντρόφους του και διασχίζει όλο τον Ωκεανό. Στα πέρατα του κόσμου ζούσε ένας λαός οι Κιμμέριοι, που δεν έβλεπαν ποτέ τους ήλιο, αλλά ζούσαν στο σκοτάδι. Ο Οδυσσέας και οι σύντροφοί του, αφού βγήκαν στη στεριά, πήγαν προς το μέρος που τους είχε πει η Κίρκη. Όπως περιγράφει ο Ι.Θ Κακριδής (1985) «[...]ήταν μια ακρογιαλιά με λεύκες και ιτιές, το άλσος της Περσεφόνης. Εκεί μαζεύονται και χύνονται μέσα στην καταβόθρα που οδηγεί στον Κάτω Κόσμο ο Αχέροντας και τα παραπόταμά του, ο

Πυριφλεγέθοντα και ο Κωκυτός. Αυτή την καταβόθρα δίπλα στα νερά που γκρεμίζονται στα βάθη έχει να κατεβεί ο Οδυσσέας, για να φτάσει στον Άδη». Εκεί, αφού άνοιξαν ένα λάκκο, έκαναν σπονδές με μέλι, νερό και κρασί, υπόσχονται στους θεούς θυσίες, όταν γυρίσουν στην Ιθάκη και σφάζουν δύο πρόβατα μελανότριχα, αφήνοντας το αίμα τους να χυθεί μέσα στο λάκκο. Όσοι νεκροί πιούν από το αίμα των θυσιών, θα μπορέσουν να γνωρίσουν τους ζωντανούς, να θυμηθούν την παλιά ζωή τους και γενικά να πάρουν πάλι κάποια υπόσταση. Αλλιώς, φτερουγίζουν σα σκιές μέσα στον Άδη, χωρίς καμία αίσθηση κι ανάμνηση. Οι ψυχές, μόλις μυρίζουν το αίμα, αρχίζουν να μαζεύονται γύρω από το λάκκο, λαχταρώντας να πιούν και να ξαναγυρίσουν στη ζωή, ας είναι και με τη θύμηση, ας είναι και για λίγο μόνο. Ο Οδυσσέας διώχνει τις ψυχές, γιατί θέλει πρώτα να δει το μάντη Τειρεσία. Όταν έρχεται ο μάντης, πίνει από το αίμα και προλέγει τις περιπέτειες του Οδυσσέα.

Έπειτα, ο Οδυσσέας συνομιλεί με τη νεκρή ψυχή της μητέρας του, της Αντίκλειας. Αυτή, αφού πίνει από το αίμα, τον ρωτά με κλάματα στα μάτια, γιατί πήγε στα «ανήλιαγα σκοτάδια» εννοώντας τον Άδη. Εκείνος, της εξηγεί την αιτία της καθόδου του στον Άδη και αφού συνομιλούν για λίγη ώρα, έπειτα προσπαθεί να την αγκαλιάσει, αλλά δε μπορεί, γιατί οι νεκροί δεν έχουν σάρκα και οστά, αλλά η ψυχή τους είναι άυλη και κυκλοφορεί πέρα δώθε στον Κάτω Κόσμο. Αμέσως μετά έρχονται οι γυναίκες και οι κόρες των μεγάλων ηρώων. Στη συνέχεια, φτάνει ο Αχιλλέας μαζί με τους αγαπημένους του φίλους, τον Πάτροκλο και τον Αντίλοχο (Vernant, 2003). Ο Οδυσσέας, αφού ενημέρωσε τον Αχιλλέα για τις περιπέτειές του, τον μακαρίζει που βρίσκεται στον Κάτω Κόσμο τιμημένος και δοξασμένος, γλιτώνοντας από τα βάσανα της ζωής. Ο Αχιλλέας όμως του απάντησε ότι θα προτιμούσε να ήταν σκλάβος στον πάνω κόσμο, παρά βασιλιάς στον Κάτω. Είναι αξιοσημείωτο να προσέξουμε τη φράση αυτή, δεδομένου ότι ο Αχιλλέας, όταν ρωτήθηκε από τους θεούς αν προτιμά έναν γρήγορο, τιμημένο θάνατο ή μια μακριά και ένδοξη ζωή, εκείνος προτίμησε χωρίς κανέναν δισταγμό τον πρώτο. Ο Αχιλλέας γνώριζε τι τον περίμενε στον Άδη, αφού οι Αρχαίοι

Έλληνες δεν πρόσμεναν τον παράδεισο, όπως οι χριστιανοί, σαν αμοιβή της αρετής τους. Έτσι, αφενός διαφαίνεται η αγάπη των αρχαίων για τη ζωή παρόλα τα βάσανά της, και αφετέρου η απόφαση του Αχιλλέα για έναν ένδοξο θάνατο παίρνει μεγαλύτερη αξία, αφού γνωρίζει ότι στον Άδη απλά θα υπάρχει η ψυχή του και θα τριγυρνά σαν όνειρο (Lefkowitz, 2005).

Γενικότερα, είναι αλήθεια ότι ο ομηρικός ήρωας ανυπομονεί να δοξαστεί και αντιμετωπίζει όλο το φάσμα της φρίκης του θάνατο, θεωρώντας ανταμοιβή για το θάνατο του την πολυπόθητη δόξα. Αφού όμως, δεν υπάρχει μεταθανάτια ανταμοιβή του γενναίου στον άλλο κόσμο ,παγερή είναι η παρηγοριά της δόξας (Griffin,1999).Σύμφωνα με τον Griffin(1999) , τα κίνητρα που έχει ο ήρωας του Ομήρου , είναι ο αυτοσεβασμός, ο σεβασμός της κοινής γνώμης ,η συνειδητή απόφαση να είναι αγαθός άνθρωπος καθώς και το αποκορύφωμα της παραδοξότητας του ήρωα , που είναι η ιδέα του αναπόφευκτου του ίδιου του θανάτου. Όπως αναφέρει ,αν ο θεόμορφος ήρωας είχε τη δυνατότητα που έχουν οι θεοί να μην απειλούνται από τα γηρατειά και το θάνατο , τότε δε θα ήταν καθόλου ήρωες.

Μετά τη συνομιλία του με τον Αχιλλέα, ο Οδυσσέας συναντά κι άλλους ήρωες στον Κάτω Κόσμο, τον περικυκλώνουν και τον ρωτούν για τους δικούς τους καημούς. Ο Οδυσσέας θα μπορούσε να δει κι άλλους, αλλά τον πιάνει φόβος και προτιμά να γυρίσει στη γη. Η κατάβαση στον Άδη είναι θέμα που έχει μεταφερθεί από την ανατολίτικη ποίηση. Μόνο ένας Έλληνας όμως θα μπορούσε να δώσει ένα ύφος τόσο ανθρώπινο σ' αυτή τη σκηνή. Ο Οδυσσέας δε βλέπει τέρατα στον Κάτω Κόσμο, αλλά βλέπει ανθρώπους: το μάντη Τειρεσία, τη μητέρα του, τον Αχιλλέα, τους συντρόφους του κ.λπ. (Κακριδής, 1985)

Η ανατροπή αυτή, των μέχρι τότε δεδομένων για την αξία ενός δοξασμένου θανάτου καθώς και η αγάπη για τη ζωή, όπως διαφαίνεται στη Νέκυια της Οδύσσειας, προαναγγέλλει την εμφάνιση της Λυρικής ποίησης, που εξυμνεί τις χαρές της ζωής (Griffin, 1999).

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι στη Νέκυια της Οδύσσειας ,οι νεκροί, ακόμη και οι ήρωες, αφού πλέον γνωρίζουν πώς είναι η ζωή στον Κάτω Κόσμο, αναπολούν τη ζωή τους στη γη, καθώς και τις χαρές της ζωής Στεναχωριούνται που έχουν πεθάνει και θα προτιμούσαν να είναι ακόμη στη ζωή, ακόμη κι αν δεν είχαν τα αξιώματα που είχαν όσο ζούσαν. Γνωρίζουν πλέον, ότι μπορεί να κέρδισαν έναν δοξασμένο θάνατο, αλλά στον Άδη ,δεν μπορούν να κάνουν τίποτα, παρά μονάχα να τριγυρνούν χωρίς κάποιο σκοπό, ενώ στη ζωή τους στον Πάνω Κόσμο, παρόλα τα βάσανά τους, χαίρονταν τη χαρά της ζωής, τη συντροφικότητα και την επικοινωνία με τα αγαπημένα τους πρόσωπα (Κακριδής, 1971).Μετά το θάνατο τους, και την παραμονή τους στον Άδη, αναθεωρούν για το νόημα της ζωής στον Πάνω Κόσμο και επανεκτιμούν την αξία της.

Είναι αλήθεια , πως ο θάνατος εντός της θάλασσας αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο για τα έργα των αρχαίων Ελλήνων αλλά και για τον Όμηρο ακόμα πιο συγκεκριμένα. Μάλιστα, ο θάνατος εντός της θάλασσας παρουσιάζεται ως ένα ιδιαίτερο θέμα και η χρήση τόσων διαφορετικών ποιητικών ειδών, έπους και λυρικής ποίησης, διαφαίνεται η διαφορετική οπτική, με την οποία προσέγγιζαν και προσεγγίζουν το θέμα οι «παλιοί» αλλά και οι πιο «σύγχρονοι».

Σε ότι αφορά τον Όμηρο, λοιπόν, στην Ιλιάδα, η θάλασσα έχει δώσει τη θέση της στον ποταμό Σκάμανδρο και όλοι όσοι πεθαίνουν εκεί, λέγεται πως είναι εξαιτίας του θυμού και της δίψας για εκδίκησης από τον Αχιλλέα για το χαμό του Πατρόκλου. Πρόκειται για τιμωρία. Το ίδιο μοτίβο ακολουθείται άλλωστε και στην Οδύσσεια καθώς ο θάνατος στα θαλάσσια ύδατα δεν αποτελεί αποτέλεσμα κάποιας μάχης, αλλά αποτέλεσμα ατυχήματος και συγκεκριμένα, ενός ναυαγίου. Στην Οδύσσεια η στέρηση της επιστροφής στην πατρίδα, ο νόστος μοιάζει να είναι ταυτόσημος με τον θάνατο και την απώλεια της ανθρώπινης ζωής.

1.2. Ο θάνατος του Αχιλλέα.

Στην Ιλιάδα δύο είναι οι πιο μεγάλοι ήρωες που πεθαίνουν, ο ένας ήταν Έλληνας, ο Πάτροκλος, ο φίλος του Αχιλλέα, κι ο άλλος Τρώας, ο Έκτορας. Ο Πάτροκλος σκοτώθηκε από τον Έκτορα, ενώ ο Έκτορας από τον Αχιλλέα, που ήθελε να πάρει εκδίκηση για το θάνατο του αγαπημένου του φίλου (Κακριδής, 1985).

Στη Ζ ραψωδία της Ιλιάδας στους στίχους 381-502 στο «Έκτορος και Ανδρομάχης ομιλία» η γυναίκα του Έκτορα, Ανδρομάχη, προσπαθεί να πείσει τον άνδρα της να λυπηθεί αυτήν και το γιο τους Αστυάνακτα, και να σταθεί στις επάλξεις του κάστρου ,για να πολεμήσει για τους Τρώες, παρά να χαθεί άδικα πολεμώντας στην πρώτη γραμμή της μάχης. Ο Έκτορας, παρόλο που αντιλαμβάνεται ότι οι συνέπειες του χαμού του θα είναι οδυνηρές για την οικογένειά του και αν και γνωρίζει ότι η ήττα της Τροίας είναι σχεδόν βέβαιη, δε δέχεται να παραβεί τον κώδικα της ηρωικής συμπεριφοράς που επιβάλλει ο άγραφος ηθικός νόμος και η συνείδησή του. Έτσι, αφού παίρνει στην αγκαλιά του το γιο του Αστυάνακτα ,του εύχεται να γίνει κι αυτός το ίδιο γενναίος ή αν είναι δυνατόν να ξεπεράσει και τον πατέρα του στην ανδρεία. Εξάλλου, στην ομηρική εποχή οι άνθρωποι είναι πεπεισμένοι ότι κανείς δεν πεθαίνει πριν την ώρα του, αφού η μοίρα είναι αυτή που κανονίζει πότε πεθαίνει ο καθένας (Schadewaldt, 1989). Το κίνητρο του Έκτορα, να συμμετέχει στην πολεμική αναμέτρηση , ενώ ουσιαστικά ,γνώριζε ότι δεν υπήρχαν πιθανότητες να επιβιώσει ,ήταν να αποκτήσει την << άσβεστη δόξα>>. Σε αντίθετη περίπτωση, θα ένιωθε ντροπή, δηλαδή, τη λεγόμενη <<αιδώ>>, που προκύπτει όταν κάποια έλλειψη στον κώδικα τιμής κινδυνεύει να τον εκθέσει σε δημόσια περιφρόνηση(Vernant,2003).

Στη συνέχεια της Ιλιάδας, περιγράφεται η έναρξη του Τρωικού πολέμου, η συλλογή και το κάψιμο των νεκρών. Για τους αρχαίους, θεωρούνταν μεγάλη προσβολή να σκυλεύσουν το

σώμα ενός νεκρού πολεμιστή, δηλαδή να του πάρουν τα όπλα, ή να μείνει άταφο βορά των σκυλιών.

Ο Αχιλλέας , αφού ο Έκτορας σκότωσε τον αγαπημένο του φίλο Πάτροκλο, ήθελε να πάρει εκδίκηση από αυτόν, για το θάνατο του φίλου του .Το νεκρό σώμα του Πάτροκλου ,κατάφεραν οι Έλληνες να το γλιτώσουν από τα χέρια των Τρώων, με μεγάλη δυσκολία και να το παραδώσουν στον Αχιλλέα, που κρατιόταν μακριά από τον πόλεμο. Μάλιστα ,αν ο ίδιος ο Αχιλλέας δε φοβέριζε τους Τρώες με τις φωνές του, το νεκρό σώμα του φίλου του δε θα γλίτωνε την ατίμωση, αλλά θα ριχνόταν για τροφή στα σκυλιά της Τροίας.

Στη συνέχεια, ενώ ο Αχιλλέας για πολύ καιρό έμεινε μακριά από τη μάχη, επειδή ο Αγαμέμνονας του είχε κλέψει τη Βρισηίδα, μετά το θάνατο του Πάτροκλου και την επιστροφή της Βρισηίδας, αποφασίζει να μπει στον πόλεμο και να εκδικηθεί τον Έκτορα. Τα τελευταία λόγια του Έκτορος , στην προσπάθειά του να εμψυχώσει τον εαυτό του για την μάχη που επρόκειτο να ακολουθήσει με τον Αχιλλέα ,είναι : << Τουλάχιστον να μη πεθάνω δίχως πόλεμο και δίχως δόξα ,μόνο αφού κάνω κάτι μεγάλο , για να το μάθουν και οι κατοπινοί άνθρωποι>> (Griffin,1980).Ο Έκτορας, μετά τη μονομαχία του με τον Αχιλλέα, το μόνο που θεωρούσε πολύ σημαντικό, και γι' αυτό ήθελε να το εξασφαλίσει , ήταν η αξιοπρεπής κατάσταση του σώματος του, γι' αυτό και παρακαλεί τον Αχιλλέα να παραδώσει το σώμα του στους δικούς του με λύτρα ως αντάλλαγμα. Ο Αχιλλέας ,όμως ,το αρνείται πεισματικά, αν και γνωρίζει ότι αυτή η συμπεριφορά θα επισύρει την οργή των θεών. Έτσι, όχι μόνο αφήνει άταφο το νεκρό σώμα του Έκτορα, αλλά, αφού το δένει στο άρμα του, το σέρνει γύρω από την Τροία και αργότερα καθημερινά για έντεκα μέρες γύρω από τον τάφο του Πάτροκλου. Εξάλλου, ο Αχιλλέας γνώριζε ότι η μοίρα του ήταν να πεθάνει νωρίς.

Συγκεκριμένα, όταν ο Αχιλλέας γεννήθηκε από τη Θέτιδα, σύμφωνα με χρησμό ή θα πέθαινε γέρος ζώντας μια ήσυχη ζωή ή θα πέθαινε νέος, στο πεδίο της μάχης, αλλά

κερδίζοντας την υστεροφημία για τα κατορθώματά του. Ο ίδιος οικιοθελώς διάλεξε το δεύτερο. Η Θέτιδα προσπάθησε να τον κάνει αθάνατο, αφού τον έλουσε στη Στύγα, τον ποταμό του Κάτω Κόσμου, αλλά καθώς τον κρατούσε από τις πτέρνες, αυτό το σημείο του παρέμεινε ευάλωτο, (Μαρωνίτης, 2005). Έτσι, αφού ο Αχιλλέας πήρε μέρος στο πλευρό των Αχαιών στον Τρωικό πόλεμο και θριάμβευσε με τα πολεμικά του κατορθώματα, χαρίζοντας τη νίκη στους Αχαιούς, σκοτώθηκε κι ο ίδιος πρόωρα από ένα βέλος στη φτέρνα, κερδίζοντας έτσι την αιώνια δόξα. Παρόλο που το ποίημα δεν κάνει λεπτομερή αναφορά στο θάνατο του Αχιλλέα, δείχνει ότι τον αποδέχεται και τον αντιμετωπίζει. Άλλωστε, αυτό που ενδιαφέρει τον Όμηρο, είναι η θέα ενός ήρωα που κατορθώνει να αντιμετωπίσει το δικό του θάνατο, γι' αυτό και τα ποιήματα του, ασχολούνται πολύ περισσότερο με το θάνατο, παρά με τις μάχες, οι οποίες είναι σύντομες (Griffin, 1980).

Είναι αλήθεια, ότι η έννοια *τιμής*, στο Ομηρικό έπος, έχει ιδιαίτερη αξία για ένα άτομο. Συγκεντρώνει όλα τα προνόμια που του αξίζουν, από την κοινωνία, καθώς η προσωπικότητα και τα προσόντα του τον κατατάσσουν σε μια ομάδα εκλεκτών (Vernant, 2003). Γίνεται κατανοητό, ότι αυτό που χαρακτηρίζει το "ποιόν" κάθε πολίτη, συμπίπτει με την κοινωνική του αποτίμηση. Έτσι, ο Αχιλλέας θυσιάζει τη ζωή του στο όνομα του <<καλού θανάτου>>, τον οποίο χαρακτηρίζει ο θάνατος, σε νέα ηλικία, στα πλαίσια αναμέτρησης. Η δόξα που προσφέρει ο θάνατος αυτός, στο πρόσωπο του, είναι αιώνια συνδεδεμένη με το όνομα του, γι' αυτό και οι τιμές των ζωντανών αξιώνονται αυτόματα (Vernant, 2003). Σύμφωνα με τη θεόσταλη από το Δία μοίρα, όσοι πεθαίνουν με αυτό τον τρόπο, κερδίζουν τη επιβίωση της δόξας τους, στη μνήμη των μετέπειτα γενεών, διαρκής υπενθύμιση των κατορθωμάτων του και σταδιακά, με το πέρασμα του χρόνου, οδηγούνται ολοένα και πιο κοντά στην αθανασία. Όπως σημειώνει ο Vernant (2003), << Σε έναν πολιτισμό της τιμής, σαν τον ελληνικό, όπου καθένας κατά τη διάρκεια της ζωής του, ταυτίζεται με τη φήμη του, ο άνθρωπος συνεχίζει να

υπάρχει, όσο η φήμη του παραμένει άσβεστη ,αντί να χαθεί στην ανωνυμία της λήθης>>(σελ.559).

Για τον Όμηρο και κατ' επέκταση για τους αρχαίους Έλληνες, ο άνθρωπος στέκεται απρόμητος και γενναίος απέναντι σε ένα δοξασμένο θάνατο και τις περισσότερες φορές τον επιζητά, αφού αυτό ορίζει ο άγραφος ηθικός νόμος της εποχής τους και η συνείδησή τους. Επίσης, ο ένδοξος θάνατος γι' αυτούς είναι η κατάκτηση της ευτυχίας τους, αφού είναι το μέσο με το οποίο κερδίζουν την αθάνατη δόξα, αποτελώντας πρότυπο προς μίμηση για τις επερχόμενες γενιές (Camus, 1989). Παρόλο που οι Αρχαίοι γνώριζαν ότι στον Άδη δεν υπήρχε ανταμοιβή των ηρώων για τα κατορθώματά τους, επιλέγουν χωρίς φόβο τον ηρωικό θάνατο, που θα αφήσει το όνομά τους ανεξίτηλα γραμμένο, όχι μόνο στις επιτύμβιες στήλες, αλλά προπαντός στη μνήμη των συγγενών, φίλων και συμπατριωτών τους.

2. Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΤΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Η «Οδύσσεια» του Καζαντζάκη ξεκινά από το σημείο που τελειώνει η «Οδύσσεια» του Ομήρου και αφηγείται τις περιπέτειες του Οδυσσέα μετά την επιστροφή του στην Ιθάκη. Αποτελείται από 33.333 στίχους και εξυμνεί τη σωματική και πνευματική δύναμη του ανθρώπου, αποτελεί δηλαδή έναν ύμνο στο μεγαλείο της ανθρώπινης δύναμης. Στην «Οδύσσειά» του ο Καζαντζάκης αναπτύσσει ιδέες που βρίσκονται στην «Ασκητική», αλλά είναι διάχυτες και σε όλα τα έργα του.

Ο Οδυσσέας του Καζαντζάκη είναι τελείως διαφορετικός από το φιλέταιρο, ευσεβή και τίμιο Οδυσσέα του Ομήρου. Παρουσιάζεται ως ανήσυχος επαναστάτης, που πάει κόντρα στο κατεστημένο της εποχής του και τους καθιερωμένους θεσμούς. Είναι ο θηρευτής, κυνηγός κάθε μορφής ελευθερίας και ιδίως της απόλυτης ελευθερίας. Ο Οδυσσέας του Καζαντζάκη παρουσιάζεται ως υπεράνθρωπος. Όχι μόνο δεν πιστεύει στους Θεούς, αλλά προσπαθεί ο ίδιος να γίνει Θεός. Οι κυριότεροι σταθμοί της «Οδύσσειας» του Καζαντζάκη είναι ότι ο Οδυσσέας αρνείται να γυρίσει πίσω στην Ιθάκη για να απολαύσει πάλι το «παραδοσιακό μοντέλο» της ευτυχίας κοντά στην πιστή σύζυγό του Πηνελόπη, πιστεύοντας «ευλαβικά» στο δωδεκάθεο. Φεύγει από την Ιθάκη κι επιλέγει να ζήσει μαζί με τους συντρόφους του περιπέτειες στο πέλαγος ως τη στιγμή που πεθαίνει από το κρύο στο Νότιο Πόλο.

Ενώ στην «Οδύσσεια» του Ομήρου ο Οδυσσέας παρουσιάζεται ευσεβής, ο Οδυσσέας του Καζαντζάκη είναι μηδενιστής. Προσπαθεί δηλαδή ο ίδιος να γίνει δημιουργός της μοίρας του και να νικήσει κάθε φόβο του, ιδίως το θάνατο, ερχόμενος αντιμέτωπος μαζί του. Ο Οδυσσέας του Καζαντζάκη επαναστατεί κατά του κοινωνικού κατεστημένου, επιλέγοντας νέους συντρόφους από τους «περιθωριακούς τύπους» και τους εχθρούς της κοινωνίας. Περιφρονεί το θάνατο και τη μεταθανάτια ζωή, αρνούμενος να πιστέψει πως ο παράδεισος μπορεί να κατακτηθεί με ανθρώπινα μέσα. Στην ουσία ο Οδυσσέας είναι άθεος. Πιστεύει

μόνο στη δύναμη της ανθρώπινης λογικής. Οργίζεται με τους Θεούς του Ολύμπου και τους περιφρονεί, καθώς τους συμπεριφέρεται σαν ίσος προς ίσο.

Ακόμη, ο «καζαντζακικός» Οδυσσέας απορρίπτει τον πλούτο, όταν στέκεται απειλή για την ψυχική του ελευθερία, αρνείται να στρατευτεί κι αναζητά έναν κατάλληλο τόπο, όπου θα χτίσει την ιδανική πολιτεία. Στα πλαίσια αυτής της νέας πολιτείας καθιερώνει έναν νέο «θεό», νέους απάνθρωπους νόμους, όπου κυριαρχεί ο πιο δυνατός έναντι των αδυνάτων. Μετά την καταστροφή της Πολιτείας, ο Καζαντζάκης μετουσιώνει την απελπισία σε λύτρωση από κάθε ελπίδα, που είναι το προτελευταίο στάδιο της απόλυτης ελευθερίας του. Στη συνέχεια, ο Οδυσσέας χάνει κάθε ίχνος συντροφικότητας, αρνείται κάθε μορφή πολιτικής δράσης και δημιουργεί έναν κόσμο με τη φαντασία του, όπου υποδύεται το «θεό». Υποκαθιστά τη δράση με το τραγούδι και την πράξη με το στοχασμό. Έπειτα, απαρνείται και την ποιητική δημιουργία και στρέφεται προς τη μεταφυσική. Απαρνείται κάθε θρησκεία, όπως για παράδειγμα τον χριστιανισμό, το βουδισμό, που υπόσχεται στους ανθρώπους ανταμοιβή μετά το θάνατο και ο ίδιος γίνεται «μηδενιστής». Για τον ίδιο τον Οδυσσέα και κατ' επέκταση τον Καζαντζάκη η απόλυτη ελευθερία ταυτίζεται με την ατρόμητη ενατένιση του θανάτου, αφού κατά τη γνώμη του δεν υπάρχει ούτε Θεός ούτε η ζωή μετά το θάνατο. Για τον Οδυσσέα του Καζαντζάκη η πιο μεγάλη χαρά είναι η μετάβαση από την ύπαρξη στην ανυπαρξία, η κατανίκηση του φόβου του θανάτου.

Κατά τον Καζαντζάκη, που είχε επηρεαστεί από τη φιλοσοφία του Γερμανού Νίτσε, ο άνθρωπος πρέπει να στηριχτεί στη δική του δύναμη, να μην εξαρτάται από θεούς και δαίμονες, αλλά να γίνει ο ίδιος δημιουργός της μοίρας του και να απελευθερωθεί από τις φοβίες και τις μάταιες ελπίδες του. Μόνο έτσι ο άνθρωπος, κατά τον Καζαντζάκη μπορεί να είναι ελεύθερος. Ο Οδυσσέας είναι εμποτισμένος με τη βασική πίστη της «Ασκητικής» πως θεός είναι το ζωικό σκίρτημα που κρύβεται σε κάθε πλάσμα (φυτά, ζώα, άνθρωπος) και

ανηφορίζει θέλοντας να ελευθερωθεί και να ελευθερώσει, να λυτρωθεί και να λυτρώσει. Είναι ένας «Σωτήρας του Θεού» ο Οδυσσεύς, γιατί με τη δύναμη του νου του να υποτάσσει τις προσταγές της σάρκας, «σώζει» το μέσα του «θεό» από τα υλικά δεσμά και βοηθάει στη λύτρωσή του.

Έτσι, ο Οδυσσεύς του Καζαντζάκη μετά από πολλές περιπέτειες με τους «περιθωριακούς» συντρόφους του στο πέλαγος καταλήγει στο Νότιο Πόλο γενναίος και ατρόμητος, όπου έρχεται αντιμέτωπος με το θάνατο και κατακτά πλέον την απόλυτη ελευθερία. Πεθαίνει από το κρύο και τρώει το σαρκίο του (Καζαντζάκης, 1974).

Η ανησυχία αυτή του Καζαντζάκη, για το σκοπό της ζωής και για το αν υπάρχει ζωή μετά το θάνατο, αποτυπώνεται πολύ εύστοχα και στο έργο του «Αλέξης Ζορμπάς», όπου διαφαίνεται πάλι η προσπάθεια του Ζορμπά και κατ' επέκταση του ίδιου του Καζαντζάκη, να ατενίσει χωρίς φόβο την κατάληξη του κάθε ανθρώπου, το θάνατο. Για τον Καζαντζάκη, αυτοί που πιστεύουν στο Θεό και στη ζωή μετά το θάνατο είναι «οι δειλοί» της κοινωνίας, που λόγω του φόβου τους δεν μπορούν να στηριχτούν εξ ολοκλήρου στον εαυτό τους και αδυνατώντας να απαντήσουν στα υπαρξιακά και μεταφυσικά ερωτήματα της ζωής στηρίζονται στο Θεό και τη θρησκεία. Για τον Καζαντζάκη η ζωή ταυτίζεται με την ελευθερία, άρα ο άνθρωπος πρέπει να ξεπεράσει όλους τους φόβους και τις ανασφάλειές του, προκειμένου να νιώσει «ελεύθερος» και ιδίως το φόβο του θανάτου (Καζαντζάκης, 1974). Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο, το γεγονός ότι τελικά ο Καζαντζάκης οδηγήθηκε στην αυτοκτονία. Η εσωτερική του ανησυχία και τα μεταφυσικά ερωτήματα που τον απασχολούσαν σε όλη του τη ζωή, τον οδήγησαν στο να θέλει να σταθεί χωρίς φόβο απέναντι στο θάνατο, χωρίς να ελπίζει στην αιώνια ανάπαυση της ψυχής στον παράδεισο (Καζαντζάκης, 1974).

Ο ίδιος ο Καζαντζάκης ταυτίστηκε με τον δαιμόνιο χαρακτήρα του Οδυσσέα. Κατά τον Πρεβελάκη (1958) τόσο ο Καζαντζάκης όσο και ο Οδυσσεύς του <<καίγονται από τον πόθο για τη δράση και υποφέρουν από την ειρωνεία της πραγματικότητας. Οιστριηλατούνται από φιλαπόδημη μανία, θέλουν να τρυγήσουν όλους τους καρπούς της γης. Εγκαρδιώνονται από τους ήρωες του παρελθόντος και φθονούν τους άθλους των [...] αποζητούν να συντελεστούν στην ολότητά τους, να αγγίξουν τα όριά τους, να μην αφήσουν στο Χάρο παρά αποτρυγίδια [...] αντιτάσσουν την αχόρταστη όρεξη της ζωής στον παραλογισμό του θανάτου>> (σελ. 124-125). Έχει τη μορφή ενός ελεύθερου, αδάμαστου, ασυμβίβαστου και ακατάπαυστου πνεύματος, το οποίο πάντοτε ταξίδευε μέσα του, το οποίο εξουσίαζε και κοροϊδευε τόσο τους Θεούς όσο και τους ανθρώπους, τόσο τη θάλασσα όσο και τον ουρανό, αλλά ακόμα και τον Χάρο. Ο Οδυσσεύς του Καζαντζάκη, που εκφράζει όλο τον ελληνικό λαό, πριν το θάνατο του, υπερέφαγε ότι γήινο είχε και κατάφερε να ξεγελάσει και να κοροϊδέψει το Χάρο και άρα το θάνατο.

Είναι αλήθεια πως, επειδή ο Νίκος Καζαντζάκης μαζί με τον Ι. Κακριδή μετέφρασε την Οδύσσεια και την Ιλιάδα τού Ομήρου, μερικοί συγχέουν τη μετάφραση του ομηρικού έπους με την "Οδύσσεια" του Νίκου Καζαντζάκη, η οποία είναι εντελώς πρωτότυπο έργο, διαφορετικό και ανεξάρτητο από τη μετάφραση της Οδύσσειας τού Ομήρου. Το έργο «Οδύσσεια» του Νίκου Καζαντζάκη κάνει αναφορά στις περιπέτειες και τα ταξίδια του Οδυσσέα, έπειτα από την επιστροφή του στην Ιθάκη και αφού έφυγε ξανά, μέχρι και τον τελικό θάνατό του. Ο Καζαντζάκης, φαίνεται να έχει μαγευτεί από τον εσωτερικό κόσμο του Οδυσσέα, εντός του οποίου παλεύουν αδιάκοπα ένας δαίμονας αλλά κι ένας παντοδύναμος Θεός. Διαλέγει την ομάδα του και την εξοπλίζει με όλα τα γενναία παλικάρια της γενιάς του. Αρματώνει το καράβι του και αρμενίζει για το Νότιο Πόλο. Και ενώ αισθάνεται περήφανος, χαρά και αισιόδοξος, το καράβι χτυπάει και τσακίζεται στα βράχια (Πρεβελάκης, 1958).

Το έργο του Ν. Καζαντζάκη μέσα από την σπουδαιότητα της οριακής του φανταστικής εικόνας, του σπουδαίου λεξικολογικού εύρους και ποιητικής αντίληψης αποτελεί σήμερα ένα σημαντικότατο έργο που μας φέρνει στην επιφάνεια αντιλήψεις και ιδέες για τον θάνατο και την αθανασία (Πρεβελάκης, 1958).

Ενδεικτική της φιλοσοφίας του Καζαντζάκη, είναι η λεζάντα που κοσμεί το τάφο του και έχει αντικαταστήσει τα προσωπικά στοιχεία που συνηθίζεται να χαράζονται στο μνήμα του αποθανόντα.

‘‘Δεν ελπίζω τίποτα,

Δε φοβάμαι τίποτα,

Είμαι λέφτερος’’

Για τον Καζαντζάκη, υπάρχουν δυνάμεις που μας κατευθύνουν, υποκινούν τις πράξεις μας και δεν μας επιτρέπουν να ‘‘βουλιάζουμε’’ στην αδράνεια .Όπως αναφέρει ο Friar(1983) ,<<[...] είναι οι δυνάμεις της αδικίας, της ωμότητας, της πείνας ,του πολέμου. Είναι η αιώνια δόξα του ανθρώπου καθώς και η ευγένεια του ότι αυτός ο ίδιος έπλασε την ιδέα της δικαιοσύνης ,της καλοσύνης, της αφθονίας, της ειρήνης και μ’ αυτόν τον ορισμό είναι ο ιερότερος κομιστής του Θεού ,είναι το υψηλότερο πνευματικό δημιούργημα Του ,ως τώρα>>(σελ.58). Έτσι, μεγαλύτερη αρετή για τον άνθρωπο, δεν είναι η απόκτηση ελευθερίας, γιατί ο στόχος αυτός είναι ανέφικτος μιας και η τελική ελευθερία είναι άφραστη, αλλά ο συνεχής αγώνας για την ελευθερία (Friar,1983).

Καταλήγοντας, η Οδύσσεια του Καζαντζάκη, όπως επισημαίνει και ο Πρεβελάκης (1958), <<είναι συνάμα μια αυτοθεραπευτική από όλες τις απαγορεύσεις ,μια πορεία προς την ελευθερία>>(σ.123). Στη θεραπεία της ψυχής ,όμως, είχε συμβάλει πολύ νωρίτερα, και

η πίστη στην αθανασία που συναντάται πρώτη φορά ,στην αρχαία Ελλάδα και ειδικότερα στα Ελευσίνια μυστήρια.

3. ΤΑ ΕΛΕΥΣΙΝΙΑ ΜΥΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ Η ΥΠΟΣΧΕΣΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ.

Η "αχόρταγη" επιθυμία των Ελλήνων για μια πιο ελπιδοφόρα προοπτική της μεταθανάτιας ζωής ικανοποιείται με τα Ελευσίνια Μυστήρια, τα οποία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένα με την πίστη των Ελλήνων για αθανασία .Ωστόσο, είναι γεγονός πως, αν και πολλοί μελετητές αναφέρονται και σχολιάζουν τι συνέβαινε στα Ελευσίνια Μυστήρια ,οι γνώσεις στην πραγματικότητα είναι περιορισμένες ,ακριβώς λόγω του μυστηρίου που τα καλύπτει από εκείνη την εποχή, δεδομένου ότι αυστηρά και μόνο οι μνημένοι γνώριζαν. Επομένως, κάθε πληροφορία, θα πρέπει να αναπαράγεται με επιφύλαξη.

Ο Ομηρικός Ύμνος στη Δήμητρα αναφέρει την απαρχή της λατρείας σύμφωνα με τους εθνικούς ύμνους της Ελευσίνας. Τα Ελευσίνια ήταν γιορτή και μυστηριακή τελετή ,λόγω σεβασμού προς τη θεά, που πραγματοποιούνταν στην Ελευσίνα της Αττικής προς τιμή της θεάς Δήμητρας και την κόρη της Περσεφόνη, η οποία αφού είχε οδηγηθεί μετά βίας στον κάτω κόσμο ανήλθε για ακόμα μια φορά στο φώς της μέρας για να επιστρέψει στη μητέρα της .Όταν οι Ελευσίνιοι ανήγειραν ένα ναό προς τιμή της ,ίδρυσε την ιερή αυτή λατρεία μέσω της οποίας οι άνθρωποι όφειλαν να τις αποδίδουν τιμές.(Rohde,1890). Στους συμμετέχοντες δινόταν η υπόσχεση μιας προνομιακής μοίρας μετά το θάνατο, αλλά ακόμα και στη διάρκεια της ζωής του θα ήταν ευλογημένος από τις δύο θεές ,ενώ όσοι δε τις τιμούσαν με δώρα και θυσία θα τιμωρούνταν αιώνια (Rohde,1890).

Τα Ελευσίνια μυστήρια είχαν τόσο εξωτερική όσο και εσωτερική μήση. Ο σκοπός όμως και των δύο ήταν κοινός: η αποκάλυψη μυστικών πνευματικών νόμων που αφορούσαν έλλογα όντα , για να βοηθούνται με την κατάκτηση τους στον εξαγνισμό και φωτισμό του ψυχικού τους Εγώ (Καλλέργη,χ.χ). Για να επιτευχθεί αυτό, οι συμμετέχοντες έπρεπε να καταφέρουν να γίνουν εξελιγμένοι ψυχικά με πνευματικές δυνάμεις. Τα Ελευσίνια, περιελάμβαναν βαθμίδες, τις οποίες οι μνημένοι ανέβαιναν σταδιακά (Foucart, 2000).

Το κίνητρο της συμμετοχής τους, ήταν η πεποίθηση για απόκτηση ευλογημένης μετά θάνατο ζωής αλλά και απαλλαγής από τις αμαρτίες κατά τη σύντομη ζωής τους. Έτσι ,οι μυημένοι , με τις συμμετοχή τους επένδυσαν στην προστασία τους από τις κυρίαρχες θεότητες του Άλλου Κόσμου και ανταμείβονταν με την εγγύηση ευτυχισμένης συνέχειας σ' αυτόν (Foucart,2000).

Ακόμα, σύμφωνα με τον Rohde (1890), πολλοί σύγχρονοι μελετητές της μυθολογίας και θρησκευσιολόγοι σπεύδουν να βεβαιώσουν ότι τα δρώμενα στα Ελευσίνια μυστήρια δεν ήταν παρά ο αληθινός και μυστικός εορτασμός της ελληνικής <<Θρησκείας της Φύσης>> .Έτσι, σημειώνει, ότι από αυτή την άποψη ,η Δήμητρα θα ήταν η γη, η Περσεφόνη, ο σπόρος των δημητριακών, η αρπαγή και η επιστροφή της κόρης θα σήμαιναν τη σπορά στη γη και την ανάπτυξη του σιτηρού ή με μία γενικότερη έννοια ,<< η ετήσια παρακμή και ανανέωση της βλάστησης>>. Επίσης, αναφέρει ότι οι παριστάμενοι εικάζεται ότι μάθαιναν ότι η μοίρα του σπόρου των σιτηρών που αντιπροσωπευόταν από την Περσεφόνη ,η εξαφάνιση του κάτω από τη γη και η τελική αναγέννηση του, είναι μια εικόνα της μοίρας της ανθρώπινης ψυχής, η οποία, επίσης , εξαφανίζεται αλλά μπορεί να ζήσει ξανά. Γίνεται λοιπόν ,κατανοητό, ότι όλοι οι Έλληνες παραβρίσκονταν στην ελευσίνια γιορτή, επειδή πίστευαν ότι η συμμετοχή τους αυτή, θα τους εξασφάλιζε την επαγγελόμενη σωτηρία, που τους δίνονταν μέσα από τις υποσχέσεις μακάριας αθανασίας .

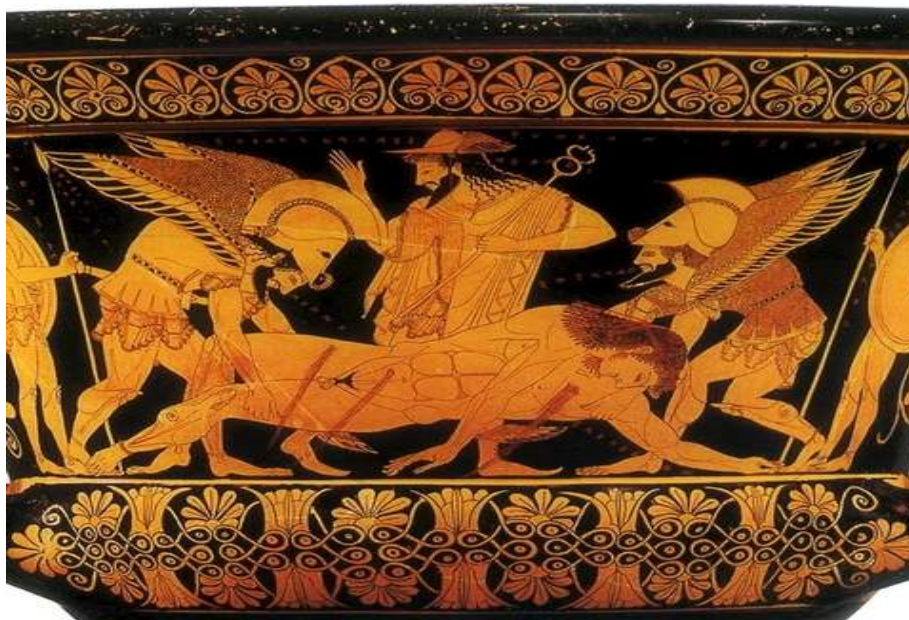
Το "δεν υπάρχει θάνατος, ο θάνατος είναι η ζωή και η ζωή είναι θάνατος" ήταν η ηχώ των Ελευσίνιων μυστηρίων και ένας από τους κυριότερους σκοπούς της μύησης. Παντού ανά τον κόσμο ήταν και εξακολουθεί να είναι η εξοικείωση του ανθρώπου με το ορόσημο που λέγεται <<θάνατος>> (Παπαδομιχελάκη,2011).

Από τους πανάρχαιους χρόνους, γενεές ολόκληρες από μύστες ,μελέτησαν διαδοχικά τα μυστήρια του είναι, της ζωής ,του θανάτου και της ενσάρκωσης και στη συνέχεια

μεταλαμπάδευσαν τις γνώσεις τους στους επόμενους . Σκοπός της μύησης στα Ελευσίνια ήταν να εξοικειώσει τον άνθρωπο με την ιδέα του θανάτου και να τον απαλλάξει από το φόβο του. Όταν ο άνθρωπος γνωρίσει τι είναι στην πραγματικότητα ο θάνατος και κατανοήσει αυτό που συμβαίνει στη μεταθανάτιο περίοδο, τότε γίνεται γνώστης του μυστηρίου της ζωής (Blavatsky, 2011). Απάντηση στο μυστήριο του θανάτου, που εξυπηρετεί τη γνώση και άρα την εξοικείωση του ανθρώπου με αυτόν, δίνεται και από την αρχαία ελληνική μυθολογία, με τον παραλληλισμό ύπνου και θανάτου.

4. Ο ΥΠΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

Αξίζει να σημειωθεί ,πως στην αρχαία ελληνική μυθολογία ο Ύπνος και ο Θάνατος ήταν δίδυμα αδέρφια ,παιδιά της Νύχτας και του Ερέβους, κατοικούσαν στο Τάρταρο και ήταν <<δεινοί θεοί>> , κάτι που αναφέρει και ο Ησίοδος στη Θεογονία. Ο ύπνος ,φαίνεται να τριγυρίζει αθόρυβα τις στεριές και τις θάλασσες και είναι καλός με τους ανθρώπους, ενώ ο θάνατος, έχει καρδιά από σίδερο και κρατάει για πάντα όποιον συναντήσει. Στις περισσότερες παραστάσεις είναι μαζί και μεταφέρουν συντροφικά ,το νεκρό στον Άδη (Κατσαρού, 2004).

Ο Ύπνος και ο Θάνατος μεταφέρουν τον νεκρό Σαρπηδόνα

Ερυθρόμορφος κρατήρας του Ζωγράφου Ευφρόνιου, περίπου 515 π.Χ. Ανήκε ως το 2008 στο Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης. Επιστράφηκε στην Ιταλική Δημοκρατία. (Βικιπαίδεια) .

Είναι γεγονός, ότι από τις αρχαίες κοινωνίες ,οι άνθρωποι παραλληλίζουν τον ύπνο και το θάνατο, θεωρώντας ότι ο ύπνος αποτελεί ένα μικρό θάνατο ενώ ο θάνατος είναι ένας αιώνιος ύπνος. Η άποψη αυτή, συναντάται και στη σημερινή εποχή.(Κατσαρού,2004).

Σύμφωνα με την Παπαδομιχελάκη (2011),ο θάνατος είναι ο μεγάλος ευεργέτης της εξέλιξης αφού ανανεώνει τη μορφή και κάθε κατάσταση ζωής .Ο ύπνος είναι και αυτός κάτι αντίστοιχο. Συγκεκριμένα, είναι η απουσία της φυσικής εγρήγορσης για ένα διάστημα που όμως είναι απαραίτητο να μεσολαβεί για να εξασφαλιστεί τόσο η φυσική όσο και η ψυχική υγεία του ανθρώπινου οργανισμού (Παπαδομιχελάκη, 2011).Γίνεται κατανοητό ότι ο ύπνος και ο θάνατος μοιάζουν αρκετά μεταξύ τους, καθώς και στις δύο περιπτώσεις χάνουμε τη συνηδειότητά μας. Επεξηγηματικά ,όπως όταν κοιμόμαστε "χάνουμε " την αντίληψη μας και την ανακτούμε κατά την εγρήγορση ,ίσως και όταν πεθαίνουμε, χάνουμε τη μνήμη και την αντίληψη μας και τις ανακτούμε, ενδεχομένως , κατά την επαναγέννησή μας.

Το γεγονός ότι ο ύπνος φαίνεται να ταυτίζεται με το θάνατο, δείχνει ότι οι Έλληνες ,τον θεωρούσαν ανώδυνο, όπως ακριβώς και τον ύπνο, δεδομένου ότι δεν έχουμε αντιληπτικό ερέθισμα. Η αντίληψη αυτή, αναμφίβολα, ωθεί στην απαλλαγή από την αγωνία και το φόβο για αυτόν. Επιπλέον, η κατάσταση του ύπνου είναι οικεία εμπειρία για όλους και ο παραλληλισμός του με το θάνατο, ίσως είναι έκφραση της ανάγκης που είχε ο Έλληνας να κατανοήσει το θάνατο και να τον "εξορκίσει".

5. ΠΛΑΤΩΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Η ταύτιση του ύπνου με το θάνατο δεν εμφανίζεται αποκλειστικά, στην αρχαία ελληνική μυθολογία. Αντίθετα, η πίστη ότι ο θάνατος μοιάζει με ένα μεγάλο ύπνο παρατηρείται και στη θρησκεία του χριστιανισμού. Ωστόσο, ανάμεσα στον αρχαίο κόσμο και τον χριστιανισμό, μεσολαβεί ο Πλάτωνας. Η φιλοσοφία που ανέπτυξε, συνδέει, κατά κάποιο τρόπο, αυτούς τους δύο "κόσμους", μέσα από την εσχατολογία που αναλύεται στα έργα του.

5.1. Η Πλατωνική Εσχατολογία

Ο Πλάτωνας, φιλόσοφος του 5^{ου}-4^{ου} αιώνα π.Χ., ήταν ο πιο γνωστός μαθητής του Σωκράτη και δάσκαλος του Αριστοτέλη. Το συγγραφικό έργο του Πλάτωνα είναι μνήμη και φήμη, εξιδανικευτική, του βίου, του θανάτου και του ήθους του Σωκράτη, αλλά και ανάπτυξη, ευμέθοδη και πολύπτυχη της διδασκαλίας του. Με βάση το παράδειγμα της θανατικής καταδίκης του Σωκράτη και τον τρόπο που την αντιμετώπισε, ο Πλάτωνας τοποθετεί τον άνθρωπο απέναντι στο θάνατο και ξεδιπλώνει, σταδιακά, τη διδασκαλία του. Η πλατωνική εσχατολογία δεν εξαντλεί το περιεχόμενο της σε ένα συγκεκριμένο μύθο αλλά απλώνεται σε όλο το πλατωνικό έργο συνολικά. Αρχικά, παρουσιάζεται ο μύθος του Γοργία για την κρίση των ψυχών στον Κάτω Κόσμο. Στη συνέχεια, ακολουθεί ο μύθος του Φαίδωνα, όπου περιγράφεται το τι συναντά η ψυχή στον Κάτω Κόσμο και αποτελεί προπομπό του μύθου του Ηρός.

Αρχικά, στο Γοργία ο Πλάτωνας απαντάει στο τι είναι ο θάνατος, λέγοντας: «Ο θάνατος δεν είναι τίποτε άλλο, παρά ο διαχωρισμός δύο πραγμάτων, του ενός απ' το άλλο, δηλαδή της ψυχής απ' το σώμα» (Βαβούρας, 2008, σελ. 687, 524b, LXXX Πλάτωνας, Γοργίας, 524 B). Επίσης, σημειώνει ότι μετά το θάνατο της η ψυχή στέκεται "γυμνή" από κάθε πρόσκαιρο-ανθρώπινο μέσο που θα μπορούσε να συμβάλλει στην καθαρότητά της, καθώς η μεταθανάτιο κρίσης της, εξαρτάται, αποκλειστικά, από το δίκαιο ή άδικο βίο της. Έτσι, από την πρώτη

αλληγορία ,τονίζεται ότι μοναδικός γνώμονας της εσχατολογικής ανταμοιβής είναι η δικαιοσύνη. Στη συνέχεια, στη Πολιτεία, περιγράφει στο πώς συμπεριφέρονται οι άνθρωποι απέναντι στο θάνατο αλλά και πώς πρέπει να συμπεριφέρονται οι πολεμιστές και οι σοφοί.

Όσο αναφορά, τους απλούς ανθρώπους ,διαβάζουμε :

“ Γνώριζε, όμως ,Σωκράτη πως όταν κανείς βρίσκεται στο τέλος της ζωής του, τον πιάνει ένας φόβος και μια συλλογή για τα πράγματα, που ούτε τα ’βαζε πριν στο νου του [...] Ανησυχία λοιπόν και τρόμος γεμίζουν την ψυχή του και αρχίζει να εξετάζει και να αναθεωρεί τις πράξεις του, μήπως έκανε καμιά αδικία. Εκείνος που βρίσκει στη ζωή του πολλά αδικήματα, ο φόβος τον κάνει και μέσα στον ύπνο του πηδά πάνω σαν τα παιδιά και να ζεί πάντα σε απελπισία. Ενώ, όσοι δεν έχουν στη συνείδηση του το βάρος καμιάς αδικίας, τους παραστέκει πάντα μια γλυκιά ελπίδα και “αγαθή” τροφός του γήρατος ,καθώς λέει και ο Πίνδαρος”(Γρύπαρης,χ.χ,σελ.23,25, σε Πλάτωνος “Πολιτεία”, βιβλ. Α 330 d,e)

Δεδομένου ότι η Πολιτεία είναι διάλογος <<Περί Δικαίου>>, ο Πλάτωνας φροντίζει με ρεαλιστικό τρόπο να περιγράψει πώς αντιδρά ένας δίκαιος και πώς ένας άδικος μπροστά στον επικείμενο θάνατό του, αφού όταν πλησιάζει εκείνη η ώρα , όλοι ανατρέχουν σε γεγονότα της ζωής για να τα αξιολογήσουν και ,ανάλογα, να αναθεωρήσουν για τη συμπεριφορά τους (Παττακός, 2011).

Σε άλλα κεφάλαια του έργου, επισημαίνει ότι οι πολεμιστές και οι φύλακες της Πολιτείας, αφού θα έχουν διδαχθεί να μην πιστεύουν σε αρνητικές μεγαλοποιήσεις των μεταθανάτιων καταστάσεων ,θα πρέπει να στέκονται με θάρρος απέναντι στο θάνατο ,να μη θρηνούν όταν χάνουν κάποιο προσφιλές άτομο και να είναι αυτάρκεις καθώς η ζωή δεν είναι κάτι το

φοβερό. Ωστόσο, διαχωρίζει τη στάση των φιλοσόφων τόσο από τους πολεμιστές όσο και από τους απλούς ανθρώπους. Ειδικότερα, όπως αναφέρει ο Παττακός(2011), <<λόγω της μεγαλοπρέπειας της φύσης και την ικανότητα να αγκαλιάζει την αιωνιότητα(χρόνο) και την ουσία(χώρος) δε θα πρέπει να φοβάται καθόλου το θάνατο γιατί η φιλοσοφική ψυχή ψάχνει τη σοφία και την αλήθεια>>(σελ.189) .Στο σημείο αυτό, αξίζει να αναφερθεί ότι ο φιλόσοφος έδινε μεγάλη σημασία και στο τρόπο που θα γίνει ο χωρισμός της ψυχής από το σώμα. Συγκεκριμένα, επισήμαινε ότι *''οι άνθρωποι πρέπει ν' αποθνήσκουν εν μέσω καλών λόγων ή σιωπής''* και πράγματι η ιδέα αυτή έρχεται σε συμφωνία με τον τρόπο που πέθαναν σπουδαίοι Έλληνες ,όπως στο μύθο του Αχιλλέα, όπου προτιμάει να πεθάνει πολεμώντας στη μάχη παρά μέσα στα πλούτη ,στο παλάτι του, ή και ο παρόμοιος θάνατος του Μάρκου Αυρήλιου και ο Ιουλιανός(Παττακός, 2011)

Στο τέλος της «Πολιτείας» του ο Πλάτων παραθέτει έναν μύθο, τον μύθο του Ηρός, που αναφέρεται στη ζωή μετά το θάνατο. Σύμφωνα με το μύθο αυτό φαίνεται ότι οι δίκαιοι άνθρωποι επιβραβεύονται και σ' αυτήν τη ζωή και στην άλλη, αντίθετα οι άδικοι και οι τύραννοι τιμωρούνται σκληρά (Θεοδωρακόπουλος, 1980). Ο Ήρ, σύμφωνα με το μύθο, ήταν γενναίος πολεμιστής που έπεσε στο πεδίο της μάχης. Το νεκρό σώμα του έμεινε εκεί για δέκα μέρες, ενώ τα σώματα των άλλων πολεμιστών είχαν αρχίσει να αποσυντίθενται. Ωστόσο, όταν τον μετέφεραν για να τον ρίξουν στη νεκρική πυρά ,επανήλθε στη ζωή και αφηγήθηκε όσα είδε στον άλλο κόσμο. Η ψυχή του Ηρός πορεύτηκε μαζί με άλλες ψυχές σε έναν τόπο δαιμονικό. Εκεί υπήρχαν δύο ανοίγματα πάνω στη γη, και άλλα δύο πάνω στον ουρανό. Ανάμεσά τους υπήρχαν δικαστές που πρόσταζαν τους δίκαιους να προχωρήσουν δεξιά κι επάνω, μέσα από τον ουρανό και τους άδικους αριστερά και κάτω (Θεοδωρακόπουλος, 1980). Οι ψυχές των δίκαιων ανθρώπων ανταμείβονταν δέκα φορές περισσότερο για τα καλά που είχαν κάνει, ενώ οι ψυχές των αδίκων τιμωρούνταν με δεκαπλάσιες ποινές. Ωστόσο, γίνεται αναφορά στις τρεις Μοίρες ,οι οποίες μετά την κρίση που περιγράφηκε

προηγουμένως, έδιναν στις ψυχές τη δυνατότητα να διαλέγουν υπεύθυνα έναν μελλοντικό βίο που επηρεάζονταν από το πρότερο βίο τους. Συμπεραίνουμε, ότι το “Καρμικό” αντιστάθμισμα των πράξεων θα το δεχτούν σε μια άλλη ζωή(Παττακός,2011) .Επίσης, δηλώνεται με σαφήνεια, η πίστη στη μετενσάρκωση ,όπως και στο έργο του <<Μένων>>, όπου αναλύει πως ψυχή είναι άφθαρτη και άυλη και λόγω των προηγούμενων μετενσαρκώσεών της έχει αποκτήσει πολλές γνώσεις, που ωστόσο δεν τις θυμάται όσο βρίσκεται στο σώμα του ανθρώπου, δηλαδή στην επίγεια ζωή. Η ψυχή, φαίνεται να ακολουθεί μια παλινδρομική κίνηση από και προς τον Άδη ,έχοντας πορεία κυκλική και όχι γραμμική (Παττακός, 2011). Παρόλα αυτά, η έννοια της μετενσάρκωσης προτάθηκε και από άλλους Έλληνες φιλοσόφους, όπως ο Πυθαγόρας, ο Εμπεδοκλής, ο Ηράκλειτος ο Πλωτίνος κ.α.

Είναι αλήθεια πως στο Φαίδωνα η διάθεση της φυγής από τον κόσμο φτάνει στην κορύφωσή της. Πιο συγκεκριμένα, ο Σωκράτης, υποστηρίζει , ότι η ψυχή δε σβήνει με το θάνατο αλλά υπάρχει εκτός σώματος. Προϋπόθεση για να ζήσει η ψυχή τη ζωή της, είναι να επέλθει ο θάνατος, ενώ, αντίστροφα, όσο το σώμα αναπτύσσεται τόσο η ψυχή σταδιακά πεθαίνει. Όπως υποστηρίζει και ο Παπανούτσος, <<Αυτά τα δύο όντα ζουν αμοιβαία το θάνατο τους και πεθαίνουν τη ζωή τους>>.(σελ. 79).Για τον Πλάτωνα, ο άνθρωπος είναι ζωντανός θνητός, αποτελούμενος από ένα σώμα και μια ψυχή, η οποία είναι αθάνατη, χωρίς σώμα, με υπεργήινη καταγωγή και που η κλήση της την προσανατολίζει σε ένα θείο πεπρωμένο. (Goldschmidt, χ.χ).

Έτσι, γίνεται αντιληπτό, ότι προκειμένου να αποκτήσει ο άνθρωπος αιώνια ζωή, θα πρέπει να προηγηθεί ο θάνατος. Επομένως ,όπως φαίνεται στο Φαίδωνα, ο θάνατος, όχι μόνο δεν είναι κακός , όπως πιστεύουν οι περισσότεροι, αλλά είναι ο επιθυμητός στόχος ,που θα οδηγήσει στο χωρισμό της ψυχής από το σώμα, που αποτελεί και το τάφο της. Ακόμα, στο

διάλογο αυτό, ο Πλάτωνας ,αναφέρει πως η ψυχή είναι μια πρωταρχική αιτία κίνησης και για το λόγο αυτό δε μπορεί να καταστραφεί με γήινες κινήσεις και ότι το ανθρώπινο πνεύμα κείται εκτός χώρου και χρόνου γι' αυτό και μετέχει του άχρονου βασιλείου του όντος. Η θέση αυτή , εμφανίζεται και σε επόμενα έργα του Πλάτωνα. Χαρακτηριστικά, στο κείμενο των <<Νόμων>> , αναφέρει ότι ο Άδης θα πρέπει να τιμάται περισσότερο, συγκριτικά με τους υπόλοιπους θεούς ,διότι χαρίζει στον άνθρωπο το μεγαλύτερο αγαθό ,δηλαδή, το θάνατο. Αντίστοιχα, στην <<Πολιτεία>> ,σημειώνει πως όποιος φοβάται το θάνατο είναι δειλός και ανελεύθερος και δεν επιτρέπεται για τον Πλάτωνα, ένας καθαρμένος φιλόσοφος να τρομοκρατείται από το θάνατο .Αντίθετα, στο Γοργία ,αναφέρει δεινό το βίο.(Παπανούτσος,1971).

Επιπλέον ,ο Πλάτωνας, σύμφωνα με τον Λαλαπάνο (1971),θεωρεί ότι <<το λογικό στον άνθρωπο ,αντανακλά τη συμμετοχή του στην έσχατη φύση των πραγμάτων , η οποία βρίσκεται πέρα από τις μεταβολές του χρόνου, και η λογική σκέψη είναι κατ' ουσίαν αθάνατη>>(σελ.14).

Ωστόσο, παρόλο που ο Πλάτωνας υποτιμά τη ζωή και προσδοκά το θάνατο , δε μπορεί να χαρακτηριστεί εξολοκλήρου απαισιόδοξη φύση. Αν και αρνείται ότι γήινο υπάρχει, παράλληλα δίνει την ελπίδα πως, όταν απαγκιστρωθεί η ψυχή από το σώμα, θα έχει την ευκαιρία μιας αιώνιας, ευτυχισμένης ζωής. Εάν συνυπολογίσουμε και την εμπιστοσύνη του στην καλοσύνη της θεότητας, γίνεται αντιληπτό ότι ο υπερβατικός στόχος ου αποκτά η ζωή για τον Πλάτωνα, αποτελεί πηγή αισιοδοξίας και ολοκληρωτικής λύσης του φόβου του θανάτου.

Αξίζει να σημειωθεί , ότι αναφορικά με τη χαρούμενη κατάφαση της ζωής των Ελλήνων ,ο Πλάτων κήρυττε τον ηθικό συγκορισμό της άρνησης της ζωής. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η ελληνική βιοθεωρία με μια τόσο μεγάλη μετακίνηση του εποπτικού σημείου ,δεν άλλαξε

απλά, αλλά αντιστράφηκε. Συνοπτικά, όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει και ο Παπανούτσος (1971) :<<Τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της θρησκευτικότητας του Πλάτωνα είναι η φυγή από τον κόσμο ,η απάρνηση της γήινης ζωής για χάρη μιας καλύτερης, μόνης ,άξιας ύπαρξης, η βαθυστόχαστη ασκητική και ο μεταρσιωτικός ησυχασμός>>.(σελ.87)

Είναι γεγονός, πως οι θρησκείες έχουν δημιουργήσει ,η κάθε μία ξεχωριστά ,τις ανάλογες με την πίστη τους ,μεταφυσικές ιδέες για τη μεταθανάτιο ύπαρξη ,οι οποίες ,αναμφισβήτητα, ωφέλησαν τον άνθρωπο ,οδηγώντας τον σε μία ενεργητική πίστη, που τον συγκρατεί και τον απομακρύνει από την απελπισία και την κατάθλιψη .Η κυρίαρχη θρησκεία είναι ο χριστιανισμός (Λαλαπάνος, 1971) . Ωστόσο , ο Πλάτων ,ήταν εκείνος που προσέφερε το νήμα που συνδέει τον αρχαίο ελληνισμό με τη χάρη της χριστιανικής αποκαλύψεως.

5.2. Ο θάνατος στο χριστιανισμό

Σύμφωνα με τον Ράμφο (1980), ο Πλάτωνας προτείνει ότι παρόλο που με το θάνατο, το σώμα παύει να υφίσταται και διαλύεται με την αθανασία της ψυχής ,η ζωή παρατείνεται επ' άπειρον : ο ευθύγραμμος χρόνος καταλήγει στο μηδέν ,ενώ το κύκλωμα αυτό υπόσχεται ελπιδοφόρα αθανασία.

Από τα παραπάνω, καταλήγουμε ότι ο πλατωνισμός και ο χριστιανισμός εμφανίζουν κοινά στοιχεία ,που συνοψίζονται στην πίστη στην αθανασία, την εσχατολογική κρίση ,αναφορικά με την επίγεια ζωή αλλά και την πίστη στη μετενσάρκωση και μετεμψύχωση, αντίστοιχα. Θα πρέπει όμως να διευκρινιστεί τι αφορά η αθανασία της ψυχής, ώστε να γίνουν διακριτές οι ομοιότητες του πλατωνισμού με τις αρχές του χριστιανισμού.

Ο Λαλαπάνος (1971), θεωρεί ότι η έννοια της αθανασίας της ψυχής εμπεριέχει, με τη σειρά της, τις ακόλουθες έννοιες. Αρχικά, τη διατήρηση της ταυτότητας της ψυχής μετά το θάνατο, δηλαδή την παραμονή όλων των ακέραιων και αβλαβών λειτουργιών της ψυχής σε

μια αδιάσπαστη ενότητα, την αδιάλειπτη συνείδηση της ψυχής ότι παραμένει ίδια και μετά το θάνατο αλλά και την συνέχιση της λειτουργίας όλων των ψυχικών δυνάμεων της.

Κοιτίδα της δοξασίας για την αθανασία είναι η θρησκεία και συνδέεται και με άλλες μορφές δοξασίας όπως είναι η ανάσταση των νεκρών και η μετεμψύχωση. Τη μετεμψύχωση ,τη συναντάμε, αρχικά, στον αρχαιοελληνικό κόσμο , μέσα από τον ορφισμό και τις μυστηριακές θρησκείες αλλά και στα ανατολικά θρησκευόμενα. Όσοι πιστεύουν στη μετεμψύχωση θεωρούν τη ζωή σαν ένα διάλειμμα της αιωνιότητας της ψυχής τους, κατά τη διάρκεια της οποίας η ψυχή εγκλωβίζεται στο σώμα ενώ με το θάνατο η ψυχή μεταβάλλει τρόπο ύπαρξης και επιστρέφει στην πρώτη, παραδείσια κατάσταση της. Έτσι, σύμφωνα με το Μπέγζο (1996) ,<<τα ανατολικά θρησκευόμενα , εξωραΐζουν το θάνατο και παρηγορούν το τον άνθρωπο για το "κακό" της ζωής του. Υπόσχονται σε αυτόν τη μεταθανάτια καταξίωση του και τον συνετίζουν με την απειλή της αιώνιας τιμωρίας του>>(σελ.96). Άλλωστε, όπως αναφέρει και ο Λαλαπάνος (1971) , <<η ύπαρξη Θεού από μόνη της προϋποθέτει την μεταθανάτιο ζωή ,αφού είναι αδύνατο να μας εξαπατά το πάνσοφο ένστικτο μας έδωσε και να μας κάνει να πιστεύουμε σε ένα θεό που ζητάει την εξαφάνιση μας >>(σελ.18).

Από την άλλη πλευρά, η βιβλική και πατερική παράδοση της χριστιανικής ορθοδοξίας βασίζεται αποκλειστικά στην ανάσταση των νεκρών και έχει βασικές διαφορές από την αρχαιοελληνική αθανασία .Αρχικά, στο χριστιανισμό η ψυχή και το σώμα θεωρούνται ολότητα ενώ στον αρχαιοελληνισμό κυριαρχεί ο δυισμός ψυχής-σώματος. Η παραπάνω διαφορά ,έχει ως αποτέλεσμα την θετική αξιολόγηση του σώματος, στο πρώτο σε αντίθεση με την υποτίμηση του, στο δεύτερο, αντίστοιχα. Έτσι , η προσδοκία των χριστιανών συνίσταται στην ανάσταση όχι μόνο της ψυχής αλλά και του σώματος .(Μπέγζος,1996). Επιπλέον, οι οντολογικές προϋποθέσεις του πλατωνικού τριμερές της ψυχής δεν έγιναν αποδεκτές από τους Πατέρες της Εκκλησίας , οι οποίοι πιστεύουν στη κατά Χάρη Θέωση και για τον ίδιο

λόγο κατακρίνουν τη θεώρηση περί ατέρμονης σειράς μετενσαρκώσεων (Παπαποστόλου, 2008). Η ολοκλήρωση του ανθρώπου στον Πλάτωνα είναι αποτέλεσμα σκληρού διανοητικού αγώνα και επίδειξης αρετής ,ενώ στο χριστιανισμό επέρχεται από την αγάπη του Θεού ,μετάνοια και τη συντριβή. Άλλωστε, το πλατωνικό ``αγαθό`` ,θεωρώντας ότι η σχέση θεού-ανθρώπου δεν είναι διαλεκτική ,δε συγχωρεί και τοποθετεί τον άνθρωπο να αντιμετωπίσει ανεξάρτητος τον εαυτό του, ενώ στο χριστιανισμό ο Θεός φροντίζει για τον άνθρωπο (Παπαποστόλου, 2008).

Γίνεται αντιληπτό , ότι η θρησκεία του χριστιανισμού ,δίνει στον άνθρωπο μια απάντηση στο μεγαλύτερο φόβο του, προβάλλοντας το θάνατο όχι ως τέρμα αλλά σαν κρίκο, ο οποίος είναι ανώδυνος και μάλιστα, ενδέχεται να τον απαλλάσσει από τον πόνο που υπάρχει μόνο στη ζωή. Ο χριστιανισμός συναντιέται με τη μεταφυσική και βοηθάει τον άνθρωπο να αποκρυπτογραφήσει το πρόβλημα του θανάτου, ανακαλύπτοντας ένα νόημα στο μυστήριο του. Επομένως, ο χριστιανισμός, που ήταν και ο βασικότερος μεσολαβητής τους πρώτους αιώνες μ.Χ. ,ήταν μια μεταφυσική δύναμη. Οδήγησε τον άνθρωπο στο να στηρίζει ελπίδες σε κάτι που βρίσκεται πέρα από τη ζωή του και να πιστεύει σε κάτι άγνωστο, ουσιαστικά, με τρόπο θετικό (Κανελλόπουλος,1985). Ακόμα, σύμφωνα με τον Κανελλόπουλο (1985) ,με την πίστη στο χριστιανισμό ,<<ο άνθρωπος συνδέει τον εαυτό του και την παροδικότητα του με το σύμπαν και την αιωνιότητα ,να βλέπει το εφήμερο χρέος του συνυφασμένο με μια αιώνια κύρωση>> (σελ.105).

Αξίζει να σημειωθεί, ότι στην ταχεία ανάπτυξη και κυριαρχία που γνώρισε ο χριστιανισμός συνέβαλλαν αποφασιστικά και ορισμένες ``ψυχολογικές συνθήκες ``. Αρχικά, ευνόησε το χριστιανισμό το γεγονός ότι δεν ενστερνίστηκε κάποια από τις πολυάριθμες ,εναλλακτικές μορφές λατρείας της εποχής, αλλά διατήρησε την αποκλειστικότητα του ,υποστηρίζοντας ότι επαφίεται στην ελεύθερη επιλογή του ανθρώπου να ακολουθήσει το

δρόμο της σωτηρίας του. Έτσι, η ολοκληρωτική αυτή πίστη προκαλούσε το ενδιαφέρον (Dodds,1995). Έπειτα, ο χριστιανισμός απευθυνόταν σε όλους ,ακόμα και στους δούλους, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση και δεν απαιτούσε την παιδεία ,όπως ο νεοπλατωνισμός. Ακόμα, η επίγεια ζωή έχανε όλο και περισσότερο την αξία της ,η αίσθηση ενοχής μεγάλωνε, την ώρα που ο χριστιανισμός υποσχόταν στους απόκληρους καλύτερες συνθήκες σε άλλο κόσμο και κυρίως ζωντανή ελπίδα σε ανθρώπους που εκείνη την εποχή, συνειδητά, ή όχι, ερωτεύονταν το θάνατο(Dodds,1995). Τέλος, οι χριστιανικές αδελφότητες, προσέφεραν πρακτική βοήθεια σε όσους “μυημένους”, είχαν προβλήματα ή ήταν αιχμάλωτοι ,κάτι που επιβεβαιώνει και ο Λουκιανός. Έτσι, οι ομάδες αυτές, παρείχαν τον αίσθημα του <<ανήκειν>> σε μοναχικούς, περιθωριοποιημένους ανθρώπους (γι’ αυτό και η ανάπτυξη του ξεκίνησε από τις μεγάλες πόλεις όπως η Ρώμη), που έβρισκαν καταφύγιο στις θρησκευτικές ομάδες που εγγυόντουσαν καλύτερη μοίρα στην επίγεια και μεταθανάτιο ζωή τους(Dodds,1995).

Στο χριστιανισμό ,παρατηρείται η τάση του παραλληλισμού του θανάτου με τον ύπνο. Όπως έχει, ήδη ,αναφερθεί ,ο ύπνος και ο θάνατος , τα αδέρφια της μυθολογίας, είχαν πολλά κοινά μεταξύ τους για τους αρχαίους Έλληνες, με το θάνατο να εκλαμβάνεται σαν "μεγάλος ύπνος" και ο ύπνος σαν "μικρός θάνατος". Είναι χαρακτηριστικό ,ότι οι πατέρες της εκκλησίας μας, έχουν υιοθετήσει την λέξη "Εκοιμήθει", αντί για "πέθανε", η οποία υπονοεί την δοξασία της αθανασίας. Όπως ο ύπνος διακόπτει πρόσκαιρα τον ημερήσιο κύκλο της ανθρώπινης ζωής, έτσι και ο θάνατος είναι μια "κοίμηση" , κάποιο βραχύχρονο διάλειμμα στον ατέρμονο κύκλο της ζωής μας (Μπέζος,1996). Το γεγονός, λοιπόν , της αντικατάστασης της λέξης ,εκφράζει ακριβώς και τις πεποιθήσεις της θρησκείας του χριστιανισμού για το θάνατο ,οι οποίες ευνοούν τη συμφιλίωση του ανθρώπου μαζί του.

Αφενός , με τη λέξη κοιμήθηκε, δηλώνεται πως ο θάνατος δεν είναι κάποιο οριστικό τέλος, αλλά ότι έπεται συνέχεια. Πιο συγκεκριμένα, όπως και στον καθημερινό ύπνο , ο άνθρωπος θα ξυπνήσει και η ζωή του θα συνεχιστεί ,έτσι και ο νεκρός ,αφού "κοιμήθηκε", θα σηκωθεί ,για να συνεχίσει ,στη μετά θάνατο ζωή. Αφετέρου, ο παραλληλισμός του θανάτου με τον ύπνο δείχνει πως οι Έλληνες πατέρες της εκκλησίας, θεωρούν το θάνατο ,κάτι ανώδυνο ,όπως ακριβώς είναι και ο ύπνος, κατά τη διάρκεια του οποίου ,χάνουμε τη συνειδητότητά μας. Όπως επισημαίνει και ο Λαλαπάνος(1971) , απόδειξη πως ο θάνατος δεν έχει δοθεί στον άνθρωπο ,για να στερήσει κάτι ,ως εκδίκηση , είναι το γεγονός πως δόθηκε με όλη τη πάνσοφη φροντίδα και τη δυνατή φιλανθρωπία, δηλαδή, ανώδυνος. Άλλωστε, σύμφωνα με τον Λαλαπάνο(1971) ο πόνος ,δεν αποτελεί στόχο του θανάτου, αλλά της ζωής. Όπως αναφέρει , <<Ο πόνος υπάρχει ,εφόσον υπάρχει ζωή και όταν η ζωή χάνεται ,χάνεται και εκείνος, γιατί με τις πρώτες εκδηλώσεις του θανάτου ,παύει κάθε πόνος. Μόνο εκείνοι που παρακολουθούν τον ετοιμοθάνατο ,νιώθουν πόνο. Ο ετοιμοθάνατος δεν αισθάνεται τίποτα. Έχει σβήσει πια κάθε εκδήλωση ζωής. Επομένως, όταν πονάμε ,ζούμε >>.(σελ. 7)

Το γεγονός λοιπόν, ότι στη γλώσσα των πατέρων της εκκλησίας δε λέμε'' πέθανε'' αλλά ''κοιμήθηκε '' και ότι οδηγείτε στο ''κοιμητήριο'' (και όχι στο νεκροταφείο) από το δρόμο που ονομάζεται ''Όδος Αναπαύσεως'' είναι γιατί όσοι βρίσκονται εκεί, θεωρούνται Κεκοιμένοι εν Κυρίω ,μέχρι τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού. Έτσι, ο εκδημών, θα παραμείνει εκεί σε μια κατάσταση ύπνωσης ,όπου θα υπάρχουν εικόνες που παραπέμπουν στον Παράδεισο ή στην Κόλαση, ανάλογα με την ποιότητα της ανθρώπινης συνείδησής του, αναμένοντας την Ανάσταση του (Κατσαρού,2004).

Έτσι, με την Ανάσταση ο αποθνήσκων επανέρχεται στη ζωή ,μέσα από την επαναγέννησή του ,ενώ εμείς, στο μεταξύ βρισκόμαστε στο μεσοδιάστημα από την Ανάσταση του Χριστού και στην επικείμενη δική μας (Cullmann,1994). Ο Χριστός με τη σταύρωση, την τριήμερο

κάθοδό του στον Άδη, και την Ανάστασή του έγινε η απαρχή της Ανάστασης των Κεκοιμημένων, άνοιξε τις πόρτες του παραδείσου, που μέχρι τότε ήταν κλειστές για τον άνθρωπο, κάνοντας πρώτο πολίτη του τον έναν από τους ληστές που ήταν κρεμασμένος δίπλα του και του ζήτησε συγχώρεση. Συνοψίζοντας, συμπεραίνουμε ότι στο Χριστιανισμό ο θάνατος ταυτίζεται με την απομάκρυνση της ψυχής από το σώμα και με την ανάπαυση της ψυχής στον παράδεισο. Ο θάνατος είναι αποτέλεσμα της αμαρτίας, της έξωσης των πρωτοπλαστών από τον παράδεισο, άρα είναι όχι μια φυσική κατάσταση του ανθρώπου, αλλά μία κατάσταση « παρά φύσιν» . Ο Χριστός όμως με το θάνατο και την Ανάστασή του, συνέτριψε τη δύναμη του διαβόλου και του θανάτου και άνοιξε για τον άνθρωπο τις κλεισμένες πύλες του Άδη, γι' αυτό και το βράδυ της Ανάστασης ο Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος γράφει στον κατηχητικό του λόγο (Κάκκουρας, 2010, σελ. 63):

«Μηδείς φοβείτω θάνατον, ηλευθέρωσε γαρ ημάς ο του Σωτήρος θάνατος. Έσβεσεν αυτόν ο υπ' αυτού κατεχόμενος... Εσκύλευσε τον Άδην ο κατελθών εις τον Άδην»!

Προϋπόθεση για να πάει μια ψυχή στον παράδεισο, δεν είναι η αναμαρτησία, αφού δεν είναι δυνατόν ο άνθρωπος που ρέπει προς το κακό να μην αμαρτήσει, αλλά η μετάνοια. Η αρχή αυτή, ότι όλοι οι άνθρωποι αμαρτάνουμε ,υποστηρίζεται από την Ορθόδοξη εκκλησία και έρχεται σε αντίθεση με τη Καθολική εκκλησία που υπερασπίζεται το αλάθητο του Πάπα σε ότι πει και ότι κάνει. Η Ορθόδοξη εκκλησία , λοιπόν, με το λεγόμενο ‘‘Ουδείς αναμάρτητος’’, προσφέρει ανακούφιση στις ψυχές των πιστών ,από αισθήματα τύψεων και ενοχών που απορρέουν από τις επιλογές τους .Συνεπώς, βοηθείται η διατήρηση της ψυχικής ισορροπίας του ανθρώπου. Παράλληλα, το γεγονός ότι ακόμα και αυτός που αμαρτάνει δεν είναι, τελεσίδικα ,καταδικασμένος να οδηγηθεί στην Κόλαση αλλά η εξέλιξη της πορείας του, επαφίεται στην ελεύθερη βούληση του ιδίου(να μετανοήσει),δεδομένου ότι τα πάντα

γίνονται με την ενέργεια του Θεού και την συνέργεια του ανθρώπου, χαρίζει παρηγοριά κι ελπίδα στις ψυχές των ανθρώπων.

Έτσι, πλέον, με την Ανάσταση του Χριστού, η ζωή κι ο θάνατος παίρνουν άλλη σημασία στη ζωή των ανθρώπων. Ο άνθρωπος έρχεται στη ζωή με στόχο μέσα από τον αγώνα του με την αμαρτία και μέσα από τις θλίψεις της ζωής, να εξαγνιστεί και να επιστρέψει στο Δημιουργό του. Μετά το θάνατο κάθε ανθρώπου, διαβάζεται στην εκκλησία « η νεκρώσιμος ακολουθία» , όπου ο ιερέας εκ μέρους του νεκρού ζητά από το Θεό την άφεση των αμαρτιών που έκανε όσο ήταν στη ζωή και τον παρακαλεί για την αιώνια ανάπαυσή του.

6. Η ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΑ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Κατά την ελληνιστική εποχή, που αρχίζει μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου κυρίαρχη θέση στη φιλοσοφία της εποχής κατέχουν οι σχολές των Στωικών και των Επικούρειων, παράλληλα με τις σχολές του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη κ.λπ. Στόχος του αρχαίου Έλληνα φιλόσοφου ,Επίκουρου (341-270 π.Χ.) ,ήταν μέσω της φιλοσοφίας να αναζητήσει τα αίτια της δυστυχίας του ανθρώπου και των λανθασμένων δοξασιών ,που κάνουν τους ανθρώπους δεισιδαίμονες. Επιχείρησε να διερευνήσει τους φόβους που προκαλούν ανησυχία στον άνθρωπο, και εστίασε στον ισχυρότερο φόβο του θανάτου, καθώς θεωρούσε ότι οι κενές δόξες ,είναι αυτές που τον προκαλούν. Αφενός, δηλαδή, η αντίληψη των ανθρώπων για τους θεούς και αφετέρου η αντίληψη για την ηδονή .Όπως αναφέρει ο Long(1987) ,έδινε ιδιαίτερη έμφαση στη ψυχική ταραχή που προκαλούν συγκεκριμένες δοξασίες για τη τύχη της ψυχής μετά το θάνατο.

Ο Επίκουρος προσπάθησε πρώτα απ' όλα να αποδείξει ότι με το θάνατο χάνεται η συνείδηση του ανθρώπου και ότι η πίστη σε ένα σύστημα αμοιβών και τιμωριών μετά το θάνατο είναι απλά μυθολογία(Long, 1987). Αμφισβητούσε , λοιπόν, την αντίληψη που επικρατούσε για τους θεούς, οι οποίοι φέρονταν να τιμωρούν ή να ευνοούν τους ανθρώπους στη μεταθανάτιο ζωής τους, με κριτήριο τα όσα είχαν προηγηθεί κατά την επίγεια ζωή τους(Long, 1987). Η πίστη του στο ότι η αντίληψη αυτή είναι λανθασμένη, διατυπώνεται και στην Επιστολή προς Μενουκέα 123(στ.10-12) :

XIV. Βέβαια, οι θεοί υπάρχουν, διότι η γνώση τους είναι εναργής. Δεν είναι όμως τέτοιοι που πιστεύουν οι πολλοί, γιατί αυτοί δεν τους διατηρούν στον νου τους όπως τους συλλαμβάνουν αρχικά. (Ζωγραφίδης, 2009 ,σελ.85).

Σε συνέχεια στην Επιστολή προς Μενουκέα 124 (στ.1-5) :

XV. Διότι οι γνώμες των πολλών για τους θεούς δεν είναι προλήψεις αλλά ψευδείς αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες οι θεοί στέλνουν και τις συμφορές και τα ωφελήματα (Ζωγραφίδης, 2009 ,σελ.85).

Όλα τα αντικείμενα σύμφωνα με τον Επίκουρο αποτελούνται από μία λεπτή μεμβράνη που εκπέμπουν είδωλα κι έτσι τα αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι. Έτσι και οι θεοί εκπέμπουν είδωλα με τα οποία τους αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι. Ωστόσο, οι άνθρωποι επηρεάζονται από άλλες διδασκαλίες για τους θεούς και δεν τους διατηρούν στο νου τους όπως αρχικά τους είχαν συλλάβει. Ακόμα, θεωρεί ότι έτσι, ο Επίκουρος πίστευε ότι η αντίληψη που υπήρχε για τους Θεούς ότι τιμωρούν ή ευνοούν τους ανθρώπους μετά το θάνατο ήταν απλά μυθοπλασίες. Αντίθετα, όπως αναφέρει ο Δαφέρμος (2010) <<Οι επικούρειοι Θεοί τρώνε, διασκεδάζουν, κατοικούν στα μετακόσμια και πραγματώνουν το ιδεώδες της μακάριας ζωής. Η εν λόγω διδασκαλία, αφαιρεί από τους ανθρώπους το φόβο, τη δεισιδαιμονία, την ταραχή απέναντι στους Θεούς από τους οποίους δεν πρέπει να περιμένουν ούτε καλό ,ούτε κακό>>(σελ.160).

Για τον Επίκουρο τα όρια της ανθρώπινης ύπαρξης είναι η γέννηση και ο θάνατος ενός ανθρώπου, δηλαδή ο Επίκουρος πιστεύει ότι ο άνθρωπος δεν υπήρξε σε άλλο σώμα πριν γεννηθεί, αλλά ούτε και θα υποστεί κάποια μετενσάρκωση μετά το θάνατο. Για τον Επίκουρο η ψυχή απλά δίνει ζωή στο σώμα και δεν μπορεί να νοηθεί χωριστά από αυτό. Αν διασπαστεί αυτή η συνένωση, παύει και η ζωή του ανθρώπου. Στο σημείο αυτό, διαφωνεί με τον Πλάτωνα και τους άλλους δυϊστές που διαχώριζαν την ψυχή από το σώμα του ανθρώπου.

Συνεπώς, εφόσον δεν υπάρχει μεταθανάτιο ζωή για τον Επίκουρο, ο θάνατος δεν είναι τίποτα για μας, διότι το αντιληπτικό ερέθισμα θα έχει καταλυθεί . Συγκεκριμένα, όσο ζούμε ο θάνατος είναι απών, ενώ όταν αυτός είναι παρών, τότε εμείς δεν υπάρχουμε πλέον(Ζωγραφίδης,1991). Ο θάνατος για τον Επίκουρο είναι στέρηση της αίσθησης, καθώς όταν πεθαίνουμε δε νιώθουμε πλέον ούτε πόνο ούτε ηδονή.

Ωστόσο, παρόλο που θεωρεί ότι ο θάνατος δεν είναι τόσο φοβερός για να προκαλεί ταραχή, δεν απαξιώνει την ζωή. Κατά τον Επίκουρο η ζωή είναι επιθυμητή και ο σκοπός της είναι η απόλαυση των ηδονών με την επίτευξη της απονιάς και της αταραξίας, δηλαδή της απαλλαγής από το σωματικό και το διανοητικό πόνο ,αντίστοιχα. Για τον Επίκουρο οι ηδονές είναι ηθικά αποδεκτές από τη στιγμή που εξασφαλίζουν την ψυχική μας ηρεμία. Ο Επίκουρος διακρίνει τις ηδονές σε «καταστηματικές» και σε «κατά κίνησιν» και θεωρεί πιο σημαντικές τις πρώτες. Για παράδειγμα, κάποιος άνθρωπος που πεινάει και προσπαθεί να ικανοποιήσει την πείνα του βρίσκεται στην «κατά κίνησιν ηδονή». Όταν όμως χορτάσει, βρίσκεται σε μία κατάσταση ηρεμίας, που του εξασφαλίζει πλέον η «καταστηματική ηδονή». Αν όμως φάει τόσο πολύ, που το στομάχι του δεν μπορεί να ηρεμήσει τότε να μην έχει εκπληρώσει την «κατά κίνησιν ηδονή», χωρίς όμως να έχει αποκτήσει την «καταστηματική ηδονή» κι έτσι δεν μπορεί να είναι ήρεμος κι ευτυχισμένος. Από τη στιγμή που ο άνθρωπος πετυχαίνει τις «καταστηματικές ηδονές» τότε ο θάνατος δεν είναι επιθυμητός, απλά είναι αδιάφορος.

Επιπλέον, ο Επίκουρος θεωρεί ότι ο φόβος του θανάτου απορρέει από κενές δοξασίες που με τη σειρά τους οδηγούν σε μάταιες επιθυμίες .Χαρακτηριστικά, οι άνθρωποι θεωρούν ότι όσο περισσότερο χρονικό διάστημα είναι στην επίγεια ζωή ,τόσο αυξάνονται τα περιθώρια απόλαυσης της ηδονής και η πεποίθηση αυτή ,τους οδηγεί, αναπόφευκτα, στο να φοβούνται τον επικείμενο θάνατο τους. Ο Επίκουρος αναλύει το παραπάνω στο Κύρια Δόξαι 19 και 20:

XVI. Ο άπειρος χρόνος και ο πεπερασμένος χρόνος περιέχουν ίση ηδονή ,αν κάποιος εκμετρούσε τα όρια της με το λογικό (Ζωγραφίδης, 2009, σελ.107)

XX. Η σάρκα , βέβαια, δε δέχεται όρια στην ηδονή και ο χρόνος που προξενεί την ηδονή είναι άπειρος. Ο νους ,όμως, αφού κατανόησε λογικά το σκοπό και τα όρια της σάρκας και διέλυσε το φόβο προς την αιωνιότητα, ετοίμασε την τέλεια ζωή και δεν έχει πλέον ανάγκη τον άπειρο χρόνο. Δεν απέφυγε, ωστόσο, την

ηδονή, ούτε όταν οι περιστάσεις οδηγούν στην έξοδο μας από τη ζωή, φεύγει από αυτή σαν να της έλειπε κάτι για να είναι τέλεια (Ζωγραφίδης, 2009,σελ. 107-108).

Από τα παραπάνω κείμενα, γίνεται κατανοητό, ότι ο Επίκουρος δεν πίστευε ότι με την παράταση του χρόνου ζωής, παρατείνεται ,παράλληλα και η ηδονή. Όπως επισημαίνει και ο Sharples (2002) ,αυτό που έχει σημασία δεν είναι η ποσότητα αλλά η ποιότητα της ζωής . Άλλωστε, σύμφωνα με την υλιστική φιλοσοφία του Επίκουρου ,εφόσον επιτευχθεί η αταραξία της ψυχής και η απόλαυση της ηδονής ,που αποτελεί σκοπό της ζωής, η ηδονή δεν πολλαπλασιάζεται. Για τον Επίκουρο, λοιπόν, όποιος απολαμβάνει τις ηδονές ζει μια τέλεια ζωή κι όσο και αν συνεχιστεί η ζωή του δεν θα βελτιωθεί η ποιότητά της, απλά θα παραταθεί η διάρκειά της. Έτσι, εξαλείφεται ο φόβος ότι ο θάνατος θα μας στερήσει να ζήσουμε κάποιες ηδονές, τις οποίες δεν έχουμε γευτεί. Ωστόσο, το γεγονός ότι δεν υπάρχουν προοπτικές αύξησης της ηδονής ,δεν καθιστά τη ζωή λιγότερο επιθυμητή, για τον Επίκουρο. Άλλωστε, είναι αλήθεια, πως οι Έλληνες ,γενικότερα, ποτέ δεν υποτίμησαν την αξία της ζωής, αλλά ούτε και αρνήθηκαν την αγάπη και την επιθυμία τους για αυτή. Αντίθετα, περιφρονεί όσους υποτιμούν τη ζωή αλλά και όσους επιλέγουν ,αυτοβούλως, να αυτοκτονήσουν .Η ιδέα αυτή ,σημειώνεται και στην Επιστολή προς Μενοικέα 126:

Όποιος, μάλιστα, προτρέπει τον νέο να ζει καλά ενώ στον γέροντα εύχεται καλά γεράματα είναι ανόητος, όχι μόνο γιατί η ζωή είναι επιθυμητή αλλά και γιατί η άσκηση είναι ίδια τόσο για να ζεις καλά όσο και για να πεθάνεις καλά. Ακόμη χειρότερος, βέβαια, είναι αυτός που λέει: καλό είναι να μην γεννηθείς, αλλά μιας και γεννήθηκες ,βιάσου να περάσεις τις πόλεις του Άδη. Αν το πιστεύει και το λέει, γιατί δεν φεύγει από τη ζωή; Είναι στο χέρι του να το κάνει, αν το έχει

καλοσκεφτεί. Αν όμως χλευάζει, είναι ανόητος σε πράγματα που δεν το σηκώνουν (Ζωγραφίδης, 2009,σελ.87).

Ο Επίκουρος είναι αντίθετος με την αυτοκτονία και πιστεύει πως όποιος θέλει να δώσει τέλος στη ζωή του πρέπει να απαλλαγεί από τις μάταιες επιθυμίες που έχει, έτσι ώστε να φτάσει στην αταραξία και να γίνει ευτυχισμένος. Ο Warren (2004) ,αντλώντας από το ποίημα του Λουκρήτιου «Για τη φύση των πραγμάτων» θεωρεί ότι οι Επικούρειοι ήταν αρνητικοί απέναντι στην αυτοκτονία, γιατί πίστευαν ότι η επιθυμία για αυτοκτονία γεννιέται από τον ίδιο το φόβο του θανάτου .Αναλυτικότερα, εξηγεί ότι ο φόβος του θανάτου ασκεί τόση μεγάλη επίδραση στους ανθρώπους, που δεν μπορούν να βρουν τίποτα που να έχει αξία στη ζωή τους κι έτσι η αυτοκτονία μοιάζει ως ο μόνος τρόπος για να απαλλαγούν από αυτή τους την αρρώστια (Warren,2004).

Γίνεται αντιληπτό, ότι για την επικούρεια φιλοσοφία, στόχος είναι η λύτρωση των ανθρώπων από τους εξωτερικούς καταναγκασμούς , από τους φόβους που προκαλούν ανησυχία στον άνθρωπο και τους εμποδίζουν να οδηγηθούν στην αταραξία της ψυχής ,που είναι το ζητούμενο της ζωής. Ακόμα, φαίνεται ότι ο μετασχηματισμός των σκέψεων για τη μεταθανάτιο πορεία του ανθρώπου, ίσως είναι ικανός για την απαλλαγή του από το φόβο του θανάτου.

Αναμφισβήτητα, η υλιστική επικούρεια φιλοσοφία κατάφερε να διαρρήξει τα δεσμά της αδήριτης αναγκαιότητας και θεμελίωσε την ανθρώπινη ελευθερία και βούληση (Δαφέρμος,2010) , ενώ την επιρροή της στην ανάπτυξη της ψυχοθεραπείας ,αναγνωρίζει και υπαρξιστής ψυχοθεραπευτής Yalom, που αναφέρει ότι οι Έλληνες κλασσικοί φιλόσοφοι και ιδίως ο Επίκουρος, αποτελούν τους πνευματικούς του προγόνους (Δαφέρμος,2010).

7. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΣΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Από τη φιλοσοφία του Επίκουρου αλλά και άλλων Ελλήνων φιλοσόφων, επηρεάστηκαν σημαντικές προσωπικότητες στη ρωμαϊκή εποχή ,όπως ο Λουκιανός ο Σαμοτεύς, ο αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος αλλά και ο Έλληνας ιστορικός Πλούταρχος. Μέσα από τα έργα τους και τη φιλοσοφία ζωής που ανέπτυξαν, προκαλούσαν τους ανθρώπους να μεταβάλλουν τις αντιλήψεις που είχαν απέναντι στο θάνατο, ο οποίος τρομοκρατούσε τους ανθρώπους και θεωρούνταν επώδυνος και μεγάλο ‘κακό’ .

7.1. Η θρησκευτική σάτιρα του Λουκιανού

Ο Λουκιανός Σαμοτεύς ,ήταν εξελληνισμένος Σύρος ρητοδιδάσκαλος και ένας από τους σημαντικότερους συγγραφείς της ύστατης αρχαιότητας γι' αυτό και θεωρείται έως και σήμερα ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος της δεύτερης σοφιστικής.

Έζησε και ανέπτυξε τη φιλοσοφία του κατά τον δεύτερο μεταχριστιανικό αιώνα, όπου και επικρατούσε θρησκευτικός αναβρασμός. Η θρησκευτική του σάτιρα, είχε επικεντρωθεί στους Ολύμπιους Θεούς ,οι οποίοι θεωρούνταν η επίσημη θρησκεία του ελληνορωμαϊκού κόσμου και της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, και την Πρόνοια τους ,προς τους θνητούς. Ωστόσο ,παρά την επικράτηση του δωδεκάθεου , οι θνητοί ,ουσιαστικά, είχαν πάψει να συγκινούνται και να πιστεύουν στους θεούς. Τα βασικότερα κείμενα του Λουκιανού ,που διακωμωδούν ,με σατιρική διάθεση ,τις δεισιδαιμονίες, την "τυφλή" πίστη των θνητών στους θεούς και την απάτη των σοφιστών, είναι το Προμηθεύς ή Καύκασος, το Περί θυσιών, αλλά και οι Νεκρικοί Διάλογοι ,όπου κατεβαίνει να μας ξεναγήσει στον Άδη. Οι διάλογοι του είναι σουρεαλιστικοί και ειρωνικοί. Παρόλο που και στο παρελθόν είχε ειπωθεί κριτική για τους θρησκευτικούς μύθους, ο Λουκιανός ,ακολουθεί διαφορετική προσέγγιση. (Παπαϊωάννου,1976). Επεξηγηματικά, όπως αναφέρει ο Παπαϊωάννου (1976) <<συνθέτει την αμίμητα εξευτελιστική

γελοιοποίηση τους και δίνει τη χαριστική βολή στους θεούς του Ολύμπου και του Καπιτωλίου. Με το τρόπο που παρουσιάζει τους θεούς ,είναι πια όχι να γελάς , αλλά να τους λυπάσαι>> (σελ. 198).

Ο Λουκιανός με τους διαλόγους του σατιρίζει τους φιλοσόφους, που η υποκρισία τους και ο τρόπος της ζωής τους ήταν τελείως αντίθετος με όσα δίδασκαν. Στους Νεκρικούς Διαλόγους του, ο Λουκιανός παρουσιάζει διαλόγους στους οποίους συμμετέχουν σημαντικές προσωπικότητες που πέθαναν και βρίσκονται στον Άδη. Η ιδέα που κυριαρχεί είναι ότι η ευτυχία σε αυτόν τον κόσμο είναι πρόσκαιρη, ενώ στον Κάτω κόσμο οι νεκροί είναι όλοι ίσοι. Σ' έναν από τους «Νεκρικούς» του διαλόγους ο Λουκιανός παρουσιάζει το διάλογο ανάμεσα στον ψυχοπομπό(ψυχή+ πέμπω= αυτός που οδηγεί τις ψυχές στον Άδη) Ερμή και στο Χάροντα, 14(4) :

<<ΕΡΜ. Ας λογαριαστούμε πεισματάρη, αν συμφωνείς, πόσα μου χρωστάς ως τώρα για να μην καβγαδίσουμε αργότερα γι' αυτά.

ΧΑΡ. Να τα λογαριάσουμε ,Ερμή, Είναι καλύτερο να τα ξεκαθαρίσουμε και να έχουμε λιγότερες σκοτούρες.

ΕΡΜ. Μια άγκυρα που μου παρήγγειλες και σου έφερα πέντε δραχμές.

ΧΑΡ. Πολλά βάζεις.

ΕΡΜ. Μα τον Αϊδωνέα, πέντε την αγόρασα, και ένα λουρί για τους σκαρμούς ,δύο οβολούς.

ΧΑΡ. Γράψε πέντε δραχμές και δύο οβολούς.

ΕΡΜ. Για μία σακκορράφα για το πανί• πέντε οβολούς πλήρωσα εγώ.

ΧΑΡ. Πρόσθεσε και αυτούς.

ΕΡΜ. Και κερδί για να βουλώσεις τα ανοίγματα και καρφιά και καρραβόσχοινο, με το οποίο έφτιαξες τα ζάρτια, όλα μαζί δύο δραχμές.

ΧΑΡ. Και φτηνά τα αγόρασες.

ΕΡΜ. Αυτά είναι, δε μας ξέφυγε τίποτε άλλο στο λογαριασμό. Πότε λοιπόν υπολογίζεις να μου

τα πληρώσεις αυτά;

ΧΑΡ. Πάντως, τώρα Ερμή, είναι αδύνατον• αν όμως κάποια επιδημία ή ένας πόλεμος μας στείλει εδώ κάτω πολλούς μαζεμένους, τότε θα είναι δυνατό να βγάλω κέρδος κάνοντας επίτηδες μέσα σε τόσο πλήθος λαθεμένους λογαριασμούς στα ναύλα.

ΕΡΜ. Και εγώ λοιπόν θα κάθομαι τώρα και θα εύχομαι να συμβούν χειρότερα, ώστε να πληρωθώ από αυτά;

ΧΑΡ. Δεν γίνεται αλλιώς, Ερμή. Τώρα όπως βλέπεις, λίγοι μας

έρχονται εδώ, έχουμε ειρήνη βλέπεις.

ΕΡΜ. Καλύτερα έτσι, παρόλο που αναβάλλεται η εξόφληση του χρέους σου. Πάντως οι παλιοί, Χάροντα, ξέρεις τι λογής κατέφθαναν, όλοι γενναίοι, οι περισσότεροι γεμάτοι αίματα και λαβωμένοι. Ενώ τώρα ή κάποιος δηλητηριασμένος από τα παιδιά του ή κάποιος με πρησμένη κοιλιά και σκέλια από την τυφλή ζωή, όλοι χλωμοί και αναξιοπρεπείς, καθόλου όμοιους με εκείνους. Και οι περισσότεροι έρχονται εδώ εξαιτίας των χρημάτων, επειδή μηχανορραφούν ο ένας εναντίον του άλλου, όπως φαίνεται

ΧΑΡ. Τελικά αυτά είναι εξαιρετικά πολυπόθητα.

ΕΡΜ. Συνεπώς δε θα πρέπει ούτε εγώ να θεωρηθεί ότι κάνω σφάλμα αν σου ζητάω πιεστικά αυτά που μου χρωστάς.>> (Χρηστίδης,2002, σ.447,449,451).

Στους αρχαίους υπήρχε η πεποίθηση πως όταν κάποιος πέθαινε ο Χάρων οδηγούσε την ψυχή του στον Άδη έναντι ενός οβολού, με το δικό του караβάκι. Τον οβολό αυτόν τον έβαζαν οι συγγενείς του νεκρού είτε στο στόμα του νεκρού είτε στο χέρι του κατά τον ενταφιασμό του. Ο Χάρων ήταν εξαρτημένος από τον Άδη ο οποίος είχε εγκρίνει και τον οβολό που θα έπαιρνε ο Χάρων, απαγόρευε όμως τη μεταφορά των νεκρών ανεξάρτητα από οποιαδήποτε αμοιβή .

Έτσι, στο συγκεκριμένο διάλογό του παρουσιάζεται ο ψυχοπομπός Ερμής να συνομιλεί με τον Χάροντα. Ο Ερμής ζητά από τον Χάροντα χρήματα για κάποια πράγματα που του αγόρασε ως εξοπλισμό για το καράβι του. Ο Χάροντας όμως του παραπονιέται ότι εκείνη την περίοδο δεν είχε χρήματα , καθώς λόγω της ειρήνης δεν σκοτώνονταν πλέον άνθρωποι και παρακαλεί να ξαναγίνει πόλεμος, για να μπορέσει να συγκεντρώσει χρήματα από τη μεταφορά των νεκρών , έστω και εξαπατώντας τους ,και να ξεχρεώσει τον Ερμή. Ο Ερμής τότε παρουσιάζεται πιο διαλλακτικός και λέει ότι είναι προτιμότερο να επικρατεί ειρήνη κι ας καθυστερήσει η πληρωμή του. Στη συνέχεια, συγκρίνει τους νεκρούς των πολέμων, που ήταν γενναίοι και είχαν καταματωθεί από τη μάχη τους στον πόλεμο, με τους νεκρούς της τότε εποχής που από την όψη τους φαίνονταν ότι «καλοπερνούσαν» στη ζωή τους και έφτασαν στον Άδη, γιατί κάποιος τους σκότωσε λόγω φιλοχρηματίας ή φιλοδοξίας και οι δύο συνομιλητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τελικά η αγάπη για τα χρήματα είναι αιτία πολλών συμφορών .

Με το παραπάνω διάλογο, ο Λουκιανός, σχολιάζει τις αντιλήψεις και τις συνήθειες αυτές με ορθολογική κριτική αλλά και με σκωπτική διάθεση. Έτσι ,στόχαστρο στους Νεκρικούς Διαλόγους είναι η πίστη στη μεταθανάτιο ζωή, μέσα από τη σάτιρα, καθώς χρησιμοποιώντας όσο το δυνατόν λιγότερο μακάβριο λόγο, αντισταθμίζει τη καταθλιπτικότητα που υπάρχει στη φύση του θέματος (Παπαϊωάννου,1976).Με το ειρωνικό του ύφος και με το δεικτικό του

τρόπο, έχει στόχο να τονίσει κάθε λογική ανακολουθία (Χρηστίδης,2002). Ενδεικτικά, στο βιβλίο του Περί Πένθους, επιδιώκει να διακωμωδήσει τους πενθούντες πάνω από το νεκρό, να περιφρονήσει τις υπερβολικές τους συνήθειες, κρίνοντας τους ως απαίδευτους . Για παράδειγμα αν οι νεκροί τρέφονται από τις προσφορές στους τάφους τους(όπως πίστευαν), τότε κάθε νεκρός που δεν έχει ζωντανούς φίλους ή συγγενείς, υποφέρει από την πείνα, αν πάλι είναι απαραίτητο ο νεκρός να έχει μαζί του έναν οβολό ,για να γίνει δεκτός στον Κάτω Κόσμο , δε θα ήταν προτιμότερο να μην έχει μαζί του ναύλα ,ώστε να τον στείλουν πίσω στη ζωή (Χρηστίδης, 2002); Λοιδορεί τους μύθους του κάτω κόσμου που τους θεωρούν ως αληθινούς, μαζί και όλες τις παράλογες δεισιδαιμονίες των ανθρώπων. Τέλος, απορρίπτει την μεταθανάτια ζωή, την πρόνοια και τον φόβο του θανάτου. Όσο αναφορά την πίστη των ανθρώπων, εκπαιδευμένων και μη, στην πρόνοια των θεών που ικανοποιεί την ενδότερη ψυχική ανάγκη τους να βρουν παρηγοριά και ελπίδα ,ο Λουκιανός, ασκεί την αιχμηρή κριτική του στους διαλόγους Ζευσ Ελεγχόμενος και Ζευσ Τραγωδός (Παπαϊωάννου,1976).

Όμως, και σε άλλα έργα του Λουκιανού διακρίνεται αυτή η διάθεση να απομυθοποιήσει το θάνατο, να τον σατιρίσει κι έμμεσα να προβάλλει τις χαρές της επίγειας ζωής. Στο έργο του « Αληθή Διηγήματα ή Αληθής Ιστορία» περιγράφει τα νησιά των Μακάρων εξωπραγματικά και παραδεισένια με ήπιο κλίμα, λιβάδια με λουλούδια, ποτάμια με γάλα, μέλι και κρασί και πολλά άλλα (Παπαδόπουλος,2007). Ειδικότερα, σύμφωνα με μία άποψη των αρχαίων Ελλήνων, οι ψυχές κάποιων εκλεκτών ηρώων , όταν πέθαιναν πήγαιναν στα Ηλύσια πεδία ή στα νησιά των Μακάρων, όπου σε αντίθεση με τον Άδη στον οποίο οι ψυχές απλά περιφέρονται χωρίς κανένα σκοπό, ζουν μια ζωή παραδεισένια. Οι χώροι αυτοί βρίσκονταν στο τέρμα του Ωκεανού κι ήταν ειδυλλιακοί. Αρχικά, θεωρούνταν τόποι των θεών, αφού Μάκαρες θεωρούνται κυρίως οι θεοί και μόνο ορισμένοι εκλεκτοί θνητοί μπορούσαν να βρεθούν εκεί. Οι θεοί χάριζαν την αθανασία στους αγαπημένους τους ήρωες και ιδίως σε αυτούς που σκοτώθηκαν στην Τροία ή στη Θήβα (Παπαδόπουλος,2007).

Μ' αυτόν τον τρόπο, δηλαδή με την εξωπραγματική περιγραφή των Νησιών των Μακάρων, ο Λουκιανός υποδηλώνει ότι ακριβώς αυτοί οι τόποι ήταν δημιουργήματα της φαντασίας των ανθρώπων λόγω της ψυχολογικής τους ανάγκης ,που πηγάζει από μέσα τους, να πιστέψουν πως και μετά το Θάνατο η ζωή συνεχίζεται και μπορεί μάλιστα, να είναι και καλύτερη κι από την επίγεια ενώ γενικότερα, υποτιμάει τέτοιου είδους παράλογες δοξασίες.

Συνεπώς και ο Λουκιανός απομυθοποιεί το θάνατο με έναν έξυπνο, χιουμοριστικό τρόπο, προβάλλοντας έμμεσα τις χαρές της ζωής και ουσιαστικά το μυστηριώδες « άγνωστο» του θανάτου, που επιτρέπει τη φαντασία των ανθρώπων να ταξιδεύει .

7.2. Η φιλοσοφία του Μάρκου Αυρήλιου για το θάνατο

Είναι αλήθεια ,πως την εποχή εκείνη, για πρώτη φορά, το πρόβλημα της ευτυχίας της ανθρωπότητας αρχίζει να επιδιώκεται με συνέπεια, συνέχιση και με θέληση. Φαίνεται ,ότι το ιδανικό του Πλάτωνα είχε πραγματοποιηθεί καθώς ο κόσμος κυβερνάτε από φιλοσόφους και η ελληνική φιλοσοφία που χλευάζαν τα προηγούμενα χρόνια οι Ρωμαίοι θριαμβεύει. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν και ο αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος (121-180 μ.Χ), υποστηρικτής και αντιπρόσωπος της στωικής φιλοσοφίας οποίος αφού έμαθε ελληνικά ,έγραψε το έργο "Τα Εις Εαυτόν" ,όπου καταγράφονται οι σκέψεις του για τη σημασία του θανάτου. Έτσι, δεν πίστευε στη μετά θάνατο ζωή, αλλά παράλληλα, δεν τον τρομοκρατούσε η ιδέα του θανάτου.

Χαρακτηριστικά , ανέφερε "όταν ο θάνατος μας χαμογελά, το μόνο που μπορούμε να κάνουμε είναι να του χαμογελάσουμε και εμείς". Η φράση του αυτή, που μνημονεύεται με δέος , μέχρι και σήμερα, δείχνει πως ο Μάρκος Αυρήλιος ,όχι μόνο δεν φοβάται το θάνατο , αλλά τον προκαλεί να συμβεί. Ακόμα, ο αντιφατικός της χαρακτήρας, το να χαμογελά ,δηλαδή, κάποιος στο θάνατο ,που οι περισσότεροι φοβούνται γιατί τον θεωρούν κάτι κακό,

δείχνει ακριβώς τη θέση του Αυρήλιου απέναντι σε αυτόν καθώς και ότι η αρετή του στηρίζονταν πάνω στη λογική και στη φύση.

Ακόμα πιο αντιφατική, ήταν η πεποίθηση του αυτοκράτορα, πως ο άνθρωπος δεν πρέπει να φοβάται το θάνατο αλλά τη ζωή, κάτι που εννοεί, με τη φράση: <<Ω θάνατε! Μην αργείς πια να έρθεις, από φόβο μη τυχόν καταλήξω να ξεχάσω τις υποχρεώσεις μου>>. Συγκεκριμένα, φοβάται μήπως ξεχάσει τον εαυτό του μέσα στη ζωή, αφού στο θάνατο δεν ελλοχεύει αυτός ο κίνδυνος (Κανελλόπουλος, 1985). Ισχυρίζονταν, πως οτιδήποτε ανεπανόρθωτο μπορούσε να συμβεί μόνο στη ζωή, αφού στο κόσμο του θανάτου τα πράγματα είναι δεδομένα, δεν αλλάζουν και με βάση αυτό, προτρέπει τους ανθρώπους να εύχονται να έρθει γρηγορότερα ο θάνατος. Όπως αναφέρει ο Κανελλόπουλος (1985), με την ίδια λογική και ηθική του αυτοκράτορα, ακόμα και αν δεν έρθει γρηγορότερα ο θάνατος, θα είναι ευκαιρία να αποδείξουμε ότι αντιμετωπίζουμε τον κίνδυνο να χάσουμε τον εαυτό μας, στο χρόνο που θα έχουμε.

Ακόμα, ο Μάρκος Αυρήλιος υποστηρίζει, ότι δεν θα πρέπει να θεωρούμε το θάνατο κάτι χειρότερο από τη ζωή, αφού είναι και αυτός μέρος της φυσικής μας πορείας και προτείνει σε όσους φοβούνται το θάνατο, να υιοθετήσουν μία διαφορετική σκέψη που θα τους ανακουφίσει. Συγκεκριμένα, αναφέρει:

<<Μην καταριέσαι το θάνατο, αλλά κάνε του καλή υποδοχή, γιατί ανήκει και αυτός στα φαινόμενα που τα θέλει η φύση. Η διάλυση του όντος μας είναι ένα γεγονός το ίδιο φυσικό όπως η νεότητα, γεραιά, η ενηλικίωση, η πλήρης ωριμότητα... Αν έχεις ανάγκη από μια σκέψη ειδική, που να σε κάνει ευμενή προς το θάνατο, δεν έχεις παρά να παρατηρήσεις αυτά από τα οποία θα σε χωρίσει και το ηθικό περιβάλλον όπου δε θα ανακατεύεται πια η ψυχή σου>>

(Ρενάν, χ.χ, σελ. 284).

Επισημαίνει ,δηλαδή, πως ο θάνατος είναι μέρος της φύσης ,άρα δεν είναι εφικτό να τον αντιμετωπίζουμε σαν να είναι κάτι κακό .Αξίζει να σημειωθεί ,ότι προτείνει και μια μορφή ψυχοθεραπείας σε όσους τρομοκρατούνται από την ιδέα του θανάτου, προτρέποντας τους να συλλογιστούν ότι με το θάνατο δεν θα ταλαντεύονται από τους κλυδωνισμούς της ζωής και τον ηθικό "πόνο".

Επιπλέον, ο Μάρκος Αυρήλιος, θεωρούσε ότι η διάρκεια που έχει η ζωή κάποιου δεν έχει μεγάλη σημασία αφού ο θάνατος ήταν θεμιτός δεδομένου ότι έβαζε ένα τέλος σε όλες τις επιθυμίες. Συγκεκριμένα, αναφέρει :

<<Ω άνθρωπε ! Υπήρξες πολίτης στη μεγάλη πόλη, τί ενδιαφέρει αν υπήρξες για πέντε ή για τρία χρόνια .Αυτό που είναι σύμφωνο με τους νόμους, δεν είναι άδικο για κανένα .Τί το δυσάρεστο λοιπόν υπάρχει όταν σε διώχνει από την πόλη ,όχι ένας τύραννος, όχι ένας μοναδικός δικαστής ,αλλά η ίδια η φύση ,αυτή που σε έκανε να μπεις. Είναι το ίδιο σαν να διώχνει από το θέατρο ένα κωμωδό, ο ίδιος ο θεατώνης που τον είχε προσλάβει. <<Αλλά θα πεις ,δεν έπαιζα και τις πέντε πράξεις, έχω παίξει μόνο τις τρεις>>. Καλά το λες, αλλά στη ζωή, τρεις πράξεις είναι αρκετές για να παιχθεί ολόκληρο το έργο. Αυτός που σημειώνει το τέλος είναι εκείνος που, αφού υπήρξε η αιτία του συνδυασμού των στοιχείων ,είναι τώρα η αιτία της διάλυσης τους.[...]Ο χρόνος που διαρκεί η ζωή του ανθρώπου δεν είναι παρά ένα σημείο .Το είναι του βρίσκεται σε μια διηγετική παλίρροια>>(Ρενάν,χ.χ,σελ.285)

Είναι χαρακτηριστικό, ότι οι στάσεις του Μάρκου Αυρήλιου απέναντι στο θάνατο διαφαίνονται ακόμη και στις τελευταίες στιγμές πριν το θάνατο του, ο οποίος οδήγησε και στο τέλος του αρχαίου κόσμου. Στις 10 Μαρτίου του 180 , χαιρέτησε στο πεδίο της μάχης το θάνατο με το <<καλώς ήρθε>>. Την έκτη μέρα της αρρώστιας του , κάλεσε τους φίλους του

για να τους μιλήσει για την απόλυτη ματαιότητα των πραγμάτων και για τη στάση του ανθρώπου μπροστά στο θάνατο και όταν εκείνοι θρηνούσαν για τον επικείμενο χαμό του ,τους είπε : <<Γιατί κλαίτε για μένα ;Φροντίστε να σώσετε το στρατό. Εγώ μόνο προηγούμαι από εσάς .Χαίρετε! >>(Ρεναν,χ.χ,σελ.287).

7.3. Οι παρηγορητικές επιστολές του Πλούταρχου

Ο Πλούταρχος (περ.46-119 μ.Χ) , υπήρξε σημαντικός ιστορικός ,βιογράφος και φιλόσοφος και βρέθηκε αντιμέτωπος με την απώλεια του θανάτου ,όταν έχασε τη θυγατέρα του πρόωρα. Με αφορμή το γεγονός αυτό, αποφάσισε να γράψει το Παραμυθητικό προς Απολλώνιον, μια παρηγορητική επιστολή, που απευθύνεται στο φίλο του Απολλώνιο ,που έχει χάσει και ο ίδιος το γιό του σε νεαρή ηλικία. Δεδομένου ότι γνώριζε ζητήματα θεολογίας ,στην προκείμενη επιστολή επιχειρεί να πείσει τον Απολλώνιο, που ουσιαστικά αντιπροσωπεύει κάθε άνθρωπο που πενθεί, ότι όλοι μας είμαστε περαστικοί από αυτή τη ζωή ανεξάρτητα από το πότε θα πεθάνουμε και το πώς θα ζήσουμε. Είναι γεγονός, πως ο φιλοσοφημένος αυτός λόγος του ,είναι διαχρονικός ,αφορά κάθε άνθρωπο που βιώνει το πένθος ,κάτι που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι εκκλησιαστικοί υμνωδοί ή και πατέρες της εκκλησίας υιοθέτησαν αυτούσιες ορισμένες φράσεις του που ακούγονται στην <<εξόδιο ακολουθία>> (Ράπτης , 2002).

Στο Παραμυθητικό προς Απολλώνιον, ο Πλούταρχος επισημαίνει ότι η παιδεία ,είναι αυτή που παραπλανεί τους ανθρώπους και τους οδηγεί στο να κατηγορήσουν απερίσκεπτα το θάνατο (Ράπτης, 2002).Χαρακτηριστικά ,στη μετάφραση της Επιστολής από τον Ράπτη (2002) συναντάμε :

<<Οι περισσότεροι κατηγορούν τα πάντα και όλα όσα συμβαίνουν σ' αυτούς ,παρά την προσδοκία τους νομίζουν ότι έχουν συμβεί λόγω της κακής τους τύχης

και επειδή έτσι το ήθελαν οι θεοί. Γι' αυτό θρηγνούν για όλα ,βαρυνκωμώντας και αναθεματίζοντας την κακή τους τύχη. Απαντώντας κανείς σ' αυτούς θα έλεγε :
<<δε σου έφταιγε ο θεός, αλλά εσύ ο ίδιος και η ανοησία και η τρέλα σου λόγω αμορφωσιάς>>. Γι' αυτή λοιπόν την απατηλή και ψευδή φήμη κατηγορούν το θάνατο σε όλα>> (σελ.277).

Πιο ειδικά, όχι μόνο κατηγορούν το θάνατο αλλά τους προκαλεί θλίψη και τον φοβούνται γι' αυτό και υπό συνθήκες ,πεθαίνουν για να τον γλιτώσουν (Ράπτης,2002) .Ο φόβος αυτός για τον Πλούταρχο απορρέει εξαιτίας της άγνοιας όσων συμβαίνουν από ανάγκη στη ζωή:

<<[...]κοιτάζοντας την ίδια του τη φύση και προσέχοντας να μην το παρακάνει σ' ότι του συμβαίνει και ή να επαίρεται προς την αλαζονεία ή να ταπεινώνεται και να μεταπίπτει σε κλάματα και οδυρμούς, λόγω αδυναμίας της ψυχής και λόγω του έμφυτου φόβου μας του θανάτου, παρά την άγνοια των όσων συνηθίζεται να συμβαίνουν στη ζωή μας, σύμφωνα με την μοίρα, της ανάγκης μας ή του πεπρωμένου>>(σελ.275).

Παρατηρούμε , ότι ο Πλούταρχος είναι επηρεασμένος από τη στωική φιλοσοφία καθώς περιγράφει στο λόγο του, ότι όλα είναι προκαθορισμένα από τους θεούς, την ειμαρμένη και την πρόνοια να συμβούν ,αφού αυτοί αποφασίζουν για τη φύση των πραγμάτων (Ράπτης,2002) :

<< Πρέπει να θεωρούμε μάταιες και πολύ ανόητες κάτι τέτοιες εκφωνήσεις <<δεν έπρεπε να πεθάνει τόσο νέος>>. Γιατί , ποιος θα μπορούσε να πει ότι έπρεπε ; Γιατί πολλά άλλα για τα οποία κάποιος θα μπορούσε να πει ότι <<δεν έπρεπε να γίνουν>>, και έγιναν και γίνονται και θα γίνουν πολλές φορές. Δεν ερχόμαστε εξάλλου στη ζωή για να νομοθετήσουμε αλλά για να πεισθούμε σε

όσα έχουν διαταχθεί από τους θεούς ,που έχουν διευθετήσει τα πάντα και στους θεσμούς της μοίρας και της θείας πρόνοιας. Έτσι , τίποτα από τα αναγκαία δε θα πρέπει να μας εκπλήσσει ή να μας τρομάζει>> (σελ. 249).

Στη συνέχεια, στην προσπάθεια του να παρηγορήσει τον Απολλώνιο, ο Πλούταρχος παρουσιάζει ένα εύστοχο επιχείρημα ,παραλληλίζοντας τη ζωή και το θάνατο. Συγκεκριμένα , υποστηρίζει ότι ο θάνατος ίσως να είναι ,σε ορισμένες περιπτώσεις, λυτρωτικός, αφού η προκαθορισμένη πορεία της ζωής κάποιου ενδέχεται να ήταν προκαθορισμένη γεμάτη βάσανα και κακουχίες αν συνεχιζόταν. Συνεπώς, ζωή και θάνατος, είναι εξίσου επίφοβα και δεν μπορεί να πει κανείς με σιγουριά ότι κάποιο από τα δύο είναι καλύτερο ή χειρότερο. Όπως διαβάζουμε στη μεταφρασμένη από το Ράπτη (2002) ,επιστολή :

<<Γιατί , τίποτε δεν είναι φοβερό από τα αναγκαία στους ανθρώπους ,ούτε αυτά που συμβαίνουν σύμφωνα με τις παραπάνω εκτιμήσεις ούτε με όσα θα ακολουθήσουν , και ότι οι περισσότεροι θάνατοι επισυμβαίνουν αντί για πολλά άλλα πολύ μεγαλύτερα βάσανα και ότι άλλοι συνέφερε ούτε καν να γεννηθούν και άλλοι να πεθάνουν ταυτόχρονα με τη γέννηση τους και άλλοι πάλι στα παιδικά χρόνια ή στην πρώιμη ηλικία τους >>(σελ. 279).

Έπειτα, ο Πλούταρχος τονίζει και την δύναμη που ασκεί η τύχη στη διαμόρφωση της ζωής ενός ατόμου ,γι' αυτό και είναι δείγμα αβελτηρίας να καυχιέται κάποιος για κεκτημένα που διακυβεύονται από τη φύση. Όπως και οι θεοί, έτσι και η τύχη είναι ικανή να μεταβάλει απρόβλεπτα καταστάσεις και να επιφέρει αλλαγές ή ακόμα και το θάνατο :

<<Δεν πρέπει μόνο να συνειδητοποιεί κανείς ότι είναι θνητός από τη φύση του αλλά και ότι μαζί είναι θνητή και η ζωή και θνητά είναι τα πράγματα που αλλάζουν εύκολα προς το αντίθετο. Πράγματι, τα σώματα των ανθρώπων είναι

φθηνά και εφήμερα ,θνητή και η τύχη και τα πάθη και όλα γενικά που αφορούν τη ζωή μας>> (σελ. 209).

Τέλος, μια πολύ σημαντική άποψη που διατυπώνει ο Πλούταρχος για να ανακουφίσει το πόνο του Απολλώνιου που έχασε ‘‘νωρίς’’ το παιδί του είναι ότι σημασία δεν έχει η ποσότητα της ζωής (τα ηλικιακά χρόνια) αλλά η ποιότητα της. Όπως περιγράφει και ο Ράπτης(2002), <<Το ζήτημα της ζωής δεν είναι η έκταση της στο χρόνο αλλά η συμπίκνωση της σε κάλλος και αρετή >> (σελ.25) . Η άποψη αυτή φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα της επιστολής του :

<< Πρέπει γενικά ο καθένας μας , όταν αναπτύσσει τις απόψεις του σ’αυτόν ή στον οποιοδήποτε άλλο , με τη δέουσα σοβαρότητα να αναλογίζεται ότι άριστη δεν είναι η μακροχρόνια ζωή αλλά η γεμάτη με ενδιαφέροντα .Γιατί πάλι ,δεν επαινείται αυτός που έπαιξε πολλές φορές τη λύρα ή που μίλησε δημόσια ή που κυβέρνησε για πολλά χρόνια αλλά αυτός που έκανε όλα αυτά με επιτυχία .Γιατί το καλό δεν πρέπει να μετριέται με τη μεζούρα του χρόνου αλλά με μέτρο την αρετή και την κατάλληλη αναλογία .Αυτό λογίζεται πως είναι ευδαιμονία και θεϊκή αγάπη [...] Γιατί , όλοι δίνουμε παντού προτεραιότητα στα καλά χρόνια και όχι στα καλά γεράματα>> (σελ.247).

Αντιλαμβανόμαστε, ότι ο Πλούταρχος με τις επιστολές του επιδιώκει να παρηγορήσει όσους έχουν χάσει αγαπημένα τους άτομα και όσους υποφέρουν από το φόβο του θανάτου γενικότερα. Πριμοδοτεί τη ζωή και στοχεύει στο να μεταβάλλει τις σκέψεις των ανθρώπων για το θάνατο. Άλλωστε, είναι αλήθεια πως από τη σκέψη για το θάνατο εξαρτάται η σχέση μας με τη ζωή, δεδομένου ότι το ανεπανάληπτο της ζωής προσδιορίζεται από το οριστικό του θανάτου (Ράπτης, 2002).

7.4. Οι αυτοκτονίες των Ρωμαίων επιφανών

Ωστόσο, παράλληλα με την ανάπτυξη των παραπάνω έργων ,που είχαν στόχο την απομυθοποίηση του θανάτου, κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, οι θάνατοι με τη μορφή της αυτοκτονίας ,αυξάνονται αισθητά. Οι αυτοκτονίες ,όμως , γίνονται από ευγενείς αυτοκράτορες που καταφεύγουν στην αυτοχειρία με κίνητρα την εξασφάλιση της αξιοπρέπειας και της φήμης τους. Αναλυτικότερα, εκείνη την εποχή, οι επιφανείς νεκροί, συνηθίζονταν να θάβονται στο Πεδίο του Άρεως. Όμως, στους αυτοκράτορες οι οποίοι δεν έχαιραν της αγάπης μερίδας του λαού , είτε γιατί είχαν προδώσει την πατρίδα ,είτε γιατί είχαν διαπράξει αδικήματα , είτε για άλλους λόγους επιβάλλονταν τιμωρίες που στόχευαν στην ατίμωση τους. Έτσι, η ρίψη των δολοφονημένων ευγενών στο Τίβερη ,συνεπάγεται με διαμελισμό και εξευτελισμό του νεκρού σώματος ,ενώ χωρίς την ταφή του σώματος τους στερούσαν τη δυνατότητα αναπαύσεως (Τριανταφύλλου, 2004). Αντίστοιχοι ατιμωτικοί θάνατοι ήταν ο δημόσιος στραγγαλισμός ή σταύρωση (γι' αυτό και ο Νέρωνας και ο Δρούσος ,που επρόκειτο να τα υποστούν επέλεξαν την αυτοκτονία). Εκτός, όμως, από τις δολοφονίες ,οι τιμωρίες συμπεριλάμβαναν και άλλες πρακτικές που είχαν σκοπό να ταπεινώσουν, να υποτιμήσουν ή ακόμα να εξευτελίσουν τον αυτοκράτορα .Ορισμένα είναι το σβήσιμο του ονόματος από όλα τα επίσημα αρχεία της αυτοκρατορίας ,κατάσχεση της περιουσίας τους και καταστροφή ή παραποίηση προσωπικών τους αντικειμένων όπως είναι τα αγάλματα, οι τοιχογραφίες, ποιήματα και κείμενα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η περίπτωση του Δομιτιανού, του Πούμπλιου Σεπτίμιου Γέτα κ.α. Τα παραπάνω μέσα εμπίπτουν στη λεγόμενη λατινική φράση“*damnatio memoriae*” και μεταφράζεται ως “καταδίκη της μνήμης”(Τριανταφύλλου,2004).

Η αυτοχειρία ,λοιπόν, των αυτοκρατόρων που ήταν καταδικασμένοι στη δημόσια διαπόμπευση , δείχνει ότι είναι ένας τρόπος ανάκτησης της ελευθερίας (Plass,1995). Η

υπερτίμηση ενός κώδικα ηθικών αξιών ,διαμορφώνει τη βούληση. Στο ηθικό τους σύστημα, η τιμή και η αξιοπρέπεια ,είναι πολύ ψηλά στην ιεραρχία γι' αυτό θεωρούν πρέπον να αυτοκτονήσουν ώστε να μην υποστούν τις ατιμωτικές συνέπειες. Όπως σημειώνει η Τριανταφύλλου (2004) , <<η αυτοκτονία μοιάζει να παίρνει τη μορφή καταναγκασμού : όταν κάποιος νιώθει ότι η τιμή του κινδυνεύει ή ήδη έχει υποστεί βλάβη , καταφεύγει στην αυτοκτονία και όταν δεν το κάνει , χάνει την εκτίμηση των άλλων , που τόσο την έχει ανάγκη>> (σελ. 107). Το γεγονός ότι οι ευγενείς , θεωρούν πρέπον να αυτοκτονήσουν παρά να τιμωρηθούν, δεν είναι επιλογή απελπισίας υποκινούμενη από φόβο του θανάτου γενικά. Αντίθετα, η πράξη τους υποδεικνύει την διάθεση του να περισώσουν την αξιοπρέπεια τους, προϋποθέτει γενναιότητα και μια δόση ηρωισμού. Αυτό που επιδιώκουν, είναι να ακυρώσουν, κατά κάποιο τρόπο την καταδίκη της μνήμης, που τους επιβάλλεται ,δεδομένου ότι σε ενδεχόμενη αναφορά του ονόματος τους στο μέλλον, μετά την αυτοκτονία τους, θα γνωρίζουν οι επόμενοι, ότι υπερασπίστηκαν στο έπακρον την τιμή τους και την αξιοπρέπεια τους, διαλέγοντας τον αυτόβουλο θάνατο.

Ωστόσο, το γεγονός των οι πολυάριθμων αυτοκτονιών των αυτοκρατόρων δεν συνεπάγεται με την άποψη ότι οι Ρωμαίοι επικροτούν την αυτοκτονία. Όμως, στους πολιτισμούς που η αξιοπρέπεια και η τιμή αποτελούν ύψιστα αγαθά ,αν και δεν υπάρχει προτροπή για αυτοκτονία, εντούτοις δεν είναι κατακριτέα (Τριανταφύλλου,2004).

Οι συμπεριφορές αυτές, συμφωνούν με τη γενικότερη στάση των Ελλήνων ,διαχρονικά, τόσο πριν όσο και μετά τους Ρωμαϊκούς χρόνους. Ενδεικτικά, από τα χρόνια του Ομήρου ,όπου ο Αχιλλέας επιλέγει έναν ένδοξο θάνατο, μέχρι τη νεότερη ιστορία της Ελλάδας και τις γυναικείες αυτοκτονίες με το χορό του Ζαλόγγου για την αποφυγή του συμβιβασμού και της ταπεινωτικής υποδούλωσης.

Παράλληλα, με τις πολιτικές αυτοκτονίες στη Ρώμη ,συναντάμε και τα θεάματα της αρένας ,τις μονομαχίες. Οι δύο περιπτώσεις, σχετίζονται με το κοινωνικό και πολιτικό σύστημα της εποχής του και διαπιστώνεται ότι ο θάνατος λειτουργεί και στις δύο περιπτώσεις ως παραγωγός θεάματος . Οι μονομαχίες , δηλαδή η σώμα με σώμα πάλη ήταν munus mortis, δηλαδή προσφορά στους επιφανείς νεκρούς. Σύμφωνα με την Τριανταφύλλου(2004) ,<<η λέξη munus, παράγεται από μια σανσκριτική ρίζα mu- που εν γένει σημαίνει άμυνα και δηλώνει την προσφορά ,την υπηρεσία και το δώρο>>(σελ.187) . Οι αγώνες ,δηλαδή, σχετίζονταν με την ατομική θνητότητα και αθανασία (Wiedemann,1992) και ενδεχομένως αποστολή τους ήταν η διατήρηση της μνήμης του επιφανούς νεκρού και η έκφραση σεβασμού προς αυτόν ,αποδεικνύοντας την σημαντικότητα που είχε η υστεροφημία και η αξία του να μην ξεχαστεί ο νεκρός .

8. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Ή ΘΑΝΑΤΟΣ

«Ελευθερία ή Θάνατος» ήταν το σύνθημα των Ελλήνων κυρίως κατά την Επανάσταση του 1821. Το σύνθημα αυτό, καθώς αποτελείται από εννέα συλλαβές, συνδέεται και με τις εννέα λωρίδες της ελληνικής σημαίας.

Η πολεμική αυτή ιαχή ,δείχνει ότι οι Έλληνες κουρασμένοι από τη μακρόχρονη σκλαβιά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας συνειδητοποίησαν ότι είναι καλύτερο να πεθάνουν πολεμώντας για μια ελεύθερη ζωή, παρά να ζουν μια ζωή ταπεινωτική μέσα στη σκλαβιά. Μέσα από την αντιπροσωπευτική φράση « Του Έλληνα ο τράχηλος ζυγό δεν υπομένει», διαπιστώνεται ,ότι οι Έλληνες αψηφούν το θάνατο, καθώς τα ιδεώδη της πατρίδας και της ελευθερίας, είναι απόλυτη προτεραιότητα, δεδομένου ότι υπερισχύουν από οτιδήποτε άλλο, γι' αυτό και θυσιάζουν τη ζωή τους για να τα περισώσουν.

Χαρακτηριστικοί, είναι οι στίχοι από το « Θούριο» του Ρήγα : « Κάλιο 'ναι μιας ώρας ελεύθερη ζωή, παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή», «Τι σ' ωφελεί αν ζήσεις και είσαι στη σκλαβιά, στοχάσου πως σε ψένουν κάθε ώρα στη φωτιά» που τονίζουν ότι ο Έλληνας προτιμά να ζήσει έστω μία ώρα, αλλά να είναι ελεύθερος και να χαίρεται τις χαρές της ζωής ανεξάρτητος, παρά σαράντα χρόνια μέσα στην υποδούλωση και συνεπώς στερούμενοι την ελευθερία τους. Η σκλαβιά, για τον Έλληνα ,είναι συνώνυμη με το «ψήσιμο στη φωτιά», με έναν αργό, επώδυνο και ατιμωτικό θάνατο. Συνεπώς, ο Έλληνας προτιμά έναν δοξασμένο θάνατο παρά μια ανελεύθερη ζωή. Εξάλλου, ο σωματικός θάνατος μπορεί να επέλθει και ακαριαία, ενώ ο ψυχικός είναι αργός και βασανιστικός.

Έτσι, και το ποίημα «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» του Διονύσιου Σολωμού ,ήδη από τον τίτλο του περνάει το μήνυμα ότι οι Έλληνες ακόμη κι αν ήταν πολιορκημένοι, μέσα τους ένιωθαν ψυχικά αδούλωτοι κι ελεύθεροι, γιατί ποτέ δεν έπαψαν να επιθυμούν την ελευθερία

τους. Η ψυχή του Έλληνα ακόμη κι όταν η Ελλάδα ήταν σκλαβωμένη, αντιστεκόταν και αντιδρούσε στην υποδούλωση. Έτσι, όλη αυτή η αντίσταση και το σθένος των Ελλήνων οδήγησαν στην ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας και γενικότερα στην οργάνωση της ελληνικής επανάστασης κατά του Τούρκου δυνάστη.

Η Ελληνική Επανάσταση, λοιπόν, είναι προϊόν τόσο εθνικού όσο και φιλελεύθερου-πολιτικού κινήματος, καθώς αποσκοπούσε αφενός στην απελευθέρωση του ελληνικού έθνους κι αφετέρου στη συγκρότηση μιας δίκαιης πολιτείας που θα διοικούταν σύμφωνα με το νόμο. Έτσι, οι Έλληνες συγκρότησαν τη Φιλική Εταιρεία στην Οδησό της Ρωσίας, καθώς ευελπιστούσαν ότι η ομόδοξη χώρα θα τους βοηθούσε.

Η Επανάσταση ξεκίνησε από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, τη Μολδαβία και τη Βλαχία, αλλά επαναστατικές εστίες δημιουργήθηκαν σε διάφορα μέρη της Ελληνικής Επικράτειας, κυρίως όμως στην Πελοπόννησο και τη Στερεά. Χωρίς τη βοήθεια της Ρωσίας, η επανάσταση στις ηγεμονίες κατεστάλη από τους Τούρκους, αλλά καθώς η Φιλική Εταιρεία είχε προετοιμάσει το έδαφος, η επανάσταση εδραιώθηκε στον Ελλαδικό χώρο και οι Έλληνες διακήρυσσαν σε όλη την Ευρώπη τη νομιμότητά της, καθώς είχαν υποδουλωθεί με τη βία σε παράνομο δυνάστη (Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2010).

Έτσι, οι Έλληνες με σύνθημά τους το «Ελευθερία ή Θάνατος» όπως το «ή ταν ή επί τας» της αρχαιότητας, με τη βοήθεια μόνο των Φιλελλήνων της Ευρώπης, απήφησαν το θάνατο και αγωνίστηκαν για την ελευθερία τους, γιατί για τους Έλληνες η ζωή είναι ταυτόσημη με την ελευθερία και τη δικαιοσύνη και ο θάνατος είναι προτιμότερος από την αδικία και τη σκλαβιά. Δεδομένου ότι η υποταγή στους εχθρούς συνεπάγεται με μια ζωή που εφτελίζεται, οι Έλληνες επιλέγουν τον ηρωικό θάνατο, παρά την αγάπη τους για τη ζωή, προκειμένου να μη συμβιβαστούν με μια ανελεύθερη ζωή. Συνεπώς, φαίνεται ότι απέναντι στις δύο αυτές

επιταγές, προτιμούν κατηγορηματικά να θυσιάσουν την ζωή τους, παρά την αξιοπρέπεια τους.

Έτσι, πολεμώντας με δύναμη και σθένος, αψηφώντας την αριθμητική υπεροχή του εχθρού, κατάφεραν με το Πρωτόκολλο της ανεξαρτησίας της 22^{ης} Ιανουαρίου-3^{ης} Φεβρουαρίου 1830 να αναγνωριστεί η Ελλάδα ως ανεξάρτητο κράτος υπό την προστασία των Μεγάλων Δυνάμεων, αφού κι αυτές πλέον είχαν πεισθεί για τα αγνά ιδεώδη του ελληνικού έθνους (ΥΠΕΠΘ, 2010).

Η ταύτιση της ελευθερίας με τη ζωή και επιλογή του θανάτου , για την απόκτηση της, δε συναντάται μόνο στην Ελληνική Επανάσταση του 1821, αλλά σε όλους τους αγώνες που χρειάστηκε να δώσουν οι Έλληνες για την υπεράσπιση της πατρίδας τους. Πιο πρόσφατο παράδειγμα, αποτελεί ο απελευθερωτικός αγώνας της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (Ε.Ο.Κ.Α).

9.Τ'ΑΝΤΡΕΙΩΜΕΝΟΥ ΘΑΝΑΤΟΣ, ΘΑΝΑΤΟΣ ΔΕ ΛΟΓΙΕΤΑΙ

Ο απελευθερωτικός αγώνας της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (Ε.Ο.Κ.Α) ,από το 1955 έως το 1959, διαχωρίζει τη περίοδο οχτώ αιώνων σκλαβιάς από την περίοδο της ελευθερίας, με όπλα τον μεγαλειώδη ηρωισμό και την αυτοθυσία για την ανεξαρτησία. (Ιδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 2002). Κατά τη διάρκεια του για την απαλλαγή της Κύπρου από τον βρετανικό ζυγό, οι αποικιοκράτες, κατασκεύασαν στις κεντρικές φυλακές της Λευκωσίας , το κοιμητήριο “Φυλακισμένα Μνήματα”, όπου θάβονταν οι απαγχονιζόμενοι ,όπως και ηγετικές μορφές της ΕΟΚΑ. Οι ηρωομάρτυρες αυτοί, αν και βασανίζονταν φρικτά, τόσο σωματικά όσο και ψυχικά, όχι μόνο δεν παραιτήθηκαν αλλά όταν πλησίαζε ο θάνατός τους, βάδισαν προς την αγχόνη ,ευθυτενείς και αγέρωχοι, ψάλλοντας θρησκευτικά άσματα και τον Εθνικό ύμνο, την ώρα που οι συγκρατούμενοί τους, τους εμπύχωναν τραγουδώντας τους πατριωτικά συνθήματα.(Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ, 2011).

Παρόλο που οι Άγγλοι αρνήθηκαν να παραδώσουν τις σωρούς των ηρωομάρτυρων , φοβούμενοι τις λαϊκές εκδηλώσεις των οικογενειών, που θα συνόδευαν τις κηδείες τους ,τα Φυλακισμένα μνήματα έγιναν σύμβολο ηρωισμού και αντίστασης κατά των δυνάμεων της βίας και της τρομοκρατίας ,ιερός ναός της ελευθερίας ,θεμελιωμένος στα κόκκαλα των αθάνατων αγωνιστών της ΕΟΚΑ. (Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ,2011). Άλλωστε, υπάρχουν δικά τους ποιήματα και απομνημονεύματα, που μαρτυρούν το σθένος , τους αγωνιστικούς παλμούς και απηχούν τις πηγαίες συγκινήσεις, με τα οποία δηλώνεται και η αθανασία τους.

Είναι αλήθεια πως τα παραπάνω εκφράζουν την ψυχική αντίσταση και διατράνωναν τη θέληση του Κυπριακού Ελληνισμού για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα . Μέσα από τα απομνημονεύματα, γίνεται αντιληπτό ότι η θέληση τους όχι μόνο νικά, αλλά διαλύει κάθε

φόβο που αφορά το θάνατο. Για τους αγωνιστές, που ,ουσιαστικά , εκφράζουν τη ψυχική κατάσταση όλου του Κυπριακού λαού , η έννοια της ελευθερίας , εξισώνεται με αυτή της ζωής γι' αυτό και δε τους τρομάζει ο θάνατος .Η αντίληψη αυτή φαίνεται μέσα έπο τη φράση του Ανδρέα Δημητρίου <<Λυπούμαι που δε θα δω την Κύπρο μας ελεύθερη .Όμως ,δε με φοβίζει ο θάνατος ,γιατί η ζωή είναι περιττή , μέσα στη σκλαβιά>>, όπως και του Μιχαήλ Κουτσόφτα,<<Οι μόνες λέξεις που μπορούν να ακούσουν από τα χείλη μας οι δυνάστες είναι αυτές : Ελευθερία ή Θάνατος. Αυτές τις λέξεις τις μάθαν και αυτοί οι τοίχοι των φυλακών>>, ή του Γρηγόρη Αυξεντίου που σημειώνει ,<<Στην έσχατην ανάγκη, θα αγωνιστώ και θα πεθάνω σαν Έλληνας, αλλά ζωντανόν δε θα με πιάσουν>> (Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ,2011). Μάλιστα, αξίζει να τονιστεί ,ότι οι αγωνιστές αυτοί, όχι μόνο δεν περίμεναν μοιρολατρικά τον επικείμενο θάνατο τους αλλά ήταν περήφανοι που θα εκτελεστούν για χάρη της πατρίδας τους. Κανένας από τους ηρωικούς νεκρούς δε θυσιάστηκε τυχαία .Είχαν επίγνωση γιατί ζουν και γιατί πεθαίνουν. Αυτό φαίνεται και από τα λόγια του Χαρίλαου Μιχαήλ : <<Επειδή γνωρίζω για ποιο λόγο θα εκτελεστώ, αισθάνομαι τον εαυτό μου ισχυρό και γαλήνιο και είμαι έτοιμος να τα αντιμετωπίσω όλα με αφάνταστη ψυχραιμία>>, αλλά και του Στυλιανού Λένα : <<Εγώ δε θα ζήσω, θα σκοτωθώ για την ελευθερία της Κύπρου>> (Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ,2011). Επιπλέον, για ακόμη μια φορά στην ιστορία ,συναντάμε την σημασία που δίνουν οι Έλληνες στον τρόπο που θα πεθάνουν ,ο οποίος του καθιστά ‘‘αθάνατους’’ στη μνήμη των ανθρώπων που μένουν πίσω, όταν είναι ηρωικός ,όπως και στην περίπτωση που περιγράφουμε. Μάλιστα, σε ένα επίγραμμα του Ευαγόρα Παλικαρίδη ,που απευθύνεται στους νεκρούς συναγωνιστές του, διαβάζουμε :

‘‘Των αθανάτων το κρασί

Το ‘βρετε ‘σεις και πίνετε

Ζωή σε σας ο θάνατος

Κι αθάνατοι θα μείνετε''.

(Ιδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 2002).

Ο Ανδρέας Ζάκος ,παρόμοια, σε σημείωμα που απευθύνεται στον αδερφό του γράφει :
‘‘Νομίζω ότι μόνο με την εκτέλεση θα μείνω νέος και αθάνατος’’ (Ιδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 2002). Η λέξη αθάνατος, έχει διττή σημασία. Αφενός, η στέρηση της ελευθερίας ισοδυναμεί με θάνατο ,γι’ αυτό με το θάνατο του θα εξακολουθεί να είναι αθάνατος. Αφετέρου, θα μείνει αθάνατος, μιας και όλοι θα τον μνημονεύουν εκθειάζοντας τον τρόπο που πέθανε.

Έπειτα, παρατηρείται ότι οι αγωνιστές, όχι μόνο δεν περίμεναν μοιρολατρικά την κρίσιμη στιγμή , αλλά μέσα από τα γραπτά τους , ήθελαν να παρηγορήσουν τους δικούς τους, προτρέποντας τους να μη στεναχωριούνται (Ιδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 2002).

Φαίνεται ότι με περίσσια υπομονή στα βασανιστήρια, επιμονή στο να μη λυγίσουν, στέκονται με θάρρος απέναντι στην κρίσιμη ώρα του θανάτου ,με ψυχραιμία και συνειδητά ,οδηγούνται στην ηρωική αυτοθυσία . Ο θάνατος δε τους τρομάζει και αν κάτι θα μπορούσε να τους τρομάζει είναι να βλέπουν την πατρίδα τους στη σκλαβιά (Ιδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 2002). Για το λόγο αυτό, έχουν συμφιλιωθεί με την ιδέα του θανάτου ,ξεπερνώντας κάθε φόβο και δισταγμό στο όνομα της ελευθερίας.

Συμπεραίνουμε ,λοιπόν, ότι οι ίδιοι οι αγωνιστές εξέφρασαν τα αισθήματά τους και τους εθνικούς τους πόθους. Μέσα από τα λόγια τους, ξεδιπλώνεται το ψυχικό τους μεγαλείο. Αναδεικνύεται η περηφάνια, η ακεραιότητα του χαρακτήρα, η αλύγιστη ελληνική ψυχή , μεγαλοψυχία και το θάρρος των Ελλήνων (Ιδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ, 2002).

Έτσι, μετά το τέλος του αγώνα, τα Φυλακισμένα Μνήματα , έγιναν τόπος ιερού προσκυνήματος και μνημείο που ανακλά τον ηρωισμό και την αντίσταση στα κόκκαλα των ηρωομαρτύρων. Την αθανασία τους δηλώνει η επιγραφή στο βάθος του κοιμητηρίου <<Τ' αντρειωμένου θάνατος, θάνατος δε λογιέται>> (Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ,2011).

10. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Η νοοτροπία των Ελλήνων και η στάση τους απέναντι στο θάνατο και την αθανασία που παρουσιάστηκε στην εργασία από την εποχή του Ομήρου και επιβεβαιώνεται σε κάθε άλλη στιγμή της ιστορίας τους, φαίνεται να επιβιώνει μέχρι και τη σημερινή εποχή. Το συμπέρασμα αυτό γίνεται εύκολα κατανοητό, αν μελετήσει κανείς τόσο φράσεις που συνηθίζει να χρησιμοποιεί ο ελληνικός λαός στην καθημερινότητα του αλλά και τη σύγχρονη ελληνική μουσική και ποίηση.

10.1. Ευχές προς τους συγγενείς των αποθανόντων

Σήμερα, μπορούμε να συναντήσουμε τις πεποιθήσεις και τη νοοτροπία των Ελλήνων για το θάνατο, αν παρατηρήσουμε τις επικήδειες ευχές που ακολουθούν το θάνατο ενός προσφιλούς ατόμου, αλλά και κάποιου επιφανούς νεκρού.

Μία ευχή που συνηθίζουν να λένε οι γνωστοί του εκλιπόντος, προκειμένου να εκφράσουν τα συλλυπητήρια τους είναι η φράση “Ο Θεός να τον αναπαύσει”. Μέσα από αυτά τα λόγια φανερώνεται η σημασία που έχει η ταφή του. Πιο συγκεκριμένα, η ταφή είναι η οριστικοποίηση του θανάτου, γι’ αυτό και κρίνεται απαραίτητο να είναι αξιοπρεπείς και τιμημένη, ώστε να επιτραπεί στο νεκρό η οριστική μετάβαση στον άλλο κόσμο, όπου ο Θεός φροντίζει για την ανάπαυσή του. Άλλωστε, όπως πίστευαν και παλιότερα, οι νεκροί που δεν έχουν δεχθεί την πρέπουσα ταφή, γινόντουσαν φαντάσματα που επισκέπτονταν τους ζωντανούς. Έτσι, διαφαίνεται η πίστη του ελληνικού λαού στη μεταθανάτιο ζωή αλλά κυρίως η ανάγκη τους να πιστέψουν ότι ο αποθανόν εκεί που βρίσκεται είναι “καλά”, δηλαδή ήρεμος και γαλήνιος. Η πίστη αυτή, εξυπηρετεί στο να απαλύνει τον πόνο που προκαλεί το πένθος αφού τους προσφέρει ανακούφιση και παρηγοριά.

Μια ακόμη φράση που αναφέρεται μετά το θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου είναι “Ζωή σε εμάς”, μέσα από την οποία , δηλώνεται η επιθυμία των Ελλήνων για ζωή , καθώς ακόμα και εκείνη την κρίσιμη ώρα εύχονται να εξακολουθήσουν να ζουν .Αφενός, λοιπόν, φαίνεται ότι αγαπούν και εκτιμούν τη ζωή. Αφετέρου , εύχονται να παραμένουν ζωντανοί, γιατί με αυτό το τρόπο ,έχουν τη δυνατότητα να μνημονεύουν και επομένως ,να τιμούν τον εκλιπόντα.

Επιπρόσθετα, η ευχή που αναδεικνύει ακόμη περισσότερο τη σημασία που έχει η διατήρηση της μνήμης του νεκρού είναι “Να ζήσουμε να τον θυμόμαστε”. Μέσα από τα λόγια αυτά, γίνεται σαφές ότι μέχρι και σήμερα, συντηρείται η έννοια της υστεροφημίας στο ελληνικό πνεύμα. Η υστεροφημία (ετυμολογικά ύστερος +φήμη),αφορά την καλή φήμη που αποκτά κάποιος μετά το θάνατο του. Ως τώρα, στην εργασία, παρουσιάστηκε ο αγώνας των Ελλήνων να την αποκτήσουν ,δίνοντας τη ζωή τους.

Η φράση “να τον θυμόμαστε” ,όπως και στην Αρχαία Ελλάδα , σημαίνει να τον μνημονεύουμε και με αυτό τον τρόπο να τον τιμάμε. Η διατήρηση ,δηλαδή, του εκλιπόντος στη μνήμη των ζωντανών , κρατάει κατά κάποιο τρόπο ζωντανό και τον ίδιο. Για τους Έλληνες ο θάνατος είναι το τέλος της ζωής ,όμως ,πιο τρομακτική είναι η λήθη, καθώς δηλώνει το τέλος της ύπαρξης. Επεξηγηματικά, αν ξεχάσουν το νεκρό οι ζωντανοί, θα είναι σαν να μην υπήρξε ποτέ. Για το λόγο αυτό, η έγνοια των Αρχαίων Ελλήνων ,ήταν να πεθάνουν με ηρωικό τρόπο, ώστε το όνομα τους να μείνει χαραγμένο στη μνήμη των ζωντανών και όταν θα τον μνημονεύουν ,να κάνουν το συνειρμό του ένδοξου και τίμιου ανθρώπου. Πεθαίνοντας ηρωικά , οι Έλληνες δεν προσδοκούσαν το θάνατο αλλά την υστεροφημία που αυτός θα τους εξασφάλιζε και απλά ο τρόπος θανάτου ήταν το μέσο για να την αποκτήσουν. Άλλωστε, οι Έλληνες δεν απαξίωναν τη ζωή, αντίθετα, την αγαπούσαν και την αγαπάνε ,και αυτή η φράση εκφράζει και αυτή την πλευρά.

Τα παραπάνω συμπεράσματα σχετικά με τις αντιλήψεις των Ελλήνων επιβεβαιώνονται και από μια ακόμη σκηνή που εκτυλίσσεται σε κηδείες επιφανών Ελλήνων πολιτών , που έχουν προσφέρει στο λαό. Ειδικότερα, στην κηδεία τους, το πλήθος που έχει συγκεντρωθεί για να τον αποχαιρετίσει φωνάζει τη λέξη ‘’αθάνατος’’. Η πράξη αυτή, δηλώνει ότι ακόμα και αν ο αποθανών έπαψε να βρίσκεται στη ζωή, με φυσικό τρόπο, δε θα πάψει να βρίσκεται στη μνήμη των ζωντανών και έτσι θα κερδίσει την αθανασία. Οι επερχόμενες γενιές, θα θυμούνται και θα εκθειάζουν το εκάστοτε έργο του και τη συνεισφορά του ,διατηρώντας έτσι το πνεύμα του αθάνατο. Τη στιγμή ,λοιπόν, που στις κηδείες των απλών πολιτών κηδεύεται ,πρωτίστως, η προσωπικότητα του νεκρού , στις κηδείες των επιφανών πολιτών ,κηδεύεται πρωτίστως η ιδιότητα του και το αποτύπωμα του στην κοινωνία(Τριανταφύλλου,2004) ,τα οποία συνιστούν στην εξασφάλιση της υστεροφημίας του. Έτσι , ο νεκρός θα ζει αιώνια στην ιστορία της ανθρωπότητας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί, ότι μέσα από την υστεροφημία, γεννήθηκε το φιλότιμο. Φιλότιμος είναι εκείνος που έχει το αίσθημα της αξιοπρέπειας και της τιμής και επιθυμεί να τον εκτιμούν οι άλλοι και είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχει η λέξη αυτή σε άλλη γλώσσα ,ούτε και παρόμοια της.

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι ευχές αυτές, λέγονται από όλους τους Έλληνες ,ανεξαιρέτως μόρφωσης, κοινωνικού ή οικονομικού επιπέδου. Είναι αλήθεια ότι εκφράζονται ακόμη και από κατοίκους σε απομακρυσμένα χωριά , που δεν έχουν μόρφωση, κάτι που αποδεικνύει ότι οι ευχές αυτές, ανακλούν λαϊκές πεποιθήσεις του ελληνικού λαού στο σύνολο του και έχουν διαποτίσει βαθιά το ελληνικό πνεύμα.

10.2. Λαϊκά τραγούδια για το θάνατο και την αθανασία

Όπως και σε κάθε άλλη εποχή, οι Έλληνες, προβληματίζονται για το θάνατο, άλλοτε θρηνούν, άλλοτε τον περιγράφουν, άλλοτε τον προκαλούν μέσα από τη μουσική και τα τραγούδια τους. Ανέκαθεν, η μουσική, ήταν το μέσο για να εκφράσουν το θρήνο είτε με μοιρολόγια, είτε με τα δημοτικά τραγούδια. Ωστόσο και στη σύγχρονη εποχή, ερμηνεύονται λαϊκά τραγούδια που αναφέρονται στο θάνατο. Ένα από αυτά, είναι το τραγούδι “Δε θέλω να μου δέσετε τα μάτια”(1964) που ερμηνεύει ο Στέλιος Καζαντζίδης, τους στίχους έχει γράψει ο Κώστας Βίρβος και τη μουσική ο Χρήστος Λεοντής. Στο τραγούδι, εκφράζεται η λαχτάρα και ο πόθος του ανθρώπου για τη ζωή. Θέλει να δει τη στιγμή που θα ξημερώσει η μέρα για να απολαύσει την ομορφιά της. Στη συνέχεια, ερμηνεύει ότι ακόμα και αν τον σκοτώσουν, δε θα πεθάνει αυτός, αλλά εκείνοι. Στο επόμενο μέρος, αναδεικνύεται αφενός, η γενναιότητα και η ανδρεία του, αφετέρου η πίστη στη μεταθανάτιο ζωή. Δεν απειλείται από τις άγριες διαθέσεις των εκτελεστών και δεν φοβάται τον επικείμενο θάνατο του, αφού πιστεύει ότι θα μεταβεί σε έναν άλλο κόσμο (στα ουράνια παλάτια). Έτσι, το επαναστατικό αυτό τραγούδι διακηρύσσει τη δικαίωση του αγωνιζόμενου για ανώτερα ιδανικά, αποκηρύσσοντας το φόβο του θανάτου.

<<Δε θέλω να μου δέσετε τα μάτια

τον ήλιο π' ανατέλλει να χαρώ

κι αν κάνετε τα στήθια μου κομμάτια

εσείς πεθαίνετε κι όχι εγώ.

Δε θέλω να μου δέσετε τα μάτια

δεν σκιάζομαι τα βόλια τα σκληρά,

πηγαίνω στα ουράνια παλάτια

να στείλω στους ανθρώπους τη χαρά>>.

Σε ένα άλλο τραγούδι ,που ερμηνεύει ο τραγουδιστής Δημήτρης Μητροπάνος, με τίτλο “Θάλασσες”(1987), σε στίχους του Σαράντη Αλιβιζάτου και μουσική του Μάριου Τόκα, όπου στο ρεφρέν ,ο θάνατος παρομοιάζεται με το αλκοόλ που σε μεθάει και θέλει να τον πιεί γιατί δεν αντέχει το γεγονός ότι έχει χάσει την αγαπημένη του.

<<Ένα ποτήρι Θάνατο θα πιώ απόψε να μεθύσω.

Τα καλοκαίρια, πες μου, πώς μπορώ μονάχη μου να ζήσω.

Ένα ποτήρι Θάνατο θα πιώ απόψε να μεθύσω,

Σε μονοπάτι αδιάβατο θα βγω, θα βγω να σε ζητήσω >>.

Έπειτα, η πίστη του ελληνικού λαού , ότι η ψυχή θα μεταβεί σε έναν άλλο κόσμο και θα αφήσει το σώμα ,που συμφωνεί με τις πλατωνικές και χριστιανικές παραδοχές φαίνεται στο τραγούδι “Βρέχει φωτιά στη στράτα μου “(1970),σε στίχους του Λευτέρη Παπαδόπουλου και μουσική του Μίμη Πλέσσα, ενώ ,πρώτος το ερμήνευσε ο Στράτος Διονυσίου. Όπως αναφέρεται στο ρεφρέν του τραγουδιού ,το τέλος της ζωής μοιάζει με καντήλι που σβήνει και η ψυχή αποχωρίζεται, πετώντας , το σώμα ,το οποίο φαίνεται να είναι δανεικό.

<<Η ζωή, η ζωή εδώ τελειώνει

σβήνει το καντήλι μου

κι η ψυχή, η ψυχή σαν χελιδόνι

φεύγει απ’ τα χείλη μου>>.

Επιπλέον, η τάση ταύτισης του θανάτου με τον ύπνο ,που συναντάμε από τα αρχαία χρόνια αλλά και στην ελληνική μυθολογία ,όπου θεωρούνται αδέρφια ,φαίνεται να διατηρείται μέχρι

και σήμερα. Ο θάνατος θεωρείται ένας μεγάλος ύπνος και επομένως είναι ανώδυνος γι' αυτό και οι άνθρωποι τον επιζητούν για να αποφύγουν τα δεινά της ζωής. Η πίστη αυτή, συναντάται και στο τραγούδι ‘‘Νιώθω μια κούραση βαριά’’(1973) ,το οποίο ερμηνεύει ο Στέλιος Καζαντζίδης, ο οποίος έχει γράψει και τη μουσική, ενώ οι στίχοι, ανήκουν στον Ευάγγελο Ατραΐδη και τον Γιάννη Βασιλόπουλο . Αφού λοιπόν, ο θάνατος μοιάζει με τον ύπνο και δεν είναι επώδυνος ,όπως καταστάσεις και γεγονότα της ζωής που προκαλούν πόνο, δεν προκαλεί φόβο αλλά προσμονή για να έρθει. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί πως τα τραγούδια που ερμηνεύει ο Στέλιος Καζαντζίδης έχουν ,γενικότερα, απαισιόδοξη φύση.

<<Νιώθω μια κούραση βαριά

στο σώμα μου και στην καρδιά

και δε μου κάνει όρεξη

ούτε να κουβεντιάσω,

όλα τα έχω βαρεθεί,

θέλω να ζαποστάσω.

Κουράστηκα, τσακίστηκα

δε θέλω πια να ζήσω,

ας κοιμηθώ παντοτινά

να μην ξαναζυπνήσω.

*Με κατατρέζανε πολλοί
και με ποτίσανε χολή,
τα πιο μεγάλα βάσανα
μου φόρτωσαν στον ώμο,
απελπισμένος σέρνομαι
μέσα στον ψεύτη κόσμο.*

*Είναι τα ντέρτια μου πολλά,
πικρό το δάκρυ μου κυλά,
έτσι που με κατάντησαν
τι άλλο πια να πάθω,
για πάντα θα ξεκουραστώ
μες στον υγρό μου τάφο>>.*

Στο παραπάνω τραγούδι , εκφράζεται η επιθυμία να καταφύγει στο θάνατο γιατί κουράστηκε από τα βάσανα της ζωής. Την πεποίθηση αυτή, τη συναντάμε και στη φράση ‘‘Να πεθάνω να ησυχάσω’’ που ακούγεται συχνά από το λαό στην καθημερινότητα. Η έκφραση αυτή, που έχει ρωμαϊκή επιρροή, κρύβει μια βιωματική προοπτική λύτρωσης με τη

σκέψη του θανάτου. Με το θάνατο, πιστεύεται ότι η ψυχή θα αναπαυτεί και θα ησυχάσει από τη βασανιστική ζωή. Ο θάνατος, εμφανίζεται σαν λυτρωτής που προσφέρει ανακούφιση και εξασφαλίζει την ψυχική γαλήνη.

Συνεχίζοντας, εκτός από το θάνατο, το σύγχρονο ελληνικό λαϊκό τραγούδι πραγματεύεται και την έννοια της αθανασίας. Στο τραγούδι ‘‘Μία είναι η ουσία’’(1984), που ερμηνεύει η Χαρούλα Αλεξίου στο δίσκο <<Εμφύλιος Έρωτας>>, τους στίχους έχει γράψει ο Λευτέρης Χαμηιάδης και τη μουσική ο Χρήστος Νικολόπουλος, διακρίνεται η πίστη στη μεταθανάτιο ζωή αλλά όχι στην αθανασία που είναι αποκλειστικό προνόμιο του Θεού. Δηλώνεται, πώς ότι και να γίνει, σημασία έχει ότι θα καταλήξουμε όλοι στο θάνατο. Ωστόσο, στο Παράδεισο δε χωράει όλη η χώρα της Ελλάδας γι’αυτό και εύχεται είτε να ήταν πότης ο Θεός και να σκότωνε το Χάρο, είτε να αρρωστήσει ο Άγιος Πέτρος, για να κερδίσουν την αιώνια ζωή (αθανασία)ή την πρόσκαιρη παράταση της, αντίστοιχα. Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε, πως οι στίχοι του τραγουδιού εκφράζουν με σουρεαλιστικό τρόπο την αγάπη των Ελλήνων για τη ζωή.

<<Μία είναι η ουσία:

δεν υπάρχει αθανασία

Αιντε μία είναι η ουσία:

δεν υπάρχει αθανασία

Αχ και του παράδεισου η κοιλάδα

δε χωράει την Ελλάδα

Να `σουνα, Θεέ μου, πότης

να σωθεί η ανθρωπότης,

στο μεθύσι σου απάνω

να μαχαίρωνες το Χάρο.

Μία είναι η ουσία:

δεν υπάρχει αθανασία

Αιντε μία είναι η ουσία:

δεν υπάρχει αθανασία

Αιντε ν' αρρωστήσει ο Άγιος Πέτρος

να τη βγάλουμε και φέτος.

Να `σουνα, Θεέ μου, πότης

να σωθεί η ανθρωπότης,

στο μεθύσι σου απάνω

να μαχαίρωνες το Χάρο.>>

10.3. Ελληνικά Ποιήματα του 20ού αιώνα για το θάνατο

Εκτός από τα σύγχρονα ελληνικά λαϊκά τραγούδια, το θέμα του θανάτου απασχολεί και την ελληνική ποιητική ανθολογία του εικοστού αιώνα. Μέσα από τα ποιήματα που θα αναφερθούν, διαφαίνονται οι αντιλήψεις των Ελλήνων ποιητών, οι οποίοι εκφράζουν τις σκέψεις τους για το μυστήριο του θανάτου. Δεδομένου ότι τα ποιήματα της σύγχρονης εποχής που πραγματεύονται το θάνατο είναι ανεξάντλητα, γεγονός που μαρτυρά και την έντονη ενασχόληση με το θέμα, θα παρουσιαστούν ενδεικτικά, ποιήματα σπουδαίων Ελλήνων ποιητών που αναδεικνύουν ορισμένες από τις κυριότερες ελληνικές πεποιθήσεις και ανησυχίες.

Αρχικά, ένα από τα αιώνια ζητήματα που απασχολεί τον άνθρωπο, είναι το ποιος καθορίζει τη μοίρα στην προσπάθεια του να ερμηνεύσει το λόγο που συμβαίνουν αρνητικά γεγονότα στη ζωή τους. Ο Γιώργος Σεφέρης (1900-1971), έγραψε το ποίημα <<Ελένη>>, το 1953 που ταξίδεψε στην Κύπρο, όπου το 1955 άρχισε ο αγώνας κατά της αγγλικής κατοχής, βασισμένος στην ομώνυμη τραγωδία του Ευριπίδη. Στο ποίημά του ο Σεφέρης χρησιμοποιεί το μύθο του Τεύκρου. Ο Τεύκρος, γιος του βασιλιά της Σαλαμίνας και αδερφός του Αίαντα, έλαβε μέρος στον Τρωικό πόλεμο, όπου και διακρίθηκε. Όταν γύρισε όμως στη Σαλαμίνα ο πατέρας του τον έδιωξε, γιατί κατά τη γνώμη του δεν απέτρεψε την αυτοκτονία του αδερφού του, Αίαντα. Έτσι, ο Τεύκρος, διωγμένος από την πατρίδα του, όπως και ο Σεφέρης από τη Σμύρνη, πηγαίνει στην Κύπρο, όπου ιδρύει μια νέα πατρίδα και της δίνει το όνομα «

Σαλαμίνα». Έτσι, μέσα στο ποίημα « ακούμε» τη φωνή του Τεύκρου. Ουσιαστικά, όμως, πίσω από τα λόγια του Τεύκρου κρύβεται η φωνή του ίδιου του Σεφέρη .Παρατηρούμε ότι ,αναλογίζεται τις τραγικές συνέπειες του πολέμου και με αφορμή αυτό, εκφράζονται βασικά υπαρξιακά ερωτήματα για το για το ποιος ορίζει την τύχη των ανθρώπων ή για το ποιος είναι ο ρόλος των θεών.

<<Ελένη>>

«[...]Μεγάλος πόνος είχε πέσει στην Ελλάδα.

Τόσα κορμιά ριγμένα

στα σαγόνια της θάλασσας στα σαγόνια της γης·

τόσες ψυχές

δοσμένες στις μυλόπετρες, σαν το σιτάρι.

Κι οι ποταμοί φούσκωναν μες στη λάσπη το αίμα

για ένα λινό κυμάτισμα για μια νεφέλη

μιας πεταλούδας τίναγμα το πούπουλο ενός κύκνου

για ένα πουκάμισο αδειανό για μιαν Ελένη.

Κι ο αδερφός μου;

Αηδόνι αηδόνι, αηδόνι,

τ' είναι θεός; τι μη θεός; και τι τ' ανάμεσο τους;»

(Σεφέρης, 1985,σελ. 241, από τη συλλογή << Κύπρον ου μ' εθέσπισεν (1955)>>).

Αφού, ο ποιητής αναφέρεται στον πόνο που είχε πέσει στην Ελλάδα, λόγω των αδικοχαμένων του πολέμου, αναρωτιέται : « τ' είναι θεός; τι μη θεός; και τι τ' ανάμεσο τους;» και απαντά με τη λευκή αράδα της ποιητικής του αδείας στο ερώτημα που πρώτος είχε θέσει ο Ευριπίδης.

Ο Τεύκρος και κατ' επέκταση ο Σεφέρης, αναρωτιέται αν υπάρχει ή δεν υπάρχει Θεός κι αν δεν υπάρχει τι μπορεί να τεθεί στη θέση του. Οι ρητορικές αυτές ερωτήσεις δείχνουν τον κλονισμό που έχει υποστεί η ψυχή του ποιητή. Αν υπάρχει Θεός γιατί να επιτρέπει τόσα βάσανα στους ανθρώπους; Κι αν ο Θεός επιτρέπει αυτή τη δυστυχία των ανθρώπων, τότε οι άνθρωποι γιατί πλέον να τον πιστεύουν και να τον εμπιστεύονται; Γιατί η μοίρα των ανθρώπων να είναι ο θάνατος και η δυστυχία κι όχι η χαρά; Είναι κατανοητό, ότι τα ερωτήματα αυτά, απασχολούν όχι μόνο το Σεφέρη αλλά και όλους τους ανθρώπους που διαχρονικά, αναζητούν απαντήσεις.

<< Η Δόξα του θανάτου >>

*ήταν πρωί ηδονικό
αληθινή περίληψη ελληνοιστικών χρόνων
σα γύρη λουλουδιών σκορπούσε γύρω
η κατάφαση καθώς ο Επίκουρος
με σιγουριά και τέχνη
θεμελίωνε τη δόξα του
για το θάνατο
πιο πειστικός κι απ' το πρωί
που είχε διαλέξει για το μάθημα του
ο θάνατος ουδέν προς ημάς
ζανά και ζανά ετόνιζε με επιμονή
λες και ήταν να πείσει τον ίδιο*

*όχι τους μαθητές
 λες και περίμενε από τον πιο φανατικό
 να πεισματώσει και διακόπτοντας
 τη δόξα του να πει
 ότι
 κι αν δε μπορεί να μας κρατήσει στη ζωή
 μας κρατάει στο θάνατο για πάντα*

(Κάσσοι, 1998, σελ. 13, από την ποιητική συλλογή <<Αδιαπέραστο φώς >>)

Το ποίημα "Δόξα του θανάτου" του Βαγγέλη Κάσσου, πραγματεύεται το θάνατο και αναδεικνύει την φιλοσοφία του Επίκουρου, σχετικά με την ηδονή και την απομυθοποίηση της τραγικότητας του θανάτου. Όσο αφορά το τίτλο του ποιήματος, η λέξη δόξα χρησιμοποιείται με την έννοια της πεποίθησης, και όχι της δοξασίας, όπως έχει επικρατήσει στη σύγχρονη γλώσσα. Δεδομένου ότι ο θάνατος, αναμφίβολα, αποτελεί την πιο συχνή αιτία φόβου, στο ποίημα του, ο Κάσσοι, επικαλείται τη φιλοσοφία του Επίκουρου, λέγοντας ότι ο θάνατος δεν πρέπει να μας απασχολεί, αφού δεν είναι τίποτα για εμάς. Αφού, δηλαδή, όταν θα έρθει ο θάνατος δε θα είμαστε εδώ, δε μας αφορά. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο Επίκουρος, <<Το πιο φρικτό από τα κακά, ο θάνατος, δεν είναι τίποτα για εμάς -στο βαθμό που όσο υπάρχουμε, δεν είναι παρών. Κι όταν πάλι είναι παρών, τότε εμείς δεν υπάρχουμε>>. (Επίκουρος, 1991, Προς Μενουκία, σελ. 125). Επίσης, ο Κάσσοι, κάνει λόγο για αληθινή περίληψη ελληνοιστικών χρόνων, καθώς, η Επικούρεια φιλοσοφία, εξαπλώθηκε επί επτά αιώνες στην Ελληνοιστική και τη Ρωμαϊκή εποχή, μέσα από τις σχολές, βοηθώντας χιλιάδες ανθρώπους να ζήσουν ευδαιμονικά.

Έτσι, γίνεται κατανοητό, ότι ο ποιητής, τα χτίζει όλα, τονίζοντας τη σιγουριά που ενέπνεε ο Επίκουρος, τη τέχνη με την οποία επιδίωκε να μεταλαμπαδεύσει τις ιδέες αλλά και

την επιμονή του(λες και ήταν να πείσει τον ίδιο) για να αναδείξει το πόσο πειστικός και καλός δάσκαλος ήταν.

Έπειτα, ο Κάσσος, επισημαίνει την ηδονή της ζωής, που όπως την ορίζει ο Επίκουρος, είναι <<ιδεον ζείν >>, δηλαδή, η αταραξία της ψυχής, το να παραμένεις ήρεμος. Επεξηγηματικά, όταν τίποτα δεν ενοχλεί την ψυχή σου (αταραξία), θα αναβλύσει η ηδονή. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν και ηδονές, τις οποίες ο Επίκουρος απέρριπτε, όπως τις άσκοπες διασκεδάσεις και την ασωτία και πίστευε ότι η μεσότητα, το μέτρο στις απολαύσεις, η ψυχική γαλήνη οδηγούν στην ευδαιμονία.(Δαφέρμος,2010). Στο τέλος του ποιήματος, στοχεύει να αναδείξει την αιρετική άποψη, ότι ο θάνατος είναι πιο ηδονικός ακόμα και από τη ζωή, υπογραμμίζοντας ότι ο θάνατος μας απασχολεί και μας "κρατάει" πιο πολύ.

Επιλογικά, θα λέγαμε πως ο ποιητής, υπονοεί, ότι όπως ο Επίκουρος σαν καλός διδάσκαλος, είναι διατεθειμένος να αλλάξει αυτά που πιστεύει αν κάποιος θέσει με επιχειρήματα μια αντίθετη γνώμη, κάτι που οφείλει να ακολουθεί και ένας καλός ψυχοθεραπευτής. Γίνεται κατανοητό, ότι ο Κάσσος στρέφεται ενάντια στο δογματισμό, υιοθετώντας μια πιο αισιόδοξη προσέγγιση που συμβαδίζει και με τη διατύπωση του μεγάλου Αμερικανού ψυχολόγου, George Kelly, πως << Ο άνθρωπος είναι σωστός επιστήμονας >>.

<Η σιωπή του Αίαντα>

πρέπει να υπακούμε στη νύχτα

καθώς υπακούμε στη γέννησή μας

και τρομαγμένοι ξεσπάμε

σε ασταμάτητο φως

οι άνθρωποι είναι το παρελθόν μου

δεν θέλω να επιστρέψω

δεν θέλω να επιστρέψω

τα πρόσωπά τους αμετάκλητα

κρύα σαν καταδίκη

κι αν Οδυσσέα στο θάνατο μπήκες

σα δούρειος ίππος

μην προσπαθείς

και τη δική μου σιωπή

να καταλάβεις

έπρεπε γρήγορα

απ' το κορμί μου να περάσω

είχε μείνει μόνο αυτό

μονοπάτι απάτητο

ο κόσμος γύρω μου

σα λυσσασμένο μνήμα

τόρα έχω φύγει απ' όλα

μην περιμένεις να γίνω εγώ

των δικών σου των λόγων

της ύπαρξης τέχνασμα

στους θαμμένους να πεις

της ζωής

όπως άταφος ήμουν εκεί

άταφος είμαι κι εδώ

του θανάτου

(Κάσσο, 1998, σελ. 13, από την ποιητική συλλογή <<Αδιαπέραστο φώς >>).

Για να κατανοήσουμε το παραπάνω ποίημα του Βαγγέλη Κάσσο, χρειάζεται να κάνουμε μια σύντομη αναφορά στο μύθο του Αίαντα, ώστε να σκιαγραφήσουμε το ψυχολογικό πορτρέτο του τραγικού ήρωα, που παρουσιάζεται και στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή. Αρχικά, μετά το θάνατο και τη ταφή του Αχιλλέα, διοργανώθηκε αγώνας με έπαθλο τα όπλα του Αχιλλέα, με προτροπή της μητέρας του Θέτιδας (Νηματούδης,2006). Τα όπλα, διεκδικούσαν ο Αίαντας, που ήταν γενναίος πολεμιστής και είχε σώσει το σώμα του Αχιλλέα από τους Τρώες, καθώς το απομάκρυνε από το πεδίο της μάχης, και ο Οδυσσέας, που ήταν πολυμήχανος και πανέξυπνος και με τα τεχνάσματά του απέκρουσε τους Τρώες, που ήθελαν το νεκρό σώμα του Αχιλλέα, για να το σκυλέψουν. Ο Αίαντας, ως γνωστόν, υπερίσχυε σε δύναμη από τον Οδυσσέα. Ο Όμηρος, τον παρομοιάζει με πύργο για να τονίσει την ογκώδη σωματική του διάπλαση. Ενδεικτικά, η δύναμή του, του επιτρέπει να μάχεται πετώντας τεράστιους λίθους (Νηματούδης, 2006). Ωστόσο, στη μάχη ο Οδυσσέας, αν και πιο αδύναμος, τον έριξε κάτω, χτυπώντας τον πίσω από τα γόνατα. Ο Αίαντας, το θεώρησε παραβίαση των κανόνων αλλά οι Αχαιοί, δεν τον δικαίωσαν και έτσι ο Αίαντας παραφρόνησε. Έτσι, θολωμένος από οργή, το βράδυ επιτέθηκε και κατέσφαξε τα κοπάδια των Αχαιών, πιστεύοντας ότι έσφαξε τους ίδιους. Το πρωί, όμως, μόλις ξύπνησε ο Αίαντας και συνειδητοποίησε πλέον τι είχε γίνει, ένιωσε ότι είχε χάσει την υπόληψή του και αποφάσισε να αυτοκτονήσει. Αφού λοιπόν απομονώθηκε στην ερημιά, στέρωσε το σπαθί του στο χώμα κι αυτοκτόνησε. Με δεδομένο ότι ο Αίαντας ήταν παλικάρι και δεν κατάφερε κανείς να τον πληγώσει (γι' αυτό και δεν είχε καμία πληγή πάνω του), προτίμησε την αυτοκτονία από το να υπομείνει ως γενναίος πολεμιστής που ήταν, την ατίμωση που υπέστη. Δε αντέχει να δεχτεί να βλέπει τις τιμές, που θεωρεί πως του ανήκουν, να τις απολαμβάνει κάποιος άλλος, έστω και συμπολεμιστής του (Γρυπάρης, χ.χ.) γι' αυτό, λόγω φιλότιμου, επιλέγει την αυτοκτονία.

Στη Νέκυια (λ ραψωδία της Οδύσσειας), ο Οδυσσέας, με συμβολή της Κίρκης κατεβαίνει στον κάτω κόσμο για να βρει τον μάντη Τειρεσία για να τον συμβουλέψει από ποιόν δρόμο θα γυρίσει στην Ιθάκη. Εκτός από τον Τειρεσία ,συνομιλεί με την μητέρα του, τον Αγαμέμνονα και με τον Αχιλλέα. Ο Αϊάντας ,αρνείται να του μιλήσει και επιλέγει τη σιωπή .Στο ποίημα ,αναλύεται ότι δε θέλει να επιστρέψει στη ζωή γιατί δεν αντέχει να αντικρύσει βλέμματα που τον απαξιώνουν γι' αυτό και η αυτοκτονία ήταν για εκείνος μονόδρομος. Αφαίρεσε τη ζωή του ,αφού η ντροπή ,του αποστέρησε το σημαντικότερο λόγο ύπαρξης του, την τιμή (Νηματούδης,2006). Δηλώνει ,ότι θέλει να παραμείνει εξαφανισμένος ,και για το λόγο αυτό, δεν δέχεται να συνομιλήσει με τον Οδυσσέα.Ο Αίας αισθάνεται ,αφενός, αδικημένος που έχασε τη μάχη με ύπουλο τρόπο ,κάτι που υπονόμωσε τη φήμη του και την τιμή του ,αφετέρου, ντροπιασμένος για την παρανοϊκή πράξη ,στην οποία τον οδήγησε η οργή του. Ο συνδυασμός αυτός, τον καθιστά ανάξιο στο νου του κόσμου και αυτή είναι η μεγαλύτερη τιμωρία για εκείνον. Διαπιστώνεται ,λοιπόν, για ακόμη μια φορά ,ότι η τιμή κατείχε την ψηλότερη θέση στην ιεραρχία των ιδανικών και ότι το φιλότιμο κατεύθυνε, ανέκαθεν, τις επιλογές του Έλληνα .

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στη παρούσα ανασκόπηση ,παρουσιάστηκαν οι αντιλήψεις του ελληνικού λαού για το θάνατο και η πίστη στην αθανασία. Ανακεφαλαιώνοντας, φαίνεται ότι μελετώντας την ιστορία των Ελλήνων, συναντάμε την λαχτάρα και αγάπη των Ελλήνων για τη ζωή, την έντονη επιθυμία να παραμένουν ζωντανοί στη μνήμη των ζωντανών, αφού η λήθη ισοδυναμεί με τέλος της ύπαρξης και άλλοτε την πίστη στην αθανασία ή και στη μεταθανάτιο ζωή. Με βάση τα όσα περιγράφηκαν στην εργασία , γίνεται κατανοητό ότι οι βασικές αυτές ιδέες, διατηρούνται, ακόμα, στη σημερινή εποχή ,κρατώντας αναλλοίωτο το ελληνικό πνεύμα.

Το γεγονός αυτό, αποδεικνύει σε όσους υποστηρίζουν ότι τα ελληνικά γονίδια έχουν μεταλλαχθεί σήμερα, εξαιτίας των όσων έχουν διαδραματιστεί στον ελλαδικό χώρο με την εισροή άλλων φυλών, ότι κρίνουν λαθεμένα. Όπως φαίνεται, όσοι ήρθαν αντιμέτωποι με το ελληνικό πνεύμα ,επηρεάστηκαν από αυτό και το “κουβαλάν” μέσα τους, μη επιτρέποντας να διαβρωθεί ή και να ξεχαστεί (Hamilton, χ.χ.).

Άλλωστε, όσα έχουν δημιουργήσει οι Έλληνες ,στη συνέχεια της ιστορίας, αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για τα υπόλοιπα κράτη και υιοθετήθηκαν από ολόκληρη την ανθρωπότητα. Έτσι, δεν υπάρχει κανένας που να αρνείται στο ελληνικό πνεύμα την πλήρη δικαίωση του (Hamilton, χ.χ.). Έπειτα, αξίζει να τονιστεί ότι συγκριτικά με τους υπόλοιπους λαούς , οι Έλληνες ήταν οι μόνοι και οι πρώτοι που κατάφεραν ένα συγκερασμό ψυχής και νου. Παρά τα εμπόδια ,δεν υποχώρησαν και δεν παραιτήθηκαν από τον αγώνα. Αντίθετα, κατάφεραν να γεφυρώσουν τα χάσματα ανάμεσα στο ορατό και το αόρατο, το απτό και το απόκοσμο, το πνεύμα και την ύλη και αφού τα συναρμολόγησαν ,τα ένωσαν σε ένα (Hamilton, χ.χ.). Έτσι, ο ελληνικός λαός ,πέτυχε την ανακωχή στη διαμάχη των παθών της ψυχής και της τάξης που επιβάλει το μυαλό και δημιουργεί αναστάτωση στον άνθρωπο (Hamilton, χ.χ.).

Διαπιστώνεται ,λοιπόν, ότι ο ελληνικός λαός μέσα από τις πεποιθήσεις και τις αντιλήψεις που διαμορφώνει απέναντι στο θάνατο και την αθανασία ,κατά κάποιο τρόπο, συνεισφέρουν

στην επιβίωση του ανθρώπου, καθώς εξασφαλίζει την ψυχική γαλήνη και ισορροπία .Αν και πολλοί επιδιώκουν να παραμερίσουν το θέμα του θανάτου, θεωρώντας ότι με αυτό τον τρόπο θα οδηγηθούν στη μείωση του στοχαστικού και ψυχολογικού άλγους που προκαλεί ,εντούτοις, πρόκειται για άρνηση της φύσης και της εξέλιξης και παραπλάνηση του ίδιου του εαυτού. Η έντονη ενασχόληση του Έλληνα για τον άνθρωπο ,τη φύση του και την πορεία του, δεν περιορίστηκε στην ενατένιση μιας μονόπλευρης φιλοσοφίας. Όπως ανέδειξε η παραπάνω εργασία ,οι αυτοθυσίες , οι αυτοκτονίες και γενικότερα, οι επιλογές του Έλληνα μπροστά στο θάνατο συνέβαλλαν στην παγίωση της φιλοσοφίας τους και είχαν αποτέλεσμα μια σημαντικότερη προσφορά στην ανθρωπότητα : Την εξοικείωση του ανθρώπου με το θάνατο και την απόλαυση της ελευθερίας και της ζωής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαβούρας, Η. (2008). *Γοργίας: <Περί ρητορικής ανατρεπτικός> /Πλάτων*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Blavatsky, P. H. (2011). *Το κλειδί της θεοσοφίας* (Ι. Μ. Σακελλαρίου-Κανδύλη, Μτφρ.). (στ' έκδ.). Αθήνα: Θεοσοφικές Εκδόσεις.
- Camus, A. (1989). *Ο ευτυχισμένος θάνατος* (Γ. Αγγέλου, Μτφρ.). Αθήνα: Ζαχαρόπουλος Σ.Ι
- Cullman, O. (1994). *Αθανασία της ψυχής ή Ανάσταση εκ των νεκρών: Η μαρτυρία της Καινής Διαθήκης* (Α. Π. Κουμάντος, Μτφρ.). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
- Δαφέρμος, Μ. (2010). *Το ιστορικό γίνεσθαι της ψυχολογίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Dodds, E. R. (1995). *Οι εθνικοί και οι χριστιανοί σε μια εποχή αγωνίας: όψεις της θρησκευτικής εμπειρίας από τον Μάρκο Αυρήλιο ως τον Κωνσταντίνο* (Κ. Αντύπας, Μτφρ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Farnell, L. R. (1996). *Ο ήρωας στην αρχαία ελληνική θρησκεία* (Ε. Παπαδοπούλου, Μτφρ.). Αθήνα: Ιάμβλιχος .
- Foucart, P. (2000). *Τα ελευσίνια μυστήρια* (Δ. Παπαθανασοπούλου, Μτφρ.). Αθήνα: Ενάλιος.
- Friar, K. (1983). *Η πνευματική οδύσσεια του Καζαντζάκη* (Θ. Στραβέλης, Μτφρ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Goldschmidt, V. (χ.χ). *Πλατωνισμός και σύγχρονη σκέψη* (Γ. Λιόνη, Μτφρ.). Αθήνα: Αναγνωστίδης
- Griffin, J. (1999). *Ο Όμηρος για τη ζωή και το θάνατο* (Π. Ανδρικόπουλος, Μτφρ.).

Αθήνα : Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Γρυπάρης, Ι. (χ.χ.). *Πολιτεία/Πλάτων*. Αθήνα: Ι. Ζαχαρόπουλος.

Γρυπάρης, Ι. Ν. (χ.χ.). *Οι τραγωδίες του Σοφοκλέους* (Α' τόμ.). Αθήνα: Εστία.

Hamilton, E. (χ.χ.). *Αθάνατη Ελλάδα : Η ελληνική συνεισφορά στον ελληνικό κόσμο* (Β. Λ. Καλαντζής, Μτφρ.). Αθήνα : Μ. Πεχλιβανίδης & Σία.

Θεοδωρακόπουλος, Ι. (1980). *Πλάτωνος Θεαίτητος*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Ίδρυμα Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959. (2002). *Ο Αγώνας της ΕΟΚΑ στην Ελληνική λογοτεχνία της Κύπρου*. Λευκωσία: ΘΕΟΠΡΕΣ ΛΤΔ.

Καζαντάκης, Ν. (1974). *Οδύσσεια*. Αθήνα : Ελ. Καζαντζάκη.

Κακριδής, Ι. Θ. (1971). *Ξαναγυρίζοντας στον Όμηρο*. Θεσσαλονίκη: χ.ε.

Κακριδής, Ι. Θ. (1985). *Το μήνυμα του Ομήρου*. Αθήνα: Εστία.

Καλλέργη, Δ. (χ.χ.). *Τα αρχαία μυστήρια. Η πνευματική κληρονομιά της Ελλάδος*. Αθήνα: Ιδεοθέατρον.

Κανελλόπουλος, Π. (1985). *Ο χριστιανισμός και η εποχή μας*. Αθήνα: Εστία.

Κάσσορ, Β. (1998). *Αδιαπέραστο φώς*. Αθήνα: Ίνδικτος.

Κατσαρού, Α. (2004). *Φιλολογική και λαογραφική προσέγγιση του εθιμοτυπικού βίου του ελληνικού λαού : Το παράδειγμα των νεκρικών εθίμων*, (Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Κόκκουρας, Γ. (2010). «Πάσχα Κυρίου». Μέσα από τὸν πατερικὸ λόγο. *Πνευματικὴ Διακονία*, 7, 61-64.

Λαλαπάνος, Θ. Π. (1971). *Θάνατος και Αθανασία*. Αθήνα: [χ.ε.].

Lefkowitz, M. (2005). *Θνητοί και αθάνατοι .Οι θεοί των αρχαίων Ελλήνων και ο ρόλος τους στη ζωή των ανθρώπων* (Α. Μελίστα, Μτφρ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.

Long, A. A . (1987). *Η ελληνιστική φιλοσοφία: Στωικοί, επικούρειοι, σκεπτικοί* (Σ. Δημόπουλος & Μ. Δραγώνα- Μονάχου, Μτφρ.). Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

- Μαρωνίτης, Δ. Ν. (2005). *Επιλεγόμενα στην Ομηρική Οδύσσεια*. Αθήνα: Κέδρος.
- Μπέγζος, Μ. (1996). *Ψυχολογία της θρησκείας*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Νηματούδης, Γ. (2006). Η αυτοκτονία του Αίαντα στην ομώνυμη τραγωδία του Σοφοκλή. *Αρχαιολογία*, 98, 38-48.
- Παπαδομιχελάκη, Α. (2011). Ο ύπνος και ο θάνατος. Ανακτήθηκε 8 Απριλίου 2014, από <http://www.blavatsky.gr/el/articles/27-about-death/312-sleep-and-death.html>
- Παπαδόπουλος, Α. Π. (2007). *Οι λαϊκές περί θανάτου δοξασίες και τα ταφικά έθιμα των Ελλήνων από τον Όμηρο μέχρι σήμερα: Μεταθανάτιες αντιλήψεις και τελετουργίες στον αρχαίο ελληνικό κόσμο και τα επιβιώματα τους στη χριστιανική πραγματικότητα*. Θεσσαλονίκη: Ερώδιος.
- Παπαϊωάννου, Β. (1976). *Λουκιανός: Ο μεγάλος σατυρικός της αρχαιότητας. Συμβολή στην παρουσίαση της εποχής του βίου και του έργου του*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Παπανούτσος, Ε. Π. (1971). *Το θρησκευτικό βίωμα στον Πλάτωνα*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Παπαποστόλου, Π. (2008). *Η πλατωνική εσχατολογία και οι προεκτάσεις της στον Πλούταρχο*, (Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας.
- Παττακός, Σ. (2011). *Η μυστική διδασκαλία του Πλάτωνα* (3^η έκδ.). Αθήνα: Νέα Ακρόπολη.
- Plass, P. (1995). *The game of death in ancient Rome :Arena sport and political suicide*. University of Winsconsin Press.
- Πρεβελάκης, Π. (1958). *Ο ποιητής και το ποίημα της Οδύσσειας*. Αθήνα: Εστία.
- Ράμφος, Σ. (1980). *Μελέτη θανάτου*. Αθήνα: Κέδρος.
- Ράπτης, Γ. Α. (2002). *Περί παιδων αγωγής. Παραμυθητικός προς Απολλώνιον*. Παραμυθητικός προς την εαυτού γυναίκα. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Renan, E. (χ.χ). *Ο Μάρκος Αυρήλιος και το τέλος του αρχαίου κόσμου* (Π.Στεφάνου,

- Μτφρ.). Αθήνα: Αναγνωστίδης.
- Rohde, E. (1998). *Ψυχή : Η λατρεία των ψυχών και οι αντιλήψεις περί αθανασίας στους αρχαίους Έλληνες* (Κ. Παυλογεωργιάτου, Μτφρ.). Αθήνα: Ιάμβλιχος.
- Schadewaldt, W. (1989). *Από τον κόσμο και το έργο του Ομήρου* (Φ. Καρκίδης, Μτφρ.) , (Β' τόμ.). Αθήνα : Μ.Ι.Ε.Τ.
- Σεφέρης, Γ. (1985). *Ποιήματα*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Sharples, R. W. (2002). *Στωικοί ,επικούρειοι και σκεπτικοί, μια εισαγωγή στην ελληνιστική φιλοσοφία* (Μ. Λυπουρλή & Γ. Αβραμίδης, Μτφρ.). Θεσσαλονίκη :Θύραθεν.
- Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης ΕΟΚΑ 1955-1959. (2011). *Φυλακισμένα Μνήματα*. Τυπογραφείο της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου, 2014 από <http://lekythos.lib.ucy.ac.cy/bitstream/handle/10797/4423/filakismena%20mnimata.pdf?sequence=1>
- Τριανταφύλλου, Μ. (2004). *Από τους άταφους νεκρούς στις αυτοκρατορικές κηδείες. Ο θάνατος ως θέαμα και το θέαμα του θανάτου στους τρεις πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες*. (Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή). Σχολή Φιλοσοφικής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.
- Warren, J. (2004). *Facing death-Epicurus and his critics*. Oxford : Clarendon Press.
- Wiedemann, T. E. J.(1992). *Emperors and Gladiators*. Routledge.
- Χρηστίδης, Δ. Α. (2002). *Περί πένθους: Κατάπλους ή τύραννος. Χάρων ή Επισκοπούντες. Μένιππος ή Νεκρομαντεία. Νεκρικοί διάλογοι (επιλογή)/ Λουκιανός (Α'τομ.)*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2010). *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων.
- Ζωγραφίδης, Γ. (1991). *Ηθική/ Επίκουρος*. Αθήνα: Έξαντας.

Ζωγραφίδης, Γ. (2009). *Ηθική: Η θεραπεία της ψυχής/ Επίκουρος*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.